

Ainevaldkond “Keel ja kirjandus”

Üldalused	2
Valdkonnapädevus	3
Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming	4
Võimalusi valdkonnaüleseks lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks.	5
Õppe kavandamine ja korraldamine	6
Õppekeskkond	7
Hindamine	8
Ainekavad	10
Eesti keel	10
Hindamine	12
Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	14
Õpitulemused ja õppesisu	15
1. klass	15
2.klass	19
3.klass	22
II kooliastme õpitulemused	26
4.klass	28
5.klass	31
6. klass	35
III kooliaste - eesti keel	38
III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	39
7. klass	41
8. klass	45
9. klass	48
Kirjandus	52
II kooliaste - kirjandus	113
Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	113
6. klass	116
III kooliaste - kirjandus	117
7. klass	121
8. klass	123
9. klass	124

Üldalused

Ainevaldkonna õppeainete nädalatundide maht on välja toodud Tootsi Lasteaed- põhikooli õppekava üldosas. Ainevaldkonna kirjelduses on välja toodud taotletavad õpitulemused ja õppesisu valdkonnasisene lõiming ning võimalused läbivate teemade käsitlemiseks ning üldpädevuste arendamiseks kooliastme ning klassi kaupa.

Valdkonnapädevus

Keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete õpetamise eesmärk põhikoolis on kujundada õpilastes eakohane keele- ja kirjanduspädevus, mis tähendab suutlikkust tajuda keelt ja kirjandust kui rahvusliku, riikliku ja iseenda identiteedi alust, mõista erinevaid kirjandustekste ning nende tähtsust Eesti ja maailma kultuuriloos. Keele- ja kirjanduspädevus hõlmab teadmisi ja oskusi, kujundamaks keele- ja kultuuriteadlikku inimest, kes käitub nii suulisel kui ka kirjalikus suhtluses verbaalsele ja sotsiaalsele kontekstile vastavalt.

Keele- ja kirjandusõpetusega taotletakse, et põhikooli lõpuks omandab õpilane järgmised valdkonnapädevused:

- 1) austab keelt kui kultuuri kandjat ja vahendajat, hindab seda kui avaliku suhtluse vahendit, väärtustab eesti rahvuskirjandust ja rahvapärimust ning keelelist ja kultuurilist mitmekesisust;
- 2) saavutab keeleteadlikkuse, arvestab kultuuris välja kujunenud keelekasutus- ja suhtlustavasid, teadvustab keeleoskust õpioskuste alusena ning identiteedi osana;
- 3) loeb, esitab ning kirjutab eri tüüpi ja liiki tekste, analüüsib tekstide keelekasutust, ülesehitust ja vormistust, väljendab end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 4) leiab, hindab kriitiliselt ning kasutab eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, austab intellektuaalomandit;
- 5) mõistab ilukirjandusteose kunstilisi väärtusi, analüüsib ja tõlgendab eri tüüpi ning eri žanris tekstide ülesehitust, väljendust ja sisu;
- 6) omandab lugemisharjumuse, väärtustab lugemist, kujundab loetu põhjal oma esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi, rikastab mõtte- ja tundemaailma, täiendab enda keele- ja kultuuriteadmisi.

Ainevaldkonna kirjeldus ja eesmärk

1. Õpilase isiksuse kujundamine, tema huvide, võimete ja vajadustega arvestamine. Keele- ja kirjandusõpetus kujundab õpilase lugemisharjumusi, -oskusi ja -vilumust, seeläbi ka tema identiteeti ja maailmapilti.
2. Tegelemine väärtuskasvatusega. Keele- ja kirjandusõpetus kujundab õpilase esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi, arendab tema mõtte- ja tundemaailma.
3. Suhtlemis- ja väljendusoskuse arendamine. Keele- ja kirjandusõpetus arendab õpilase sotsiaalseid ja kommunikatiivseid oskusi, suulist ja kirjalikku väljendusoskust.
4. (Kirjandus)tekstide sisu, väljenduse ja vormivõtete analüüsimine, tõlgendamine ja mõistmine. Keele- ja kirjandusõpetus aitab õpilasel mitmekülgsemalt ja sügavamalt tundma õppida (kirjandus)tekstide ehitust ja tähendust, mõista kujundlikku keelekasutust ja väärtustada sõna- ja tekstiloomet.
5. Loominguline eneseväljendamine. Keele- ja kirjandusõpetus arendab õpilase loovvõimeid ja loomingulist eneseväljendust nii suulises kui ka kirjalikus vormis eri laadis ja žanris tekstide kaudu.
6. Kultuuripärandi väärtustamine, keele- ja kirjandusteadmiste omandamine. Keele- ja kirjandusõpetus võimaldab tundma õppida rahvuskultuuri, aga ka teiste kultuuride pärandit ning omandada elulistes praktikates vajalikke keele- ja kirjandusteadmisi.

Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Põhikooli keele- ja kirjandusõpetust ühendab eesmärk tundma õppida, osata ja vallata loomulikku keelt, mis on mõtete ja tunnete vahendaja, kultuurilise, riikliku ja iseenda identiteedi kandja ning rahvuskultuuri vundament. Keeleoskus kõnes ja kirjas on inimese mõtlemis- ja tundevoime kujunemise, intellektuaalse arengu ja sotsialiseerumise alus. Eesti keele valdamine Eestis on hariduslik vajadus, mis on eduka ja jätkusuutliku õppimise eeldus kõikides õppeainetes. Vene keele valdamise eesmärk vene õppekeele klassis on hoida sidet emakeelse kultuuripärandiga.

Ainevaldkonna õppeainetes omandab õpilane keele- ja kirjandusteadmisi, arendab lugemis-, kirjutamis- ja suhtlusoskusi, et kasvada põhikooli lõpuks teadlikuks, aktiivseks ja vastutustundlikuks lugejaks, kirjutajaks ja suhtlejaks. Ainevaldkonna õppeained toetavad

õpilase keele- ja kirjanduspädevuse kujunemist, identiteediloomet ning sotsiaalset ja kultuurilist arengut. Õpilane on võimeline eetilisi norme, olusid ja partnerit arvestades suhtlema, motiveeritult ja teadlikult õppima ja tegutsema.

1.–4. klassis arendatakse eesti / vene keele õppes kõiki keeleõpetuse osaoskusi, esmajoones suhtlus-, lugemis- ja tekstiloomes oskust ning õigekeelsust eri tekstiliikide, sealhulgas ilukirjandustekstide lugemise, jutustamise ja kirjutamise kaudu. Alates 5. klassist on eesti / vene

keel ja kirjandus eri õppeained, mida seob tekstikeskne ja žanriteadlik käsitusviis ning kõikide keeleõpetusoskuste mitmekülgne ja tasakaalustatud arendamine.

Eesti keele kui teise keele õpe lähtub Euroopa keeleõppe raamdokumendi ja selle lisade põhimõtetest ning nendes kirjeldatud keeleoskustasemetest. Eesmärk on õpilaste toimetulek eestikeelses ühiskonnas, sh suutlikkus jätkata õpinguid ja siseneda tööturule.

Ainevaldkonnasisese lõimingu põhialus on tekstikeskne keele- ja kirjandusõpetus, kus tekstikäsitus hõlmab erinevaid tekste ja tekstitoiminguid. Tekstide kaudu õppides täieneb õpilase tekstikogemus ning kujuneb žanri- ja kontekstitunnetus. Keeleõppe tekstivalikus on eeldatavalt esindatud erinevad autentsed ühiskonnas toimimiseks vajalikud tekstitüübid ja -liigid, nii suulised kui ka kirjalikud tekstid, mis peegeldavad suhtlustavasid ja -olukordi.

Oskust tekste mõista ja luua arendatakse lõimitud aine- ja tekstiõpetuse kaudu, mis seotakse ortoloogia, grammatika ja leksika õpetamisega.

Kirjandusõppes soodustatakse õpilase kirjandushuvi, arendatakse tema lugejavõimeid, mõtteja tundemaailma, kujundatakse eetilisi tõekspidamisi ja esteetilisi hoiakuid, vaadeldakse sõnakunsti poeetikat ja kujundikeele olemust ning edendatakse väljendusoskust nii kõnes kui ka kirjas. Kirjandustekstide lugemise ja uurimise eesmärk on avardada õpilase kultuurikogemust, rikastada tema keeletunnetust, pakkuda inspiratsiooni ning toetada isiksuslikku arengut. Keele- ja kirjandusõpetusse lõimitakse audiovisuaalseid väljendusviise (pilt, film, video jm).

Võimalusi valdkonnaüleseks lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks.

Keele ja kirjanduse valdkonna ained lõimuvad valdkonnaüleselt kõikide õppeainetega ja toetavad pädevuste saavutamist teistes ainevaldkondades. Keeleoskus loob eeldused kõigi õppeainete edukaks omandamiseks ja toimetulekuks nii isiklikus kui ka avalikus elus. Kõikide valdkondade õppeained arendavad omakorda keelekasutuse põhipädevusi: sõnavara tundmist ja rakendamist, tekstimõistmist ja -loomet, pädevust suuliselt ja kirjalikult suhelda. Valdkonnaülene lõiming tähendab, et kõikides õppeainetes tuleb ainekirjaoskuse saavutamiseks tegeleda tekstitoimingutega, st eri liiki tekstidega, ning tähelepanu juhtida ortograafia- ja grammatikareeglite normipärasele rakendamisele. Õpilaste funktsionaalne ja kriitiline kirjaoskus kujuneb välja mitte üksnes eesti / vene keele, vaid kõigi õppeainete õppimise tulemusel, mis eeldab pidevat koostööd aineõpetajate vahel. Keele- ja kirjandusõpetuse eriosa on tõsta õpilaste keeleteadlikkust, st anda teadmisi keele kohta, mis tagab tõhusa suhtluspädevuse, arusaamise keele varieerumisest žanriti ning grammatikast kui

täendusloome vahendist. Keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete kaudu kujundatakse ja arendatakse õpilastes kõiki riiklikus õppekavas kirjeldatud üldpädevusi ja läbivaid teemasid. Seejuures on väga oluline aineõpetajate süsteemne ja järjepidev koostöö kogu õpilase õppeaja vältel, kuid oluline roll on ka teistel tugivõrgustikel, sh kodusel toetusel ja lapsevanema

vastutusel. Üldpädevusteni jõutakse eri allikatest teavet hankides ja seda kriitiliselt hinnates, eri liiki tekste lugedes, nende üle arutledes ja väideldes, erilaadseid tekste funktsionaalselt koostades ja kirjutades.

Üldpädevuste kujundamisel kasutatakse erinevaid koostöövorme, õppemeetodeid ja -keskkondi, sh digivahendeid ja -võtteid, veebi- ja e-õppekeskkondi, analüüsitakse ja lahendatakse elulisi probleemolukordi ja väärtuskonflikte, arvestatakse õpilaste isikupära ja andelaadi. Üldpädevuste saavutamist toetab valdkonnaüleselt õppeainete eesmärgipärane lõimimine teistesse valdkondadesse kuuluvate õppeainetega ning läbivate teemade õpilase jaoks tähenduslik käsitlemine.

Läbivad teemad toetavad õpilase suutlikkust oma teadmisi ja oskusi erinevates olukordades rakendada, väärtusnorme, -hoiakuid ja -hinnanguid kujundada ning võimaldavad luua ettekujutuse ühiskonna kui terviku arengust. Läbivad teemad kui ühiskonnas tähtsustatud

aineteülesed valdkonnad on üld- ja valdkonnapädevuste, õppeainete ja ainevaldkondade vahelise lõimingu vahendiks, neid on oluline arvestada emakeele ja kirjanduse õppesisu ja õpitulemuste kavandamisel, kooli õppekava koostamisel ja koolikeskkonna kujundamisel.

Läbivate teemade käsitlemist toetavad projekt- ja probleemõpe, uurimis- ja loovtegevused, lugemis-, kirjutamis- ja suhtlusülesanded ning mitmekülgne info- ja digikirjaoskus.

Õppe kavandamine ja korraldamine

Valdkondlikku õppetegevust kavandades ja korraldades:

1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üld- ja valdkonnapädevustest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuses rõhuasetustest ning lõimingust teiste

õppeainete ja läbivate teemadega;

2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsituste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;

3) toetatakse lõimingut valdkonna sees, õppeainete vahel ja õppekava läbivate teemadega, arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid;

4) rakendatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi;

5) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja -võimeid, kasutatakse diferentseeritud sisu ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpiraskustele ning pakutakse õpiabi;

6) taotletakse mõõdukat ja ühtlaselt jaotuvat õpikoormust, mis soodustab motivatsiooni ning jätab aega puhkuseks ja huvitegevuseks;

- 7) tegeldakse probleemikeskselt ja kogemuspõhiselt eluliste nähtuste ja olukordadega, seostatakse oskusi igapäevaelu ja jätkuõpingutega;
- 8) loetakse ja käsitletakse eri tüüpi ja liiki tekste ea- ja jõukohasuse, valikulisuse ja huvidele vastavuse põhimõttel ning ühise identiteedi kujundamise eesmärgil;
- 9) kujundatakse õpilase keeleteadlikkust, metakeele valdamist, suhtlus- ja väljendusoskust, keeleressursside ja -allikate teadliku kasutamise oskust;
- 10) kasutatakse digitehnoloogiat, -keskkondi ja -materjale, arendatakse info-, meedia- ja digikirjaoskust;
- 11) arendatakse eri liigis ning žanris ilukirjandustekstide avatud ja loovat analüüsi-, tõlgendamise- ja mõistmisoskust, ilukirjandusliku poeetika tundmist;
- 12) tegeldakse tekstilooma ja -esitlusega ning omaloomingulise kirjutamisega, kasutatakse selleks ka digivahendeid ja veebikeskkondi.

Õppekeskkond

Kool koostöös aineõpetajatega korraldab keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete õpet:

- 1) viisil, kus luuakse üksteist austav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu;
- 2) ruumis, kus saab kasutada digitehnoloogiat, -keskkondi ja -materjale, et arendada info-, meedia- ja digikirjaoskust;
- 3) ruumis, kus on võimalik liikumist eeldavateks tegevusteks inventari ümber paigutada (nt rühmatööd, õppemängud, draamaõppe ülesanded);
- 4) eesti keel teise keelena õppetunnis rühmades, mille soovitatav suurus on kuni 15 õpilast;
- 5) väljaspool kooliruumi, et rakendada õppimist toetavaid ja mitmekesistavaid õppevorme (nt projekt-, õues- ja reisiõpe) ja -tegevusi (nt õppekäik teatrisse, muuseumisse, raamatukokku, kohtumised kirjanike ja tõlkijatega, osavõtt olümpiaadidest ja konkurssidest, valdkondlikud teemapäevad ja -nädalad).

Pädevuste peamiste komponentide – teadmiste, oskuste ja hoiakute – kujundamisel on kande roll õpetajal, kes loob sobiva õppekeskkonna ja toetab väärtuskasvatust, ning koolil, kus normide, väärtuste, rituaalide, sümbolite ja lugude kaudu edendatakse omanäolist koolikultuuri.

Hindamine

Keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete hindamise eesmärk on saada ülevaade õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning kasutada seda teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks ja ennastjuhtiva õppija kujundamiseks. Hinnatakse õpitulemuste saavutatust, mis on kooskõlas õppesisu ja -tegevustega ning vastavuses ainealasete teadmiste, oskuste ja hoiakutega. Hoiakute hindamisel (nt mõistab, kujundab, tähtsustab, väärtustab) antakse õpilasele suunavaid ja toetavaid sõnalisi hinnanguid.

Hinnatakse nii õppeprotsessi vältel kui ka õppeteema lõpus. Selleks rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida väljendatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnetena. Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse välja õpilaste eelteadmiste ja oskuste tase, ainealased väärarusaamad ja spetsiifilised õpiraskused, et kavandada järgnevat õppimist ja õpetamist.

Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevate külgede ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal.

Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid.

Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima.

Eesti keele õppimisel **I kooliastmes** hinnatakse õpilase

- 1) suulist keelekasutust, s.o kõnelemist ja kuulamist,
- 2) lugemist, s.o lugemistehnikat, kirjandus- ja muude tekstide tutvustamist, analüüsi ja mõistmist,
- 3) kirjutamist, s.o kirjatehnikat, õigekirja ja tekstiloomet.

Eesti keele õppimisel **II ja III kooliastmes** hinnatakse õpilase

- 1) suulist ja kirjalikku suhtlust,
- 2) tekstide vastuvõttu, s.o analüüsi ja mõistmist,
- 3) tekstiloomet, s.o eri tüüpi ja liiki tekstide kirjutamist,
- 4) keeleteadmisi, s.o õigekeelsuse ja keelehoolde põhimõtete rakendamist ning keelevalikute teadvustamist.

Keeleõpetuses on suurem osakaal erinevate kirjalike tekstide hindamisel, sest kirjalik keel on peamine keeleoskuse näitaja. Õigekeelsust ja keeleteadlikke valikuid hinnatakse üldjuhul tekstiloomes osana tekstiliigi eripära ja kirjutamise eesmärgi kontekstis.

Eesti keeles või vene keeles hinnatakse peamiselt eri tüüpi ja liiki kirjalikke tekste.

I kooliastmes hinnatakse jutustavaid tekste, näiteks suulisi ja kirjalikke ümberjutustusi, kirjalikku jutustust pildi, pildiseeria või muu alusteksti põhjal, jutustusi enda elust.

II kooliastmes hinnatakse jutustavaid, kirjeldavaid ja põhjendavaid tekste, sealhulgas kirjalikku jutustust alusteksti põhjal, jutustavat kirjandit, arvustust. Teabetekstidest hinnatakse kirjeldust, iseloomustust, kokkuvõtteid, kultuuriainelisi lühiuurimusi, nende põhjal loodud esitlusi ja ettekandeid ning e-kirja kirjutamist. III kooliastmes hinnatakse ka arutlevat kirjandit, selle ülesehitust, vastavust teemale, asjakohaseid näiteid, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

III kooliastmes hinnatakse teabetekstidest kindlal eesmärgil kirjutatud ülevaateid ja kultuuriainelisi lühiuurimusi, nende põhjal loodud esitlusi ja ettekandeid ning avaliku suhtluse žanre, nagu näiteks avaldus. Peale selle hinnatakse oskust kirjutada levinumaid meediažanre. Tekstide hindamisel seatakse hindamiskriteeriumid, mis arvestavad tekstiliigile omaseid tunnuseid ja õpilase keelelist arengut. Hindamiskriteeriumid puudutavad tekstide sisu ja ülesehitust, konteksti sobivat lausestust ja sõnastust, õigekirja ja vormistust.

Ainekavad

Eesti keel

Eesti keele oskus on nii aineõpetuse eesmärk kui ka õppekavas sätestatu omandamise alus. Eesti keele oskus kõnes ja kirjas pole üksnes inimese identiteedi, tema mõtlemis- ja tundevõime kujunemise alus, vaid ka jätkusuutliku ja ennastjuhtiva õppimise eeldus kogu edasiseks eluks. Kui õpilane mõistab eesti keele tähtsust sotsiaalse suhtluse vahendina ja rahvusliku kultuuri kandjana, kujuneb ta täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks, kes suudab ennast erinevates suhtlusolukordades selgelt ja ladusalt väljendada, mõistab erinevaid tekste, on võimeline argumenteerima ja mõtestatud teksti looma.

Põhikoolis pannakse alus õpilaste sotsiaalsele kirjaoskusele, st oskusele kasutada keelt teadlikult ja kriitiliselt isiklikus ja avalikus elus, õppe- ja tööolukorras. Õpilastes kujundatakse teadmisi ja oskusi, mis hõlmavad keelt, selle variante, eri tüüpi ja liiki tekste ning mis lubavad toime tulla suulise ja kirjaliku suhtlusega, tekstide vastuvõtu ja loomisega. Keeleõpetuse kõrgeim siht on aidata õpilasel kujuneda iseseisvaks teksti vastuvõtjaks ja loojaks, kes on omandanud tänapäeva eesti kirjakeele.

1.–4. klassis on eesti keel kirjandusega lõimitud õppeaine, milles taotletakse nii keele- kui ka kirjandusõpetuse eesmärgi. I kooliastmes loeb õpilane vähemalt kümme, 4. klassis vähemalt neli tervikteksti eesti või maailma lastekirjandusest. Alates 5. klassist on eesti keel ja kirjandus eraldi, kuid tugevasti lõimitud õppeained, mille kaudu arendatakse sihipärase lugemise, suulise keelekasutuse ja kirjutamisoskust.

I kooliastmes keskendutakse õpilaste teadmiste ja oskuste kujundamisel nii suulisele kui ka kirjalikule keelele. Kuulamine, kuuldust arusaamine ja kõnelemine on tihedalt seotud lugemis- ja kirjutamisoskuse arendamisega. Esmase kirjutamisoskuse kujundamisest sõltub edasise kirjaliku eneseväljendusoskuse tõhusus. Suuline keelekasutus hõlmab siin eneseväljendust tavaolukorras ning eakohase suulise teksti mõistmist ja edastamist.

Lugemise õpetamisel arendatakse lugemistehnilist vilumust ja kujundatakse oskust loetud tekstiga jõukohaste juhiste järgi eesmärgistatult töötada. Kirjutamise õpetamisel viimistletakse kirjatehnikat, kujundatakse õigekirjaoskust õpitud keelendite piires ning arendatakse suutlikkust väljendada end loovalt ja eesmärgipäraselt. Loetav käekiri on alus kirjalikule eneseväljendusele viisil, kus ka teised kirjaandust aru saaksid. Esimeses kooliastmes on oluline saavutada sihipärane kirjutamisoskus, samuti oskus oma mõtteid kirjalikult väljendada.

Ilukirjanduse terviktekste valib õpilane õpetaja soovitusel lugemiseks nii eesti kui ka välisautoritelt, arendades oskust loetud teost tutvustada, selle põhjal jutustada ja küsimuste toel arutleda. Tähtis on kujundada lugemisharjumus, soodustada positiivset lugemiskogemust ja pakkuda lugemisrõõmu.

II ja III kooliastmes kujundatakse õpilaste teadmisi ja oskusi neljas õppevaldkonnas: suuline ja kirjalik suhtlus, teksti vastuvõtt, tekstiloomine ning keeleteadlikkus. Siingi on eesti keele õpetamise keskmes (tervik)tekstid ja katkendid või tekstikorpused ning nendega seotud tekstitoimingud. Keelepädevuse tagab võimalikult eripalgeline, kuid autentne ja adekvaatne tekstivalik, mis võimaldab omandada keeleteadmisi ja kujundada hoiakuid.

Suhtlemisõpetusega kujundatakse oskust kasutada multimodaalses suhtluses eri kanaleid ja keskkondi (sh netikeskkonda), oskust arvestada suhtlemisel eesmärki, partnerit ja olukorda, oskust vahendada teavet, väljendada oma arvamusi ja hinnanguid. Tähelepanu pööratakse ka netiturvalisusele. Suhtlusoskuse arendamisel tehakse informatiivseid esitlusi (nt raamatututvustusi) nii individuaalselt kui ka koostöös.

Teksti vastuvõtu õpetusega kujundatakse oskust tekste leida ja valida, eesmärgipäraselt lugeda ja kuulata, samuti rakendatakse erinevaid lugemis- ja kuulamisvõtteid ning süvendatakse oskust teksti mõista ja sellele reageerida. Arendatakse kriitilise lugemise oskust ning analüüsitakse erinevaid tarbetekste. Elulähedaste ja tähenduslike aine- ja muude tekstide käsitus lõimitakse tekstide ülesehitusliku eripära, sõnavara, grammatika ja õigekeelsuse õpetamisega, et kujundada õpilases loomulik keeleteadlikkus.

Tekstiloomine õpetusega kujundatakse mitmekülgset ja eesmärgistatud eneseväljendusoskust, mille puhul õpilane tajub situatsiooni ja adressaati ning suudab oma mõtteid selgelt ja täpselt, tekstiliigile omasel viisil väljendada. Jutustavate, kirjeldavate ja arutluselementidega tekstide kõrval hõlmab kirjutamine avarat tekstivälja alates tarbetekstidest kuni ilukirjanduseni. Tekstiloomes on põhirõhk kirjutamise protsessil, õpilane järgib kirjutamise etappe alates eeltööst kuni lõpptulemuse vormistamise ja viimistlemiseni.

Keeleteadlikkuse õpetusega avardatakse keeleteadmisi, omandatakse õigekeelsuspõhimõtted, kujundatakse eesti keelt väärtustavat hoiakut. Arendatakse oskust tänapäeva eesti kirjakeelt teadlikult kasutada, kujundatakse arusaamist keele arengust ja muutumisest ning murrete eripärast. Keeleteadlikkust, mis peab tagama korrektse ja mitmekülgse kirjakeele omandamise, õpetatakse muude tekstitoimingute osana.

Et õpilane osaleks aktiivselt ja vahetult õppeprotsessis, peavad keeleõppe tegevused olema mitmekülgsed ja funktsionaalsed. Keeletundides omandatakse konkreetseid keeleteadmisi ja praktilisi oskusi, analüüsitakse loetut ja kuuldut, kujundatakse keelega seotud hoiakuid ja antakse hinnanguid ning kirjutatakse eri liiki tekste. Arendatakse oskust sobivatest allikatest ja keskkondadest infot hankida, seda lugeda ja kriitiliselt hinnata. Keeleallikate kasutamine lõimitakse tekstiloomesse, st, et õpilane oskab teabe põhjal langetada teadlikke keeievalikuid, mis arvestavad suhtlusolukorra sobivust. Tekstitöös on oluline ka digitaalse sisu loomine, muutmine ja taasesitamine.

Hindamine

Keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete hindamise eesmärk on saada ülevaade õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning kasutada seda teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks ja ennastjuhtiva õppija kujundamiseks. Hinnatakse

õpitulemuste saavutatust, mis on kooskõlas õppesisu ja -tegevustega ning vastavuses ainealasete teadmiste, oskuste ja hoiakutega. Hoiakute hindamisel (nt mõistab, kujundab, tähtsustab, väärtustab) antakse õpilasele suunavaid ja toetavaid sõnalisi hinnanguid.

Hinnatakse nii õppeprotsessi vältel kui ka õppeteema lõpus. Selleks rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida väljendatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnetena. Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse välja õpilaste eelteadmiste ja oskuste tase, ainealased väärarusaamad ja spetsiifilised õpiraskused, et kavandada järgnevat õppimist ja õpetamist.

Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevate külgede ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal.

Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid.

Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima.

I kooliastmes hinnatakse õpilase

- 1) suulist keelekasutust, s.o kõnelemist ja kuulamist,
- 2) lugemist, s.o lugemistehnikat, kirjandus- ja muude tekstide tutvustamist, analüüsi ja mõistmist,
- 3) kirjutamist, s.o kirjatehnikat, õigekirja ja tekstiloomet.

II ja III kooliastmes hinnatakse õpilase

- 1) suulist ja kirjalikku suhtlust,
- 2) tekstide vastuvõttu, s.o analüüsi ja mõistmist,
- 3) tekstiloomet, s.o eri tüüpi ja liiki tekstide kirjutamist,

4) keeleteadmisi, s.o õigekeelsuse ja keelehoolde põhimõtete rakendamist ning keelevalikute teadvustamist.

Keeleõpetuses on suurem osakaal erinevate kirjalike tekstide hindamisel, sest kirjalik keel on peamine keeleoskuse näitaja. Õigekeelsust ja keeleteadlikke valikuid hinnatakse üldjuhul tekstiloome osana tekstiliigi eripära ja kirjutamise eesmärgi kontekstis.

Eesti keeles või vene keeles hinnatakse peamiselt eri tüüpi ja liiki kirjalikke tekste.

I kooliastmes hinnatakse jutustavaid tekste, näiteks suulisi ja kirjalikke ümberjutustusi, kirjalikku jutustust pildi, pildiseeria või muu alusteksti põhjal, jutustusi enda elust.

II kooliastmes hinnatakse jutustavaid, kirjeldavaid ja põhjendavaid tekste, sealhulgas kirjalikku jutustust alusteksti põhjal, jutustavat kirjandit, arvustust. Teabetekstidest hinnatakse kirjeldust, iseloomustust, kokkuvõtteid, kultuuriainelisi lühiaurimusi, nende põhjal loodud esitlusi ja ettekandeid ning e-kirja kirjutamist. III kooliastmes hinnatakse ka arutlevat kirjandit, selle ülesehitust, vastavust teemale, asjakohaseid näiteid, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

III kooliastmes hinnatakse teabetekstidest kindlal eesmärgil kirjutatud ülevaateid ja kultuuriainelisi lühiaurimusi, nende põhjal loodud esitlusi ja ettekandeid ning avaliku suhtluse žanre, nagu näiteks avaldus. Peale selle hinnatakse oskust kirjutada levinumaid meediažanre. Tekstide hindamisel seatakse hindamiskriteeriumid, mis arvestavad tekstiliigile omaseid tunnuseid ja õpilase keelelist arengut. Hindamiskriteeriumid puudutavad tekstide sisu ja ülesehitust, konteksti sobivat lausestust ja sõnastust, õigekirja ja vormistust.

Eesti keele ja kirjanduse õpitulemuste kontrolli ja hindamise vormid peavad olema mitmekesised. Need peavad hõlmama suulisi ja kirjalikke tegevusi, ühe- ja mitmeotstarbelisi sooritusi, nagu individuaalsed, paaris- ja rühmatööd, rakenduslikud testid ja harjutused, ainealased kontrolltööd, analüüsi- ja tõlgendusülesanded, lugemispäeviku pidamine ja õpimapi koostamine. Hindamiseks sobivad veel mitmesugused oskusi edendavad sooritusülesanded, nagu luule-, proosa- ja draamateksti esitamine, arutleva kirjandi kirjutamine, uurimis- või praktilise töö tegemine, projekti koostamine ja elluviimine, ettekande loomine ja esitlemine, avalik esinemine. Lugemiskontrollile, mis piirdub sisu meenutavate faktiküsimustega, tuleb eelistada arutlusele suunavaid analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, mõttevahetust teksti väärtuste ja sõnumi üle.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
Õpilane: 1) mõistab rahvapärimust ja kultuuri mitmekesisust; 2) mõistab eesti keelt kui kultuuri kandjat ja avaliku suhtluse vahendit; 3) väljendab end selgelt ja asjakohaselt suuliselt ning kirjalikult; 4) teeb õpitu piires keeleteadlikke valikuid, kasutab korrektset kirjakeelt ja sobivat sõnavara; 5) loeb tekste ladusalt ja eesmärgistatult eri keskkondades ja allikatest; 6) kirjutab eesmärgistatult eri liiki tekste eri keskkondades ja allikate toel; 7) analüüsib ja hindab eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste; 8) mõistab eri tüüpi ja liiki tekstide ülesehitust, sisu, keelelist eripära; 9) kujundab lugemise kaudu hoiakuid ja tõekspidamisi; 10) väärtustab lugemist, leiab endale sobivat lugemisvara.	Õpilane: 1) mõistab rahvapärimust ja kultuuri mitmekesisust; 2) mõistab eesti keelt kui kultuuri kandjat ja avaliku suhtluse vahendit; 3) väljendab end selgelt ja asjakohaselt suuliselt ning kirjalikult; 4) teeb õpitu piires keeleteadlikke valikuid, kasutab korrektset kirjakeelt ja sobivat sõnavara; 5) loeb tekste ladusalt ja eesmärgistatult eri keskkondades ja allikatest; 6) kirjutab eesmärgistatult eri liiki tekste eri keskkondades ja allikate toel; 7) analüüsib ja hindab eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste; 8) mõistab eri tüüpi ja liiki tekstide ülesehitust, sisu, keelelist eripära; 9) kujundab lugemise kaudu hoiakuid ja tõekspidamisi; 10) väärtustab lugemist, leiab endale sobivat lugemisvara.	Õpilane: 1) väärtustab oma rahvapärimust ja kultuuri mitmekesisust; 2) väärtustab eesti keelt kui kultuuri kandjat ja avaliku suhtluse vahendit. 3) on keeleteadlik, väljendab end eesmärgipäraselt, selgelt, asjakohaselt ja keeleliselt korrektselt suuliselt ning kirjalikult; 4) loeb tekste vilunult, eesmärgistatult ja kriitiliselt eri keskkondades ja allikatest; 5) kirjutab eesmärgistatult ja keeleliselt korrektselt eri liiki tekste eri keskkondades ja allikate toel; 6) analüüsib ja hindab kriitiliselt eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste, arvestab intellektuaalomandiga; 7) mõistab eri tüüpi ja liiki tekstide ülesehitust, sisu, keelelist eripära ning funktsiooni; 8) kujundab lugemise kaudu väärtushoiakuid ja tõekspidamisi; 9) väljendab end sobivat ja rikkalikku sõnavara

		kasutades; 10) omandab lugemisharjumuse ja väärtustab lugemist.
--	--	--

I kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) osaleb aktiivselt ja mõtestatult õppeprotsessis;
- 2) kuulab eesmärgistatult, väljendab oma mõtteid;
- 3) kasutab suhtlemisel eakohast ja sobivat kõne- ja kirjakeelt, arvestab suhtlemisel partneriga;
- 4) eristab helisid, hääli ja häälikuid;
- 5) omandab lugemistehnilise vilumuse ja teadliku lugemisoskuse;
- 6) sooritab kirja eelharjutusi, arvestab etteantud juhendi ja juhendamisega;
- 7) tunneb joonis- ja kirjatahti, kasutab õigeid tähekujusid, kirjutab loetava käekirjaga;
- 8) loeb ja eristab eri liiki tekste, analüüsib teksti ülesehitust, keelekasutust ja sisu, avaldab selle kohta arvamust;
- 9) sõnastab teksti kohta küsimusi ja esitab vastuväiteid, teeb teksti põhjal märkmeid, võrdleb tekste omavahel;
- 10) jutustab kuuldust, nähtust ja loetust, vajaduse korral kasutab juhendi abi;
- 11) kirjutab mõtestatud lauseid, jutustavaid ja kirjeldavaid tekste;
- 12) kirjutab õpitud keelendite ja keelereeglite piires õigesti ning loetava käekirjaga, vormistab kirjaliku töö korrektselt;
- 13) vormistab lihtsama kirjaliku töö arvutis, järgib õpitud keelereegleid;
- 14) valib ja loeb sobivaid tervikteoseid nii eesti kui ka maailma lastekirjandusest, kasutab raamatukogude infosüsteemi;
- 15) kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi;
- 16) rikastab lugemise kaudu oma sõnavara, kasutab sõnaraamatuid ja leiab sõnaartiklist vajalikku teavet.

Õpitulemused ja õppesisu

1. klass

Suuline keelekasutus (kuulamine, kõnelemine)

- eristab häälikuid (asukoht ja järjekord sõnas), täishääliku pikkusi;
- toimib õpetaja ja kaaslase suulise juhendi järgi;
- kuulab õpetaja ja kaaslase esituses lühikest eakohast teksti, mõistab kuuldud lause, jutu sisu;

- teab, et sõnadel on lähedase või vastandtäheendusega sõna ja nimetab neist mõningaid;
- väljendab end suhtlusolukordades arusaadavalt: palub, küsib, tänab, vabandab;
- jutustab suunavate küsimuste toel kuuldust, nähtust, loetust;
- koostab õpetaja abiga pildiseeria või küsimuste toel suulise jutu,
- esitab luuletust peast;

Suuline keelekasutus

Kuulamine

Helide, häälte ja häälikute eristamine (asukoht ja järjekord sõnas), hääliku pikkuse eristamine, pöhi- ja täishääliku pikkusel.

Õpetaja ja kaaslaste kuulamine ning suulise juhendi järgi toimimine. Õpetaja ja kaaslaste ettelugemise kuulamine. Kuuldu ja nähtu kommenteerimine.

Kõnelemine

Häälde- ja intonatsiooniharjutused. Häälde harjutamine, hääle tugevuse kohandamine olukorrale.

Töö lähedase tähendusega sõnaga, sõnatähenduse selgitamine ja täpsustamine.

Sobivate kõnetuste (palumine, küsimine, keeldumine, vabandust palumine, tänamine) valik suhtlemisel.

Lihtlauseliste küsimuste moodustamine, küsimuste esitamine ja neile vastamine.

Eri teemadel vestlemine sõnavara rikastamiseks, arutamine paaris ja väikeses rühmas.

Esemete, nähtuste, tegelaste jms võrdlemine, ühe-kahe tunnuse alusel rühmitamine.

Eneseväljendus dramatiseeringus ja rollimängus.

Jutustamine kuulatu, nähtu, läbielatu, loetu, pildi, pildiseeria, etteantud teema põhjal; aheljutustamine.

Klassiga ühiselt kogetud sündmuste vahendamine jutustades: jutustamine eri rollides. Pantomim-mõistatused tuttavate juttude kohta.

Tuttava luuletuse, dialoogi peast esitamine.

Lugemine

- tunneb häälik-tähehist vastavust, loeb õpitud teksti enam-vähem ladusalt, lausehaaval üksiku peatusega raskema sõna ees oma kõnetempos või sellest aeglasemalt;

- mõistab häälega või endamisi (vaikse häälega või huuli liigutades) lugedes loetu sisu;
- vastab teksti kohta käivatele küsimustele, mille vastused on palas otsesõnu öeldud;
- mõtleb jutule alguse või lõpu;
- on lugenud mõnda lasteraamatut, nimetab nende pealkirja ja autoreid, annab loetule emotsionaalse hinnangu (lõbus, tõsine, igav ...);

Lugemine

Raamatu/teksti üldine vaatlus: teksti paigutus, sisukord, õppeülesannete esitus.

Trükitähtede (nii suurte kui väikeste) tundma õppimine. Tähtedest sõnade ja sõnadest lausete lugemine. Silpidest sõnade moodustamine.

Lugemistehnika arendamine õpetaja juhendite järgi (õige hääldus, ladusus, pausid, intonatsioon, tempo, oma lugemisvea parandamine, kui sellele tähelepanu juhitakse).
Lugemistehniliselt raskete sõnade ja sõnaühendite lugema õppimine.

Oma ja õpetaja käekirjalise teksti lugemine klassitahvlilt ja vihikust.

Jutustava ja kirjeldava teksti ning teabeteksti (õpilaspäevik, kutse, õnnitlus, saatekava, tööjuhend, raamatu sisukord) lugemine.

Sõna, lause, teksti sisu mõistmine. Teksti sisu ennustamine pealkirja, piltide, üksiksõnade jm alusel. Loole lõpu mõtlemine. Tegelaste iseloomustamine. Küsimustele vastamine, millele vastus on tekstis otsesõnu kirjas.

Üksikute tingmärkide (õppekirjanduse tingmärgid), skeemide, kaartide lugemine õppekirjanduses, nende tähenduse tabamine.

Luuletuste ilmekas (mõtestatud) lugemine. Riimuvate sõnade leidmine õpetaja abiga.

Tekstiliikide eristamine: jutt, muinasjutt, luuletus, mõistatus.

Kirjandustekstid: liisusalm, muinasjutt, mõistatus, luuletus, piltjutt, vanasõna, jutustus, näidend.

Loetud raamatu autori, kunstniku (illustraatori), tegelaste nimetamine, loetust jutustamine. Loetule emotsionaalse hinnangu andmine (lõbus, tõsine, igav jne).

Huvipakkuva raamatu leidmine kooli või kodukoha raamatukogust täiskasvanu abiga.

Kirjutamine

- kasutab õigeid kirjutamisvõtteid, teab, kuidas väikesi ja suuri kirjatahti kirjutatakse ning sõnas õigesti seostatakse;
- kirjutab tahvlilt ära;

- täidab tahvlinäidise järgi õpetaja abiga õpilaspäevikut, paigutab näidise järgi tööd vihikulehele, varustab töö kuupäevaga;
- koostab näidise järgi kutse;
- eristab häälikut, tähte, täis- ja kaashäälikut, sõna, lauset;
- kirjutab omasõnade algusesse *k, p, t*;
- kirjutab õigesti lühemaid (kuni 2-silbilisi) sõnu ja lauseid;
- teab, et lause lõpeb punktiga;
- teab, et lause alguses, inimeste, loomade, oma kodukoha nimes kasutatakse suurt algustähte;
- kirjutab õigesti oma nime.

Kirjutamine

Kirjatehnika

Kirja eelharjutused. Kirjutamine pliiatsi ja kriidiga, joonistähtede kirjutamine. Õige pliiatsihoid ja kirjutamisasend istudes ja seistes (tahvli juures). Väikeste kirjatähtede õppimine. Suurte kirjatähtede õppimine (vajadusel 2.klassis). Tähtede seostamine.

Tahvlile, vihikusse ja õpilaspäevikusse kirjutamine. Töö vormistamine näidise järgi, töö puhtus, käekirja loetavus. Teksti ära kiri tahvilt, õpikust.

Kirjalik tekstiloome

Tarbeteksti kirjutamine näidise järgi: kutse, õnnitlus (kujundamine näidise järgi).

Jutu kirjutamine pilditäiendusena (pildi allkiri, kahekõne jms). Jutule lõpu kirjutamine.

Loovtöö kirjutamine (pildi, pildiseeria, küsimuste järgi). Lünkümberjutustuse kirjutamine.

Õigekeelsus

Häälik, sõna, lause, tekst. Tähed ja tähestik, võõrtähtede vaatlus. Häälikute märkimine kirjas. Sõna ja lause ladumine ja kirjutamine.

Täis- ja kaashäälikud. Täishäälikuühendi vaatlus. Täishääliku pikkuse eristamine ja õigekiri, kaashääliku pikkusega tutvumine. Sulghäälik (*k, p, t*) omasõnade alguses. *i* ja *j* ning *h* sõna alguses seoses tähtede õppimisega.

Suur algustäht lause alguses, inimese- ja loomanimedes.

Liitsõna vaatlus (moodustamine).

Sõnade lõpu õigekiri, *-d* ja *-vad* (mitmus) ning *-b* (tegusõna 3. pööre) õigekirjaga tutvumine.

Tutvumine jutustava (väit-), küsi- ja hüüdlausega. Lause lõpumärgid: punkt, (küsi- ja hüüumärgi vaatlemine). Koma lauses (teksti vaatlus).

Oma kirjutusvea parandamine õpetaja abiga.

Etteütlemise järgi sõnade ja lausete kirjutamine (15–20 sõna lihtlausetena).

2.klass

Suuline keelekasutus

- eristab täis- ja suluta hääliku pikkusi;
- kuulab õpetaja ja kaaslaste eakohast teksti ning toimib saadud sõnumi kohaselt õpetaja abil;
- koostab kuuldu põhjal lihtsama skeemi ja kaardi õpetaja abil;
- kasutab kõnes terviklauseid;
- teab ja leiab vastandtäheendusega sõnu ning õpetaja abil ka lähedase tähendusega sõnu;
- väljendab arusaadavalt oma soove ja kogemusi väikeses ja suures rühmas; vestleb oma kogemustest ja loetust;
- annab õpetaja abil edasi lugemispala, õppeteksti, filmi ja teatrietenduse sisu;
- koostab õpetaja abil jutu pildiseeria, pildi või küsimuste toel; mõtleb jutule alguse või lõpu;
- vaatlleb ja kirjeldab nähtut, märkab erinevusi ja sarnasusi õpetaja suunavate küsimuste toel;
- esitab luuletust peast.

Suuline keelekasutus

Kuulamine

Hääliku pikkuste eristamine sõnamängus, liikumise ja liigutuste abil, põhirõhk suluta kaashäälikul.

Õpetaja ja kaaslaste suulise mitmeastmelise juhendi meeldejäätmine ja selle järgi toimimine mängus, praktilise ülesande lahendamisel (välitund, otsimine, mõõtmine).

Õpetaja ettelõetud ainetekstist oluliste mõistete leidmine ja lihtsa skeemi koostamine õpetaja juhendamisel.

Kaaslaste ettelugemise kuulamine ja hinnangu andmine ühe aspekti kaupa (õigsus, pausid ja intonatsioon mõtte toetajana).

Kõnelemine

Hääl- ja intonatsiooniharjutused sõnamängulistest harjutustest, kiirkõne, kajamäng. Eneseväljendus dramatiseeringus ja rollimängus: muinasjuttude esitamine, igapäevaolukordade lavastamine. Kõne eri nüansside (tempo, hääletugevus, intonatsioon) esiletoomine dramatiseeringus jm esituses: rongi, loomade hääle jm imiteerimine.

Kõnelemine eri olukordades (telefonitsi, rühma esindajana), rollimängud.

Nii enese kui ka teiste soorituste tunnustav kommenteerimine.

Oma arvamuse avaldamine (raamatu, filmi jm) kohta ja selle põhjendamine. Arutlemine paaris ja rühmas: oma suhtumise väljendamine, nõustumine ja mittenõustumine, ühiste seisukohtade otsimine.

Sündmuse, isiku, looma, eseme kirjeldamine tugisõnade, skeemi, tabeli abil.

Sõnatähenduste selgitamine ja täpsustamine aktiivse sõnavara laiendamiseks.

Kuuldud jutu ümberjutustamine; pikema dialoogi jälgimine, hinnangud tegelastele ja sisule.

Mõtete väljendamine terviklausetena. Küsimuste moodustamine, küsimuste esitamine ja neile vastamine.

Eri meeleoluga luuletuste (aastaajad, laste elu) mõtestatud peast esitamine.

Lugemine

- loeb õpitud teksti suhteliselt õigesti, ladusalt (lugemistempo võib olla kõnetempost aeglasem), parandab ise oma lugemisvigu, enamasti väljendab intonatsioon loetava sisu;
- mõistab häälega või endamisi lugedes loetu sisu;
- vastab teemakohastele (ka lihtsamatele tekstis mitte otsese infoga seotud) küsimustele;
- leiab tekstis iseseisvalt vastused konkreetsetele küsimustele ja töötab õpetaja abiga eakohaste juhiste alusel;
- tunneb ära jutu, luuletuse, mõistatuse, näidendi ja vanasõna;
- kasutab õpiku sõnastikku õpetaja abiga sõnade leidmiseks algustähe järgi;
- on lugenud jõukohaseid lasteraamatuid, nimetab tegelasi ja annab edasi loetu sisu mõne huvitava, enam meeldinud episoodi järgi;

Lugemine

Lugemistehnika arendamine õpetaja juhendite järgi: oma lugemisvea parandamine, kui sellele tähelepanu juhitakse, sobiva intonatsiooni kasutamine. Lugemistehniliselt raskete sõnade ja sõnaühendite lugema õppimine.

Raamatu/teksti üldine vaatlus: teksti paigutus, sisukord, õppeülesannete esitus.

Üksikute tingmärkide (õppekirjanduse tingmärgid, liiklusmärgid jms), skeemide, kaartide ja tabelite lugemine õppekirjanduses ning lasteraamatutes.

Tekstist õpitavate keelendite, samuti sünonüümide, otsese ja ülekantud tähendusega sõnade jms leidmine. Õpiku sõnastiku kasutamine.

Kahekõne lugemine, intonatsiooni ja tempo valik saatelause alusel ja partnereid arvestades.

Eri liiki lühitekstide (teade, kiri, ajakirja rubriik, sõnastik) mõistev lugemine. Oma ja õpetaja käekirjalise teksti lugemine klassitahvlilt ja vihikust.

Tekstis küsimuse, palve, käsu ja keelu äratundmine.

Loetud jutustuse ja muinasjutu kohta kava koostamine (teksti jaotamine osadeks); skeemi/kaardi koostamine õpetaja abiga. Loetu põhjal teemakohastele küsimustele vastamine (ka siis, kui vastus otse tekstis ei sisaldu). Loole alguse ja lõpu mõtlemine. Tegelaste iseloomustamine.

Luuletuste ilmekas (mõtestatud) esitamine. Riimuvate sõnade leidmine õpetaja abiga.

Tekstiliiikide eristamine: jutustus, luuletus, näidend, mõistatus, vanasõna.

Kirjandustekstid: rahvaluuleline liisusalm, muinasjutt, mõistatus, luuletus, piltjutt, vanasõna, jutustus, näidend, muistend.

Loetud raamatu tutvustamine ja soovitamine. Vajaliku teose otsimine kooli või kodukoha raamatukogust autori ja teema järgi täiskasvanu abiga.

Kirjutamine

- kasutab kirjutades õigeid väikeste ja suurte kirjatähtede tähekujusid ja seoseid;
- kirjutab tahvlilt või õpikust ära;
- täidab iseseisvalt õpilaspäevikut ja kujundab vihikut, paigutab näidise järgi tööd vihikulehele, kirja joonelisele lehele, varustab töö kuupäevaga;
- koostab õpetaja abiga kutse, õnnitluse ja teate;
- kirjutab loovtöö ning ümberjutustuse pildiseeria, tugisõnade ja küsimuste abil;
- eristab häälikut, tähte, täis- ja kaashäälikut, silpi, sõna, lauset, täishäälikuühendit;
- kirjutab õigesti sulghääliku omasõnade algusesse ja omandatud võõrsõnade algusesse;
- märgib kirjas õigesti täishäälikuid;
- teab peast võõrtähtedega tähestikku;
- alustab lauset suure algustähega ja lõpetab punkti või küsimärgiga;
- kasutab suurt algustähte inimeste ja loomade nimedes, tuttavates kohanimedes;
- kirjutab õigesti sõnade lõppu

-d (mida teed?), -te (mida teete?),

-sse (kellesse? millesse?),

-ga (kellega? millega?), -ta (kelleta? milleta?);

- kirjutab etteütlemise järgi õpitud keelendite ulatuses sisult tuttavat teksti ja kontrollib kirjutatut näidise järgi (20–25 sõna lihtlausetena).

Kirjutamine

Kirjatehnika

Suurte ja väikeste kirjatähtede kordamine.

Kirjutamise tehnika arendamine: ühtlane kirjarida, õiged tähekujud ja seosed nii väikestel kui suurtel kirjatähtedel.

Näidise järgi kirjatöö paigutamine vihiku lehele, kirjapaberile; kuupäeva kirjutamine.

Kirjalik tekstiloo

Kutse, õnnitluse ja teate koostamine õpetaja abiga.

Tekstilähedase ümberjutustuse kirjutamine küsimuste ja tugisõnade toel.

Loovtöö skeemi, kaardi toel; fantaasialugu. Jutu ülesehitus: alustus, sisu ja lõpetus; jutule alguse ja lõpu kirjutamine. Omakirjutatud teksti üle kaaslasega arutlemine.

Õigekeelsus

Varasemale lisanduvalt keeleteadmised: täishäälikuühendi õigekiri, suluta kaashääliku pikkus ja õigekiri;

k, p, t s-i ja h kõrval; i ja j silbi alguses, h sõna alguses.
Silbitamine, poolitamise üldpõhimõtted.

3.klass

Suuline keelekasutus

- kuulab mõtestatult eakohast teksti, toimib saadud sõnumi või juhendite järgi;
- väljendab end suhtlusolukordades selgelt ja arusaadavalt: palub, küsib, selgitab, keeldub, vabandab, tänab; vastab küsimustele, kasutades sobivalt täislauseid ning lühivastuseid;
- vaatlleb sihipäraselt, kirjeldab eesmärgipäraselt nähtut, eset, olendit, olukorda, märkab erinevusi ja sarnasusi;
- avaldab arvamust kuuldu, vaadeldu ja loetu kohta;
- annab küsimuste toel arusaadavalt edasi õppeteksti, lugemispala, pildiraamatu, filmi ja teatrietenduse sisu; koostab kuuldu/loetu põhjal skeemi/kaardi;
- jutustab loetust ja läbielatud sündmusest; jutustab pildiseeria, tugisõnade, märksõnaskeemi ja küsimuste toel; mõtleb jutule alguse ja lõpu;
- leiab väljendamiseks lähedase ja vastandtähdendusega sõnu;
- esitab luuletust peast;

Kuulamine

Hääliku pikkuste eristamine, põhirõhk sulghääliku pikkusel.

Pikema suulise juhendi meeldejätmine ja selle järgi toimimine. Kaaslase ja õpetaja juhtnööride kuulamine, nende järgi toimimine.

Ettelugemise kuulamine. Kaaslase ettelugemise hindamine ühe aspekti kaupa (õigsus, pausid ja intonatsioon mõtte toetajana). Kuuldu ning nähtu kommenteerimine. Fakti ja fantaasia eristamine.

Õpetaja etteloetud ainetekstist oluliste mõistete leidmine ning lihtsa skeemi koostamine.

Kuuldu (muinasjutt, lühijutt lapse elust, proosa-, luule ja ainetekst), nähtu (lavastus, film) sisu ümberjutustamine. Dialoogi jälgimine, hinnangud tegelastele ja nende ütlustele.

Kõnelemine

Hääl- ja intonatsiooniharjutused. Selge hääl- ja intonatsioonijälgimine teksti esitades. Kõne eri nüansside (tempo, hääletugevuse, intonatsiooni) esiletoomine dramatiseeringus jm esituses.

Sobivate kõnetuste (palumine, küsimine, keeldumine, vabandust palumise, tänamise) valik suhtlemisel. Suuline selgitus, kõnetus- ja viisakusväljendid, teietamine ja sinatamine. Kõnelemine eri olukordades: vestlus tundmatuga, sh telefonitsi, klassi/kooli esindamine, võistkonda kutsumine, koostegevusest loobumine jms.

Sõnavara arendamine: sõnatähdenduse selgitamine ja täpsustamine, aktiivse sõnavara laiendamine, lähedase ja vastandtähdendusega sõna leidmine. Eri teemadel vestlemine sõnavara rikastamiseks, arutamine paaris ja väikeses rühmas.

Oma arvamuse avaldamine, nõustumine ja mittenõustumine, ühiste seisukohtade otsimine, kaaslase arvamuse küsimine.

Mõtete väljendamine terviklausetena ja sobiva sõnastusega (sõnavalik, mõtte lõpuleviimine). Küsimuste moodustamine ja esitamine ning neile vastamine.

Jutustamine kuuldu, nähtu, läbielatu, loetu, pildi, pildiseeria ja etteantud teema põhjal; aheljutustamine.

Sündmuste, isiku, looma, eseme jm kirjeldamine tugisõnade, skeemi ning tabeli abil. Eneseväljendus dramatiseeringus ja rollimängus erisuguste meeleolude väljendamiseks.

Tuttava luuletuse ja dialoogi ilmekas (mõtestatud) esitamine.

Nii enese kui ka teiste tööde tunnustav kommenteerimine õpetaja juhiste alusel.

Lugemine

- loeb nii häälega ja kui endamisi ladusalt ja teksti mõistes; mõistab lihtsat plaani, tabelit, diagrammi, kaarti;
- loeb õpitud teksti ette õigesti, selgelt ja sobiva intonatsiooniga;
- töötab tekstiga eakohaste juhiste alusel;
- vastab suulistele ja lühikestele kirjalikele küsimustele loetu kohta;
- eristab kirjalikus tekstis väidet, küsimust, palvet, käsku, keeldu;
- tunneb ära jutustuse, luuletuse, näidendi, muinasjutu, mõistatuse, vanasõna, kirja;
- on lugenud läbi vähemalt neli eesti ja väliskirjaniku teost, kõneleb loetud raamatust;
- teab nimetada mõnda lastekirjanikku.

Lugemine

Raamatu/teksti üldine vaatlus: teksti paigutus, sisukord, õppeülesannete esitus. Teksti ülesehitus: pealkiri, teksti osad (lõigud, loo alustus, sisu, lõpetus).

Lugemistehnika arendamine õpetaja juhendite järgi (õige hääldus, ladusus, pausid, intonatsioon, tempo; oma lugemisvea parandamine, kui sellele tähelepanu juhitakse). Ladus ja automatiseerunud lugemine. Oma ja kaaslaste lugemistehnika hindamine õpetaja juhiste alusel. Oma ja õpetaja käekirjalise teksti lugemise klassitahvlilt ja vihikust.

Jutustava ja kirjeldava teksti ning tarbe- ja teabeteksti (õpilaspäeviku, kutse, õnnitluse, saatekava, tööjuhendi, raamatu sisukorra, sõnastiku, teate, eeskirja, retsepti, õpikuteksti, teatmeteose teksti, ajalehe- ja ajakirja ning muu meediateksti) lugemine.

Üksikute tingmärkide (õppekirjanduse tingmärgid, liiklusmärgid jms), skeemide, kaartide ja tabelite lugemine õppekirjanduses, lasteraamatutes ning lasteajakirjanduses.

Sõna, lause ning teksti sisu mõistmine. Tekstis küsimuse, palve, käsu ja keelu äratundmine. Teksti sisu ennustamine pealkirja, piltide ja üksiksõnade järgi.

Töö tekstiga: tekstist õpitavate keelendite, sünonüümide, otsese ja ülekantud tähendusega sõnade leidmine. Õpiku sõnastiku iseseisev kasutamine. Teksti jaotamine osadeks ning tekstiosade pealkirjastamine. Loetava kohta kava, skeemi, kaardi koostamine. Loetu põhjal teemakohastele küsimustele vastamine. Loole alguse ja lõpu mõtlemine. Teksti teema ja peamõtte sõnastamine, tegelaste iseloomustamine.

Jutustavate luuletuste ja proosateksti mõtestatud esitamine. Riimuvate sõnade leidmine. Kahekõne lugemine, intonatsiooni ja tempo valik saatelause alusel ning partnereid arvestades.

Loetud raamatust jutustamine, loetule emotsionaalse hinnangu andmine ja raamatust lühikokkuvõtte tegemine. Vajaliku raamatu leidmine iseseisvalt.

Tekstiliikide eristamine: muinasjutt, mõistatus, vanasõna, luuletus, jutustus, näidend, kiri

Kirjandus: folkloorne lastelaul, liisusalm, jutustus, muinasjutt, muistend, luuletus, kahekõne, näidend, sõnamänguline tekst, piltjutt, mõistatus, vanasõna.

Kirjutamine

- kasutab kirjutades õigeid tähekujusid ja -seoseid, kirjutab loetava käekirjaga;
- kirjutab tahvlilt ja õpikust õigesti ära; paigutab teksti korrektselt paberile või arvutis, vormistab vihiku/õpilaspäeviku nõuetekohaselt;
- valdab eesti häälikkirja aluseid ja õpitud keelendite õigekirja: eristab häälikut ja tähte, täis- ja kaashäälikut, häälikuühendit, silpi, sõna, lauset; märgib kirjas häälikuid õigesti; eristab lühikesi, pikki ja ülipikki täis- ja suluta kaashäälikuid; kirjutab õigesti asesõnu;
- märgib õpitud sõnades õigesti kaashäälikuühendit; kirjutab õigesti sulghääliku omandatud oma- ja võõrsõnade algusse; märgib kirjas õigesti käänd- ja pöördõnade õpitud lõppe ja tunnuseid;
- teab peast võõrtähtedega tähestikku, kasutab lihtsamat sõnastikku ja koostab lihtsaid loendeid tähestik- järjestuses;
- kirjutab suure algustähega lause alguse, inimeste- ja loomade nimed ning õpitud kohanimed;
- piiritleb lause ja paneb sellele sobiva lõpumärgi;
- kirjutab etteütlemise järgi sisult tuttavat teksti ja kontrollib kirjutatut näidise järgi (30–40 sõna);
- koostab kutse, õnnitluse, teate, e-kirja; kirjutab eakohase pikkusega loovtöid (k.a ümberjutustusi) küsimuste, tugisõnade, joonistuse, pildi, pildiseeria, märksõnaskeemi või kava toel.
- kirjutab nii koolis kui ka igapäevaelus käsitsi ja arvutiga eakohaseid tekste vastavalt kirjutamise eesmärgile, funktsioonile ja adressaadile

Kirjutamine

Kirjatehnika

Kirjutamise tehnika süvendamine, oma loetava käekirja kujundamine, kirjutamise kiiruse arendamine. Kirjutamisvilumuse saavutamine (õiged tähekujud ja proportsioonid, loetav käekiri, ühtlane kirjarida, kirjatöö nõuetekohane välimus, töö vormistamine). Teksti ärakiri tahvlilt ja õpikust. Kirjutatu kontrollimine õpiku ja sõnastiku järgi. Oma kirjavea

parandamine. Etteütlemise järgi kirjutamine. Tahvlile, vihikusse ja õpilaspäevikusse kirjutamine. Tarbeteksti kirjutamine näidise järgi: kutse, ümbrik.

Õigekiri

Tähestiku järjekord. Täis- ja kaashäälikuühendi õigekiri. Täis- ja suluta kaashääliku pikkuse kordamine, sulghääliku pikkuse eristamine ja õigekiri. *k, p, t s-i* ja *h* kõrval. *i* ja *j* õigekiri (v.a võõrsõnades ja tegijanimedes). *h* sõna alguses. Sulghäälik oma- ja võõrsõnade alguses.

Suur algustäht lause alguses, inimese- ja loomanimedes, tuntumates kohanimedes. Väike algustäht õppeainete, kuude, nädalapäevade, ilmakaarte nimetustes. Poolitamise harjutamine. Liitsõna.

Nimi-, omadus- ja tegusõna. Ainsus ja mitmus. Sõnavormide moodustamine küsimuste alusel. Mitmuse nimetava ning *sse*-lõpulise sisseütleva, kaasaütleva ja ilmaütleva käände lõpu õigekirjutus. Olevik ja minevik. Pöördelõppude õigekirjutus. Erandliku õigekirjaga ase- ja küsisõnad (ma, sa, ta, me, te, nad, kes, kas, kus).

Väit- (jutustav), küsi- ja hüüdlause. Lause lõpumärgid. Koma kasutamine loetelus; *et, sest, vaid, kuid, aga, siis, kui* puhul; sidesõnad, mis koma ei nõua.

Etteütlemise järgi kirjutamine õpitud keelendite ulatuses (30–40 sõna). Oma kirjavea iseseisev leidmine.

Sõnavara: lähedase ja vastandtäheendusega sõna. Sõna ja tema vormide õigekirja ning tähenduse omandamine ja täpsustamine.

Tekstiloom

Lausete laiendamine ja sidumine tekstiks.

Tarbeteksti (ajaleheartikli, teate, nimekirja jne) kirjanek.

Ümberjutustuse kirjutamine tugisõnade, skeemi, kaardi või kava toel.

Loovtöö kirjutamine (vaba jutt, jutt pildi, pildiseeria, küsimuste, skeemi, kaardi või kava toel, fantaasialugu). Jutu ülesehitus: alustus, sisu, lõpetus.

Sündmusest ja loomast kirjutamine.

Jutule alguse ja lõpu kirjutamine.

Kirja kirjutamine..

Oma kirjutatud teksti üle kaaslasega arutamine.

II kooliastme õpitulemused

Suuline ja kirjalik suhtlus

Õpilane:

- 1) valib juhendamise abil olukorrale vastava suhtluskanali;
- 2) esitab kuuldu ja loetu kohta küsimusi, avaldab viisakalt ja olukorrast lähtuvalt arvamust, sõnastab järelduse;
- 3) lahendab lihtsamaid probleemülesandeid paaris- ja rühmatöös;
- 4) põhjendab oma seisukohta ja aktsepteerib kaaslaste põhjendatud seisukohti;
- 5) kasutab suhtluses sobivaid keelevahendeid, sh korrektset kirjakeelt õpitu piires nii suulises kui ka kirjalikus suhtluses.

Teksti vastuvõtt

Õpilane:

- 1) valib ja loeb sobivaid tervikteoseid nii eesti kui ka maailma lastekirjandusest;
- 2) iseloomustab õpitud tekstiliike ja nende kasutamise võimalusi;
- 3) loeb ja mõistab eakohaseid õpi- ja elutarbelisi ning huvivaldkondade tekste;
- 4) võrdleb tekste, esitab küsimusi, avaldab arvamust, teeb tekstist lühikokkuvõtte;
- 5) kuulab ja jälgib vastuvõetavat teksti, valib lugemise eesmärgile sobiva lugemisviisi;
- 6) tunneb keele ja kirjanduse valdkonna teabekeskkondi, leiab neist vajaliku teabe;
- 7) võrdleb eri allikatest pärit infot, eristab olulist ebaolulisest, fakti arvamusest.

Tekstiloome

Õpilane:

- 1) leiab juhendamise abil tekstiloomeks vajalikku teavet;
- 2) tunneb kirjutamiseks ja esinemiseks valmistumise põhietappe;
- 3) jutustab, kirjeldab, võrdleb ja arutleb suuliselt ja kirjalikult;
- 4) esineb suuliselt, võtab sõna, koostab ja peab lühikese ettekande;
- 5) kirjutab eesmärgipäraselt ja olukohaselt eri liiki eakohaseid tekste;
- 6) vormistab kirjalikud tekstid korrektselt nii käsikirjas kui ka arvutis.

Keeleteadlikkus

Õpilane:

- 1) nimetab Eestis kõneldavaid keeli, sugulaskeeli ja rahvaid;
- 2) eristab keelevariante, sh murdeid, sotsiolekte, toob näiteid nende kasutusest;
- 3) kirjeldab eesti keele häälikusüsteemi, eristab sõnaliikide tüüpjuhte ning põhilisi käänd- ja pöörd sõna vorme;

- 4) moodustab ja kirjavahemärgistab lihtlauseid, sealhulgas koondlauseid ja lihtsamaid liitlauseid;
- 5) järgib eesti õigekirja aluseid ja õpitud põhireegleid;
- 6) rakendab omandatud keeleteadmisi tekstiloomes ja -analüüsis;
- 7) kasutab õigekirja kontrollimiseks ja tähenduste leidmiseks trüki- ja digisõnastikke, leiab sõnaartiklist vajaliku teabe.

4.klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- Kuulab mõtestatult eakohast teksti, toimib saadud sõnumi või juhendite järgi;
- jutustab kuulnud teksti ümber;
- esitab kuuldu ja nähtu kohta küsimusi;
- väljendab oma arvamust, annab infot arusaadavalt edasi;
- leiab koos partneri või rühmaga vastuseid lihtsamatele probleemülesannetele, kasutades sobivalt kas suulist või kirjalikku vormi;
- esitab peast ilukirjandusteksti omal valikul, loeb teksti rollis;
- annab juhiste alusel kaaslasele tagasisidet.

Suuline ja kirjalik suhtlus

Kaasõpilase ja õpetaja eesmärgistatud kuulamine. Juhendi järgimine ja kuuldu põhjal tegutsemine.

Kuuldud teksti ümberjutustamine. Lavastuse, kuulnud proosa-, luule- ja ainetekstide sisu ümberjutustamine. Õpetaja ettelugemise järel (ainealane tekst, lõikhaaval) oluliste mõistete ja seoste leidmine.

Kuuldu kohta täpsustavate küsimuste esitamine. Esitatud küsimuste mõistmine ja küsimustele vastamine.

Loetu ja kuuldu kohta arvamuse avaldamine ja seisukoha põhjendamine, näite toomine tekstist. Kaaslaste arvamuse küsimine. Suulises keelekasutuses kirjakeele põhinormingute järgimine eakohasel viisil. Mõtete väljendamine selgelt ja arusaadavalt, mõtte lõpuleviimine ja mõtete omavaheline seostamine.

Rühmavestlus etteantud teemal, vestluse tulemuse esitus. Rühmareeglite kokkuleppimine, sobiva koostöövormi valimine. Kõnelemisel kaaslase mõtete ümbersõnastamine, enda mõtete lisamine. Esitamise eesmärgistamine (miks, kellele, mida). Esitamiseks kohase sõnavara, tempo, hääletugevuse ja intonatsiooni valimine; õige hingamine ja kehahoid.

Dialoogi ja dramatiseeringu esitamine. Rollimäng.

Nii enese kui ka teiste tööde tunnustav kommenteerimine õpetaja juhiste alusel.

Teksti vastuvõtt

- Otsib teavet tundmatute sõnade kohta, selgitab nende tähendust;
- valdab lihtsamaid lugemistehnikaid, eesmärgistab lugemist;
- kirjeldab tarbe- ja ilukirjandusteksti peamisi erinevusi;

- vastab teksti põhjal koostatud küsimustele tekstinäidete või oma sõnadega, koostab teksti kohta küsimusi ja leiab tekstist vajalikku infot;
- nimetab ilukirjanduse põhiliike, proosa, luule, draama, ja nende tunnuseid;
- nimetab rahvaluule põhiliike ja nende tunnuseid;
- tutvustab loetud proosateose sisu ja tegelasi ning kõneleb loetust; kirjeldab teksti põhjal sündmuste toimumise aega, kohta ja tegelasi;
- kirjeldab luuletuse meeleolu, aega, kohta;
- esitab ilukirjandusteksti mõtestatult;
- leiab vajaliku või huvipakkuva raamatu;
- on läbi lugenud vähemalt neli eakohast väärtkirjandusteost (raamatut);
- tutvustab loetud raamatut kaaslastele, annab loetule hinnangu ning põhjendab seda.

Teksti vastuvõtt

Tundmatu sõna tähenduse leidmine õpiku sõnastikust ja Sõnaveebist. Tähenduse selgitamine.

Lugemiseks valmistumine, lugemise eesmärgistamine, keskendunud lugemine. Lugemistehnika arendamine, korduv ülelugemine, häälega ja hääleta lugemine, pauside, tempo ja intonatsiooni jälgimine. Lugemist hõlbustavad võtted. Lause, lõigu ning tervikteksti mõistmine ja ümberjutustamine.

Tarbeteksti ja ilukirjandusteksti eesmärgi ja lugemise eripära. Teksti sisu ennustamine pealkirja, piltide, remarkide, üksiksõnade jm alusel. Enne lugemist olemasolevate teemakohaste teadmiste ja kogemuste väljaselgitamine, oma küsimuste esitamine ning uute teadmiste vastu huvi äratamine (mida tean, mida tahaksin teada).

Ilukirjandustekst, kujundlik keelekasutus. Ilukirjanduse põhiliigid: luule, proosa, draama, nende erijooned.

Jutustava teksti vastuvõtt. Süžee, sündmuste toimumise koht, aeg ja tegelased, käivitav sündmus, lahendus. Sündmuste järjekorra edasi edasiandmine. Arutlemine tekstis käsitletud teema, tegelaste motiivide üle. Oma arvamuse sõnastamine ja põhjendamine tekstinäidete toel. Küsimustele vastamine tekstinäidete või oma sõnadega. Loetava kohta märkmete, märksõnaskeemi, kava ja küsimuste koostamine. Loetud teksti dramatiseering õpetaja juhiste toel.

Luuletuse teema määratlemine, aja ja koha kirjeldamine, meeleolu kirjeldamine. Luuletuse ja proosateksti mõtestatud esitamine (meeleolu, laad).

Vajaliku ja huvipakkuva raamatu leidmine kataloogi või e-otsingut kasutades. Loetud raamatu sisu ja tegelaste tutvustamine ja lugemissoovituste jagamine klassikaaslastele. Loetule emotsionaalse hinnangu andmine ja põhjendamine.

Rahvaluule põhiliikide ära tundmine ja tunnuste nimetamine: muinasjutt, muistend, lühivormid (mõistus, vanasõna, anekdoot).

Tekstiloomed

- Jutustab ja kirjutab loetust ning läbielatud sündmusest;
- jutustab tekstilähedaselt, kokkuvõtlikult kavapunktide järgi, märksõnaskeemi ja küsimuste toel;
- kirjutab nii koolis kui ka igapäevaelus käsitsi ja arvutiga jutustava teksti;
- kirjutab lühema tarbeteksti vastavalt kirjutamise eesmärgile, funktsioonile ja adressaadile;
- tunneb kirjutatavate teksti ülesehitust ja vormistustavasid;
- kirjutab eakohase pikkusega loovjutte küsimuste, pildi, pildiseeria, märksõnaskeemi või kava toel;
- tunneb protsesskirjutamise etappe, täiendab oma tööd tagasiside põhjal;
- rakendab omandatud keeleteadmisi teksti kirjutamisel ja toimetamisel.

Tekstiloomed

Ümberjutustamine ja ümberjutustuse kirjutamine: tekstilähedane, valikuline (mõne tegelase vaatepunktist), kokkuvõtlik, loov. Loo ümberjutustamine uute tegelaste ja sündmuste lisamise või asendamisega. Ümberjutustus kavapunktide, märksõnade ja küsimuste toel. Aheljutustamine. Fantaasialoo, muinasjutu või muistendi kirjutamine.

Lühemate tarbetekstide kirjutamine: seletus- ja veenmiskiri, e-kiri, teade. Kirja esitav osa ja taustaosa. Juhendavate tekstide kirjutamine: retsept, juhend või reeglistik. Kiri, ümbriku vormistamine.

Protsesskirjutamine: kirjutamiseks valmistumine (märksõnad, idee- või mõtteskeem, sündmuste kaart), mustandite kirjutamine, tagasiside põhjal töö täiendamine, toimetamine, viimistlemine, avaldamine.

Keeleteadlikkus

- Kirjeldab eesti keele häälikusüsteemi ja kaashäälikuühendi reeglit ja erandeid;
- järgib kirjutamisel õpitud häälikuõigekirjareegleid;
- eristab liitsõna täiend- ja põhiosa, liitsõna ja liitega sõna, aimab liitsõna tähendust täiend- ja põhiosa põhjal;
- selgitab sõna tähendust sõnastiku tähendusseletuse ja näidislausete põhjal;
- järgib eesti õigekirja aluseid ja õpitud põhireegleid;
- eristab sõnu liigiti;
- oskab pöörata tegusõnu ainsuses ja mitmuses ning kasutada jaatavat ja eitavat kõnet tekstis;
- oskab määrata lauseliikmeid ja teab nende ülesannet lauses;
- moodustab ja kirjavahemärgistab lauseid õpitu piires korrektselt.

Keeleteadlikkus

Häälikuõpetus ja õigekiri

Helilised ja helitud häälikud. Liidete *-gi* ja *-ki* õigekiri. Täis- ja kaashäälikuühend. Kaashäälikuühendi õigekiri, sulghäälik sõna keskel. Tähtede *i* ja *j* õigekiri tegijanimedes ja liitsõnades.

Sõnavaraõpetus

Liitsõnamoodustus: täiend- ja põhiosa, täiendi funktsioon liitsõnas. Liitsõna tähendus. Liitsõna ja liitega sõna erinevused.

Sõna tähenduse selgitamine oma sõnadega sõnastiku tähendusseletuse ja näidislausete põhjal (nii raamatu- kui ka veebivariandist).

Vormiõpetus

Sõnaliigid ja nende funktsioon.

Tegusõna. Jaatava ja eitava kõne kasutamine tekstis. Tegusõna pöörde, tegusõna pööramine ainsuses ja mitmuses.

Käändsõna. Käändsõnad: nimisõna, omadussõna, arvsõna, asesõna. Käändsõna arv, ainsus ja mitmus.

Muutumatud sõnad: määrsõnad, hüüdsõnad, sidesõnad, kaassõnad.

Lauseõpetus

Lause ja lauseliikmed. Alus, öeldis, sihitis määrus ja nende ülesanne lauses kui tervikus. Lihtsamad lause laiendamise võimalused.

5.klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- Väljendab end suhtlusolukordades selgelt ja arusaadavalt koolis, avalikus kohas, eakaaslaste ja täiskasvanutega suheldes;
- oskab olukorrale vastava suhtluskanali valida;
- tunneb vahetu suhtluse tavasid ja oskab neid rakendada;
- lahendab probleemülesandeid paaris- ja rühmatöös;
- esitab kuuldu ja loetu kohta küsimusi, sh kriitilisi;
- avaldab viisakalt ja olukorrast lähtuvalt arvamust, sõnastab väite ja järelduse.

Suuline ja kirjalik suhtlus

Keelekasutus erinevates suhtlusolukordades: koolis, avalikus kohas, eakaaslastega, täiskasvanutega suheldes, suulises kõnes ja kirjalikus tekstis.

Teabe ja abi küsimine erinevates suhtluskanalites ja -olukordades. Sobiva formaadi ja kanali valimine. Vahetu vestlus, telefonivestlus, e-kiri. Telefonivestluse alustamine ja lõpetamine.

Kaasõpilase ja õpetaja või muu suulise teksti eesmärgistatud kuulamine. Suuline arvamussavaldus ja vestlus etteantud teemal, vastulausele reageerimine ning seisukohast loobumine. Kuuldu põhjal tegutsemine, kuuldu kohta arvamuse avaldamine, väite esitamine ja selle põhjendamine. Kuuldu põhjal järelduse sõnastamine suuliselt või kirjalikult.

Suuline arvamussavaldus ja vestlus etteantud teemal, vastulausele reageerimine ning seisukohast loobumine.

Teksti vastuvõtt

- Analüüsib teksti väljenduslaadi lähtuvalt kasutusvaldkonnast ja suhtlusolukorrast;
- nimetab teksti liiki, selle eesmärgi ja iseloomustab autori väljenduslaadi õpitud keeleteadmiste põhjal;
- võrdleb tekste ülesehituse, vormistuse ja keelekasutuse põhjal;
- tunneb keele ja kirjanduse valdkonna teabekeskondi, leiab neist vajaliku teabe, koostab lihtsama päringu;
- hindab sõnumi suhtlusmooduseid, sh visuaalset, kuuldelist, žestilist ja tekstilist osa, verbaliseerib graafilise teabe;
- tunneb konspekteerimise võtteid, teeb lugedes või kuulates märkmeid, koostab skeeme;
- oskab sõnastada lugemise, vaatamise, kuulamise eesmärgi ja teeb eesmärgist lähtuva kokkuvõtte;
- esitab teksti kohta kriitilisi küsimusi ja avaldab arvamust, kontrollib teksti usaldusväärsust, eristab arvamust ja fakti.

Teksti vastuvõtt

Teksti analüüsimine. Teksti kasutusvaldkond, suhtlusolukorra kirjeldamine (ametlik, tööalane, õppimisega seotud, isiklik). Tekstiliigi ja eesmärgi nimetamine. Autori keelekasutuse ja stiili iseloomustamine ja põhjendamine ning näidete toomine tekstist. Tekstide võrdlemine ülesehituse, vormistuse ja keelekasutuse põhjal.

Teabe- ja õppetekstid, nende peamised liigid ja allikad. Ainealaste teabeallikate ja andmebaaside nimetamine, leidmine ning kasutamine: Eesti Keele Instituudi keeleallikad. Lihtsama päringu koostamine Estris.

Multimodaalse teabe töötlus. Pildiline ja tekstiline teave, lugemine teabe saamise eesmärgil (reegel, juhend, tabel, skeem, diagramm, plaan, kaart jm). Visuaalselt esitatud info (foto, joonise, graafik, tabel) verbaliseerimine, lihtsamate järelduste tegemine, seoste leidmine. Kuuldud teabe jälgimine, märkmete tegemine.

Konspekterimise võtted ja märkmete tegemine. Pliatsiga lugemine, teabe rühmitamine skeemi, märksõnade jm alusel. Eesmärgistatud lugemine, kuulamine, vaatamine, kokkuvõtte tegemine, kuuldu konspekterimine.

Kriitiliste küsimuste koostamine teksti kohta. Usaldusväarsuse kontrollimine teiste allikate toel. Usaldusväarsuse kontrollimine tekstiväliste ja tekstisiseste tunnuste põhjal (teksti vormistus, ülesehitus, sisuline täpsus, autori tausta kontrollimine, faktide kontrollimine). Fakti ja arvamuse eristamine.

Tekstiloomed

- Teeb lühiettekande, oskab allikaid valida ja hinnata, koostab lihtsama viite;
- kirjutab tekste protsessikeskselt, täiendab tagasiside põhjal tekste;
- jutustab oma elamustest ja kogemustest, ehitab jutustuse tavakohaselt üles;
- kirjeldab eset, olendit ja inimest, ehitab kirjelduse tavakohaselt üles;
- arutleb suuliselt ja kirjalikult, ehitab arutleva teksti tavakohaselt üles ja kasutab arutlevale tekstile omaseid keelendeid;
- vormistab tekstid korrektselt nii käsitsi kui arvutil;
- põhjendab oma hinnangut tekstinäidetega.

Tekstiloomed

Lühiettekanne ja esitlus internetist või teatmeteostest leitud ainealase info põhjal. Privaatses ja avalikus keskkonnas suhtlemise eetika: lihtsama viite vormistamine, refereerimine.

Jutustava, kirjeldava, põhjendava teksti koostamine protsessikeskselt.

Jutustamine. Oma elamustest ja juhtumistest jutustamine minavormis. Jutustuse ülesehitus: aja- ja koha nimetamine, tegelase või tegelaste kirjeldamine, käivitav sündmus, tegelase mõtted ja tegevus selle lahendamise nimel, lõpetus. Jutustava teksti tunnused: ajalis-põhjuslik järgnevus tekstis. Sidus lausestus. Otsekõne jutustuses.

Kirjeldamine. Täpne sõnavalik, oluliste ja iseloomulike tunnuste esitamine. Kirjelduse ülesehitus: üldmulje, detailid, hinnang. Esemel, olendi ja inimese kirjeldamine ja neile iseloomulike tunnuste nimetamine. Autori suhtumine kirjeldatavasse ning selle väljendamine.

Arutlemine. Põhjuse ja tagajärje väljendamine. Arutleva teksti tunnused: rõhutavad sõnad, võrdlemine, näidete toomine, põhjendavate sidendite kasutamine. Loetule, nähtule või kuuldule hinnangu andmine nii kirjalikult kui ka suuliselt.

Keeleteadlikkus

- Nimetab Eestis kõneldavaid keeli, sugulaskeeli ja rahvaid;
- kirjeldab eesti keele häälikusüsteemi;
- kirjutab sagedamini esinevad võõrsõnad korrektselt;
- kasutab enda tekstis sünonüüme, arvestades nende tähendusvarjundeid;
- kasutab sobivat tegusõna ajavormi enda tekstis;
- valib sobiva käändevormi lause kontekstist lähtuvalt;
- moodustab omadussõnade võrdlusastmeid ja kasutab neid enda tekstis korrektselt;
- moodustab ja kirjavahemärgistab liitlauseid ja lihtlauseid, sh koondlauseid;
- kasutab enda tekstis korrektselt otsekõnet;
- eristab nime ja nimetust, märgib enda tekstis nimed ja nimetused korrektselt;
- järgib eesti õigekirja aluseid ja õpitud põhireegleid ja omandatud keeleteadmisi tekstiloomes.

Keeleteadlikkus

Eesti keel teiste keelte seas. Teised Eestis kõneldavad keeled. Sugulaskeeled ja sugulasrahvad.

Võõrtähed ja -häälikud. Võõrsõnade õigekiri, sagedamini esinevate võõrsõnade tähendus, hääldus ja õigekiri. Häälduse ja kirja pildi kontrollimine sõnastikest.

Sulghäälik võõrsõna algul ja sõna lõpus. Tähe *h* õigekiri võõrsõnades. Tähtede *f* ja *š* õigekiri. Poolitamisreeglite meenutamine.

Sõnavaraõpetus

Sünonüümid, antonüümid, homonüümid, nende kasutamine tekstis. Sünonüümide tähendusvarjundid, tesaaruse ja kasutamine. Tähendussetuste võrdlemine sõnaraamatutest (nii raamatu- kui ka veebivariandist). Sobiva sõna kasutamine oma tekstis.

Vormiõpetus

Sõnaliikide meenutamine.

Tegusõna ajad: olevik, lihtminevik, täis- ja enneminevik ning nende tähenduserinevus. Sobiva ajavormi valimine teksti.

Käänamine. Käänded, nende küsimused ja tähendus. Käändetunnus, mitmuse lõpp. Sobiva käände valik sõltuvalt lause kontekstist.

Omadussõnade võrdlusastmed, keskvõrde ja ülivõrde kasutamine tekstis.

Lauseõpetus

Liht- ja liitlause. Lihtlause kirjavahemärgid. Korduvate lauseliikmete kirjavahemärgistamine koondlauses. Koondlause ja loetelude kasutamine ja kirjavahemärgistamine tekstis. Üte ja selle kirjavahemärgid. Otsekõne ja kaudkõne. Saatelause ja otsekõnelause. Saatelause otsekõne ees, keskel ja järel. Otsekõne kirjavahemärgid ja kasutamine.

Muud õigekirja teemad

Algustäheõigekiri: kohad, ajaloosündmused, ametinimetused ja üldnimetused, perioodikaväljaanded, tooted. Nime ja pealkirja eristamine, teoste pealkirjad (heliteosed, filmid, raamatud, lavastused jne).

6. klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- Esitab kuuldu ja loetu kohta kriitilisi küsimusi ning avaldab arvamust, sõnastab järelduse;
- lahendab lihtsamaid probleemülesandeid paaris- ja rühmatöös;
- osaleb aktiivselt klassi- ja rühmavestluses;
- põhjendab oma seisukohta ja aktsepteerib kaaslase põhjendatud seisukohti;
- kasutab suhtluses sobivaid keelevahendeid, sh korrektset kirjakeelt õpitu piires nii suulises kui ka kirjalikus suhtluses.

Suuline ja kirjalik suhtlus

Tekstide kriitiline kuulamine, faktide leidmine ja kontrollimine, kuuldule hinnangu andmine. Kriitiliste küsimuste esitamine vahetus suhtluses.

Seisukoha põhjendamine paaris- või rühmatöö ajal. Klassivestlus, diskussioon. Vestluses kõnejärje hoidmine ja üleandmine kaaslasele. Kaaslase aktiivne kuulamine, kaaslase öeldu täiendamine ja täpsustamine. Vestluskaaslasele positiivse tagasiside andmine.

Suulises keelekasutuses kirjakeele põhinormingute järgimine ning mõtete sobiv sõnastamine. Viisakusväljendite kasutamine, sobiva suhtlusstiili valimine, parasiitkeelendite vältimine, mõtte lõpuleviimine. Viisakas ja ohutu suhtlus virtuaalkeskkonnas.

Teksti vastuvõtt

- Nimetab põhilisi Eesti meediakanaleid, eristab rahvusringhäälingu ja kommertskanalite eesmäärke;
- tunneb õpitud meediatekstide liike ja nende kasutamise võimalusi, oskab analüüsida meediatekste nende ülesehituse põhjal;
- kasutab meediatekstide analüüsil õpitud keele- ja tekstimõisteid;
- leiab tekstist argumendi ülesehituse osad;
- teeb järeldusi kasutatud keelevahendite kohta ning märkab kujundlikkust mõjutusvahendina;
- võrdleb meediatekste, esitab kriitilisi küsimusi ja avaldab arvamust, teeb tekstist lühikokkuvõtte.

Teksti vastuvõtt

Arutlevate meediatekstide ülesehituse analüüs. Lõigu, teksti eesmärk, varjatud eesmärk. Argumendi osad. Mõjutusvõtete ja hinnanguliste keelendite leidmine.

Meediakanalid ja -väljaanded Eestis, kommertsmeedia ja rahvusringhääling. Raadio- ja telesaadete eripära, vormid ning liigid. Raadiosaate eesmärgistatud kuulamine, telesaate eesmärgistatud vaatamine, kuuldu konspekteerimine, võrdlemine, kokkuvõtte tegemine.

Trüki ja veebiajakirjandus. Ajalehežanrite (uudis, arvamusslugu, intervjuu, olemusslugu) eesmärgid ja ülesehitus. Pilt meediatekstides: pressifoto, karikatuur, pildiallkirja eesmärk.

Reklaam: sõnum, pildi ja sõna mõju reklaamis, adressaat, lastele mõeldud reklaam.

Tekstiloomine

- Leiab juhendamise abil tekstiloomeks vajalikku teavet, tunneb kirjutamiseks ja esinemiseks valmistumise põhietappe, täiendab tagasiside põhjal oma teksti;
- valdab alustekstil kirjutamise põhilisi võtteid, täiendab alusteksti enda mõtetega;
- kirjutab kirjandi, milles kasutab kirjeldamist, jutustamist, koostab argumentatsiooni;
- avaldab viisakalt ja olukorrast lähtudes arvamust sündmuse, nähtuse või teksti kohta nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- kirjutab eesmärgipäraselt multimodaalseid tekste ja ajakirjandusžanre;
- vormistab kirjalikud tekstid korrektselt nii käsikirjas kui ka arvutis;
- kasutab tekste toimetades ja kaaslast tagasisidestades omandatud keele- ja tekstimõisteid.

Tekstiloomine

Protsesskirjutamise etappide meenutamine. Lisateabe otsimine. Alusteksti kasutamine enda tekstis: refereerimine. Alustekstile enda mõtete lisamine, autori ja enda mõtete vastandamine, kõrvutamine. Kirjandi ülesehitus: Sissejuhatus, teemaarenduse lõigud e argumendid, kokkuvõte. Lõigu ülesehitus: väide, selgitus, näide, järeldus. Tabav pealkiri. Oma sõnastuse ja lausestuse toimetamine, õigekirja korrektori kasutamine, oma vigade leidmine ja parandamine. Teksti vormistamine arvutil: reavahe, joondus, lõiguvahed, pealkirjastamine.

Multimodaalse teksti loomine: pildi-, video ja graafilise materjali kasutamine. Teksti kujundamine erinevates rakendustes.

Ajakirjandustekstide kirjutamine: reklaam, uudis, arvamusslugu, intervjuu.

Keeleteadlikkus

- Nimetab Eesti suuremaid murdealasid
- kasutab õigekeelsussõnaraamatud õigekirja kontrollimiseks;
- teab üldtuntud lühendeid ja kasutab neid tekstis;
- eristab kirjakeelt ja argikeelt, teeb sobiva sõnavaliku vastavalt kontekstile;
- moodustab ja kirjavahemärgistab liitlauseid enda tekstis;
- kasutab veebi- ja pabersõnaraamatut sõna tähenduse ja õigekirja kontrollimiseks;
- rakendab omandatud keeleteadmisi tekstiloomes ning tekste analüüsid ja hinnates.

Keeleteadlikkus

Eesti murded. Murdekaart, murdekeelenäited, murdesõnastiku kasutamine.

Õigekiri

Õigekirja kontrollimine õigekeelsussõnaraamatust (nii raamatu- kui ka veebivariandist), märkide lugemine.

Veaohlikud liited: -lik; -likkus.

Üldkasutatavad lühendid. Lühendite õigekiri. Lühendite lugemine

Sõnavaraõpetus

Kirjakeel ja argikeel (sh släng), sõnade stiiliväärtus ja märgendid sõnastikes. Sõnavaliku täpsus erinevates tekstides ja enda tekstis. Sobiva sõnavaliku tegemine vastavalt kontekstile: oma või võõrsõna, harvad, vanamoelised sõnad jne.

Vormiõpetus

Grammatiline ühildumine käändes ja arvus.

Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine (*ne-* ja *line*-liitelised omadussõnad).

Arvsõnade õigekiri. Rooma numbrite kirjutamine. Põhi- ja järgarvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Kuupäeva kirjutamise võimalusi. Arvsõnade käänamine. Põhi- ja järgarvsõnade kirjutamine sõnade ja numbritega, nende lugemine. Arvsõnade kasutamine tekstis.

Sõnastike kasutamine käändevormide kontrollimiseks.

Lauseõpetus

Liitlause. Lihtlausete sidumine liitlauseks. Rindlause ja osalaused. Sidesõnaga ja sidesõnata rindlause. Rinnastavad sidendid.

Põimlause. Pea- ja kõrvallause. Alistavad sidendid. Põimlause kirjavahemärgistamine.

III kooliaste - eesti keel

II ja III kooliastmes kujundatakse õpilaste teadmisi ja oskusi neljas õppevaldkonnas: suuline ja kirjalik suhtlus, teksti vastuvõtt, tekstiloomine ning keeleteadlikkus. Siingi on eesti keele õpetamise keskmes (tervik)tekstid ja katkendid või tekstikorpused ning nendega seotud tekstitoimingud. Keelepädevuse tagab võimalikult eripalgeline, kuid autentne ja adekvaatne tekstivalik, mis võimaldab omandada keeleteadmisi ja kujundada hoiakuid.

Suhtlemisõpetusega kujundatakse oskust kasutada multimodaalses suhtluses eri kanaleid ja keskkondi (sh netikeskkonda), oskust arvestada suhtlemisel eesmärki, partnerit ja olukorda, oskust vahendada teavet, väljendada oma arvamusi ja hinnanguid. Tähelepanu pööratakse ka netiturvalisusele. Suhtlusoskuse arendamisel tehakse informatiivseid esitlusi (nt raamatututvustusi) nii individuaalselt kui ka koostöös.

Teksti vastuvõtu õpetusega kujundatakse oskust tekste leida ja valida, eesmärgipäraselt lugeda ja kuulata, samuti rakendatakse erinevaid lugemis- ja kuulamisvõtteid ning süvendatakse oskust teksti mõista ja sellele reageerida. Arendatakse kriitilise lugemise oskust ning analüüsitakse erinevaid tarbetekste. Elulähedaste ja tähenduslike aine- ja muude tekstide käsitus lõimitakse tekstide ülesehitusliku eripära, sõnavara, grammatika ja õigekeelsuse õpetamisega, et kujundada õpilases loomulik keeleteadlikkus.

Tekstiloomine õpetusega kujundatakse mitmekülgset ja eesmärgistatud eneseväljendusoskust, mille puhul õpilane tajub situatsiooni ja adressaati ning suudab oma mõtteid selgelt ja täpselt, tekstiliigile omasel viisil väljendada. Jutustavate, kirjeldavate ja arutluselementidega tekstide kõrval hõlmab kirjutamine avarat tekstivälja alates tarbetekstidest kuni ilukirjanduseni. Tekstiloomes on põhirõhk kirjutamise protsessil, õpilane järgib kirjutamise etappe alates eeltööst kuni lõpptulemuse vormistamise ja viimistlemiseni.

Keeleteadlikkuse õpetusega avardatakse keeleteadmisi, omandatakse õigekeelsuspõhimõtted, kujundatakse eesti keelt väärtustavat hoiakut. Arendatakse oskust tänapäeva eesti kirjakeelt teadlikult kasutada, kujundatakse arusaamist keele arengust ja muutumisest ning murrete eripärast. Keeleteadlikkust, mis peab tagama korrektse ja mitmekülgse kirjakeele omandamise, õpetatakse muude tekstitoimingute osana.

Et õpilane osaleks aktiivselt ja vahetult õppeprotsessis, peavad keeleõppe tegevused olema mitmekülgsed ja funktsionaalsed. Keeletundides omandatakse konkreetseid keeleteadmisi ja praktilisi oskusi, analüüsitakse loetut ja kuuldut, kujundatakse keelega seotud hoiakuid ja antakse hinnanguid ning kirjutatakse eri liiki tekste. Arendatakse oskust sobivatest allikatest ja keskkondadest infot hankida, seda lugeda ja kriitiliselt hinnata. Keeleallikate kasutamine lõimitakse tekstiloomesse, st, et õpilane oskab teabe põhjal langetada teadlikke keelevalikuid,

mis arvestavad suhtlusolukorra sobivust. Tekstitöös on oluline ka digitaalse sisu loomine, muutmine ja taasesitamine.

III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) väärtustab oma rahvapärimust ja kultuuri mitmekesisust;
- 2) väärtustab eesti keelt kui kultuuri kandjat ja avaliku suhtluse vahendit.
- 3) on keeleteadlik, väljendab end eesmärgipäraselt, selgelt, asjakohaselt ja keeleliselt korrektselt suuliselt ning kirjalikult;
- 4) loeb tekste vilunult, eesmärgistatult ja kriitiliselt eri keskkondades ja allikatest;
- 5) kirjutab eesmärgistatult ja keeleliselt korrektselt eri liiki tekste eri keskkondades ja allikate toel;
- 6) analüüsib ja hindab kriitiliselt eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste, arvestab intellektuaalomandiga;
- 7) mõistab eri tüüpi ja liiki tekstide ülesehitust, sisu, keelelist eripära ning funktsiooni;
- 8) kujundab lugemise kaudu väärtushoiakuid ja tõekspidamisi;
- 9) väljendab end sobivat ja rikkalikku sõnavara kasutades;
- 10) omandab lugemisharjumuse ja väärtustab lugemist.

III kooliastme õpitulemused

Suuline ja kirjalik suhtlus

Õpilane:

- 1) nimetab suulise ja kirjaliku kõne erijooni ning eristab kirjakeelt argikeelest;
- 2) esitab kuuldu ja loetu põhjal küsimusi, teeb järeldusi ning annab hinnanguid;
- 3) teeb kuuldu ja loetu kohta nii suulise kui ka kirjaliku kokkuvõtte;
- 4) arutleb eakohastel teemadel, lahendab keelealaseid probleemülesandeid ja osaleb iskussioonides;
- 5) põhjendab ning avaldab viisakalt ja asjakohaselt arvamust ja seisukohta sündmuse, nähtuse või teksti kohta nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 6) märkab tekstides ja suhtluses tehtavaid keelevalikuid;
- 7) kasutab asjakohaseid suulise ja kirjaliku suhtlemise tavasid ja võimalusi.

Teksti vastuvõtt

Õpilane:

- 1) iseloomustab peamisi tekstiliike, nende põhijooni ning kasutamise võimalusi;
- 2) loeb ja kuulab sihipäraselt, kriitiliselt ning arusaamisega nii oma huvivaldkondade kui ka õpi- ja elutarbelisi tekste;
- 3) teab, et teksti väljenduslaad oleneb teksti kasutusvaldkonnast, liigist, eesmärgist, autorist ja suhtlusolukorrast;
- 4) teeb järeldusi kasutatud keelevahendite kohta ning märkab kujundlikkust mõjutusvahendina;
- 5) hindab kriitiliselt sõnumi suhtlusmooduseid, sh visuaalset, kuuldelist, žestilist ja tekstilist osa;
- 6) võtab kokku ja konspekteerib tekste, teeb teksti põhjal märkmeid, võrdleb tekste omavahel, osutab arusaamatule;
- 7) sõnastab teksti kohta küsimusi ja esitab vastuväiteid, avaldab arvamust, kommenteerib, tõlgendab ning seostab oma kogemuste ja mõtetega;
- 8) kasutab omandatud keele- ja tekstimõisteid teksti vastuvõtmisel, analüüsimisel ja tõlgendamisel ning seoste loomisel.

Tekstiloomes

Õpilane:

- 1) leiab tekstiloomeks vajalikku teavet eri allikatest ja keskkondadest, valib kriitiliselt teabeallikaid ning osundab neid sobivas vormis;
- 2) kirjutab ja valmistub esinemiseks etappide kaupa;
- 3) ehitab teksti üles vastuvõtjat arvestades, järjestab ja seostab info loogiliselt ning valdab peamisi tekstisidususvõtteid;
- 4) esineb suuliselt (tervitab, võtab sõna, koostab ning peab lühikese ettekande ja kõne);
- 5) kirjutab eesmärgipäraselt ja olukohaselt, vormistab korrektselt eri liike tekste (teabetekstid, sh kindla eesmärgiga ülevaated, kokkuvõtted ja lühiuurimused; meediatekstid, sh uudis, intervjuu; arvamustekstid, sh kirjand, kommentaar, aramuslugu; avaliku suhtluse tekstid, sh avaldus, seletuskiri);
- 6) seostab oma kirjutise ja esinemise sündmuse või toiminguga eesmärgiga, vahendab kuulnud ja loetud tekste sobiva pikkuse ja täpsusega, viidates allikale;

- 7) kirjutab suhtlussituatsiooni sobivaid tekste, arvestab teksti vastuvõtjat, järgib õigekirjanorme, kasutab mitmekesiseid grammatilisi tarindeid ja sõnavara;
- 8) kasutab kirjutamisel mitmeid keeleallikaid ja teeb saadud teabe põhjal teadlikke keelevalikuid.

Keeleteadlikkus

Õpilane:

- 1) väärtustab eesti keelt ühena Euroopa ja maailma keeltest, kirjeldab ja mõistab eesti keele eripära, kujunemist ja rolli teiste keelte taustal, suhestab keeli teadlikult;
- 2) suhtub mõistvalt eesti keelt teise keelena kõnelejatesse, on toetav vestluspartner;
- 3) järgib eesti õigekirja aluseid ja põhimõtteid, kasutab õigekirjakorrektorit;
- 4) kasutab eesti kirjakeelt avalikult esinedes ning õppides;
- 5) kirjeldab eesti keele häälikusüsteemi, eristab sõnaliike ja -vorme, lauseehituse peajooni;
- 6) tunneb peamisi lausetarindeid ja varieerib neid kirjutades korrektsel ja sobival viisil, sh kasutab liit- ja lihtlauseid, lauselühendiga lauseid, otsekõnet;
- 7) kasutab ja mõistab tekstis erineva stiiliväärtusega sõnu ja väljendeid, tunneb eesti keele sõnamoodustuse põhimõtteid;
- 8) kirjeldab õpitud metakeele piires tekstide ülesehituslikku ja grammatilist ning sõnavaralist eripära;
- 9) kasutab teadlikult mitmesuguseid keeleallikaid, tunneb sõnaartikli ülesehitust, märke ja märgendeid, leiab teavet õigekirja, vormimoodustuse ja tähenduse kohta.

7. klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- tunneb suhtlusolukorra komponente, tüüpilisi suhtlusolukordi
lahendab keelealaseid probleemülesandeid, osaledes eri suhtlussituatsioonides koolis;
- kirjeldab suulise ja kirjaliku kõne keelelisi erijooni;
- eristab kirjakeelt argikeelest, analüüsib näited;
- selgitab ametliku ja mitteametliku suhtluse keelelist eripära
esitab kuuldu ja loetu põhjal küsimusi, teeb järeldusi ning annab hinnanguid;
- põhjendab ning avaldab viisakalt ja asjakohaselt arvamust diskussioonides ja rühmaaruteludes, on arvestav vestluspartner;

Suuline ja kirjalik suhtlus

Suhtlusolukord, selle komponendid (valdkond, suhtlejate rollid, suhtlusviis). Tüüpilised suhtlusolukorrad koolis: loa küsimine, teate edastamine, abi palumine, abi pakkumine, nõu küsimine. Kooli kogukonnaga suhtlemine suhtlusolukorrast lähtuvalt. Suhtlusolukorra ja -partneri arvestamine.

Suulise ja kirjaliku kõne erijooned. Kirjakeel vs. argikeel.

Osalemine diskussioonis, sõna saamine, kõnejärje hoidmine. Diskussioonis partneri mõtte ümbersõnastamine, oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine. Hinnangu väljendamine neutraalselt ja viisakalt.

Teksti vastuvõtt

- iseloomustab peamisi žanre e tekstiliike, nende põhijooni ning kasutamise võimalusi;
- kirjeldab, võrdleb ja analüüsib tekstide kasutusvaldkonda, eesmärki ja suhtlusolukorda ning kasutab seejuures omandatud keele- ja tekstimõisteid;
- kirjeldab sõnumi suhtlusmooduseid, sh visuaalset, kuuldelist, žestilist ja kirjalikku moodust;
- leiab tekstist ja lugemisülesandest lähtuva lugemisstrateegia, kohandab lugemisstrateegiat vajadusel lugemise ajal;
- selgitab arusaamatuks jäänut, esitab eri liiki küsimusi ja vastuväiteid, avaldab arvamust, vahendab teksti, võtab kokku, kommenteerib, tõlgendab ning seostab teksti oma kogemuse ja mõtetega;
- analüüsib teksti tekstitüübi alusel; toob näiteid jutustava, kirjeldava, arutleva lause ja tunnuste kohta loetavas tekstis.

Teksti vastuvõtt

Žanri e tekstiliigi mõiste. Pragmaatilise ja esteetilise eesmärgiga tekstid. Peamised tekstiliigid (tarbe-, teabe- ja meediažanrid), nende eesmärgid ning keelekasutus. Eri liiki tekstide lugemine ja võrdlemine.

Lugemisstrateegiate valimine, eesmärgistab ja kavandab oma lugemist. Teksti kohta eri liiki küsimuste koostamine: äratundmine, meenutamine, mõistmine, näitlikustamine, võrdlemine, järeldamine, hindav, kontrollimine, uue terviku loomine.

Multimodaalsus. Suhtlusmoodused: visuaalne, kirjalik, suuline, heliline, žestiline, kehaline. Multimodaalse teksti vaatamine ja lugemine. Eri mooduste märkamine, sõnumi kokkulugemine. Sõnalise teksti seostamine pildilise teabega (foto, joonis, skeem jm). Pilttekstide ja teabegraafika lugemine ja tõlgendamine.

Tekstitüübid: kirjeldav, jutustav, arutlev. Tekstide analüüs tekstitüübi tunnuste alusel. Jutustava teksti keelelised tunnused: dünaamilised verbid, lihtminevik, lausete sidumine ajalis-põhjuslike sõnade abil. Kirjeldava teksti tunnused: seisundiverbid, olemasolulaused,

täpsustavad täiendid. Arutleva teksti tunnused: hinnangulisus, vastandus, lausete sidumine põhjuslike, tingimuslike ja vastandavate sõnade abil. Argumendi ülesehituse osad.

Tekstiloomed

- ehitab teksti üles vastuvõtjat arvestades, järjestab ja seostab info loogiliselt ning valdab peamisi tekstisidususvõtteid;
- arvestab kirjutamisel teksti vastuvõtjat, järgib õigekirjanorme, kasutab mitmekesiseid grammatilisi tarindeid ja sõnavara;
- vormistab tekstitöötlusprogrammiga tekste, valdab toimetamisrežiimi;
- kirjutab eesmärgipäraselt ja olukohaselt, vormistab korrektselt tarbetekste (avaldus, tõend, seletuskiri);
- kirjutab koolivaldkonda sobivaid tekste (kindla eesmärgiga ülevaade, nõu küsimine);
- kasutab sihipäraselt ja korrektselt kirja eri vorme: e-kiri, paberkiri;
- kasutab kirjutamisel ÕSi ja Sõnaveebi ja teeb saadud teabe põhjal teadlikke keelevalikuid, mis sobivad enda teksti;
- kirjutab eri liiki kirjandit: jutustav ja arutlev kirjand;
- kirjutab eri liiki arvamustekste: kommentaar, repliik jne;
- kasutab tehisintellekti kirjutamise planeerimisel ja teksti toimetamisel.

Tekstiloomed

Teksti ülesehituse ja tavade arvestamine kirjutamisel: oma teksti eesmärgi sõnastamine, adressaadi valimine. Kirjutamise kavandamine ja žanri arvestamine enne kirjutamist. Eeskujutekstide analüüs.

Tekstisidususvõtted lause, lõigu ja tervikteksti tasandil. Lõikude järjestamine vastavalt teksti sõnumile ja eesmärgile.

Kirjalike tööde vormistamise ja teksti arvutitötluse põhimõtted.

Paber- ja e-kirja kirjutamine ja vormistamine, keelevahendite valik. Kirja ülesehitus: pöördumine, tausta kirjeldus, kirja eesmärgi sõnastamine, kirja lõpetus, viisakusvormelid.

Jutustava, kirjeldava laadi kasutamine omakogemuslike tekstide loomisel. Mälestusloo kirjutamine. Intervjuu tegemine: valmistumine, küsitlemine, kirjutamine, toimetamine ja vormistamine.

Arvamuse kirjutamine: seisukoha kujundamine käsitletava probleemi kohta, põhjendamine. Probleemi sõnastamine, kirjeldamine, selgitamine. Argumendi ülesehitus.

Tehisintellektiga töötamine kirjutamise planeerimisel ja toimetamisel. Intellektuaalomand.

Keeleteadlikkus

- väärtustab eesti keelt ühena soome-ugri ja läänemeresoome keelena, kirjeldab ja mõistab eesti keele eripära, võrdleb eesti keele süsteemi õpitud keeltega;
- suhtub mõistvalt eesti keelt teise keelena kõnelejatesse, on toetav vestluspartner;
- kordab häälikute liike ja kaashäälikuühendi reeglit;
- silbitab ja määrab silpide liike;
- kasutab õigekeelsusalliakid vältel ja rõhu määramisel;
- kirjeldab vältesüsteemi kui eesti keele eripära;
- selgitab tegusõna vormistiku eripära ja kasutusvõimalusi, kasutab käändelisi ja pöördelisi vorme oma funktsionaalselt;
- selgitab käänetevahelisi seoseid;
- kasutab õigekeelsusallikaid vormimoodustusel eesmärgipäraselt;
- meenutab tekste kirjutades kokku- ja lahkukirjutamise reegleid;
- kasutab tekstisidususvõtteid ja kirjeldab sidendite funktsiooni vastuvõetavates ja enda tekstis

Keeleteadlikkus

Indoeuroopa keeled. Eesti keel kui soome-ugri keel ja läänemeresoome keel, läänemeresoome keeled. Läänemeresoome keelte eripära: astmevaheldus, käändesüsteem jne.

Teise keelega kõneleja toetamine: parafraseerimine, sõnade pakkumine, keele pakkumine, julgustamine, oma kõne tempo ja raskusastme kohandamine.

Häälikuõpetus ja õigekiri

Kordamine: häälikute liigitamine helilisteks ja helituteks. Kordamine: Kaashäälikuühendi põhireegli rakendamine liitega sõnades, kaashäälikuühendi õigekirja erandid.

Silbitamine, pikk ja lühike silp, kinnine ja lahtine silp. Tüevaheldused kui eesti keele eripära: vältelaheldus ja laadilaheldus. Sõnavormist tüve eraldamine. Vältel ja rõhu määramine ÕSi abil. Õigehääldus: võõrsõnade õigekirja kontrollimine ja hääldamine. Vältel ja õigekirja seosed.

Vormiõpetus

Tegusõna kui lause põhiinfo kandja. Tegusõna pöördelised vormid: pööre, arv. Tegusõna aja, kõneviisi ja tegumoe kordamine ja tähendusvarjundid. Tegusõna käändelised vormid ja nominalisatsioon. Käändelise ja pöördelise vormi valik tekstis.

Tegusõna astmevaheldus: veaohtrikud tegusõnad ja sõnavormid; õige pöördvormi leidmine õigekeelsussõnaraamatust, Sõnaveebi kasutamine. Vormimoodustus tüüpsõna eeskujul.

Käändsõnad. Käänetevahelised seosed, abstraktsed käänded. Veaohtlikud käändevormid. Käändsõna astmevaheldus. Vormimoodustus tüüpsõna eeskujul, õigekeelsussõnaraamatu ja Sõnaveebi kasutamine.

Veaohtlike käänd-pöörd sõnade kasutamine enda tekstis.

Õigekiri

Kokku- ja lahkukirjutamise meenutamine vajaduse järgi. Eesti keele põhireeglite ja ÕSi kasutamine.

Lauseõpetus

Teksti sidusvahendid: kordus, asendus, väljajätt ja nende eesmärgistatud kasutamine enda tekstis. Sidendite funktsioon.

8. klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- teeb kuuldu ja loetu kohta suulise ja kirjaliku kokkuvõtte, käsitsi või arvutil;
- märkab tekstides ja suhtluses tehtavaid keelevalikuid;
- annab kaaslastele tagasisidet, põhjendab ning avaldab viisakalt ja asjakohaselt arvamust ja seisukohta nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- esitab kuuldu ja loetu kohta täpsustavaid ja kriitilisi küsimusi, teeb kuuldu ja loetu põhjal järeldusi;
- väitleb eakohastel teemadel ja teeb väitluse tulemusel järeldusi ja üldistusi;
- analüüsib virtuaalsuhtluse olukordi.

Suuline ja kirjalik suhtlus

Kuuldust ja loetust kokkuvõtte tegemine. Märkmete tegemine kuulamise ajal, asjakohaste küsimuste esitamine. Suulise arutelu tulemuste kirjalik talletamine. Märkmete tegemine käsitsi ja arvutil. Konspekt. Märksõnade valik ja funktsioon. Üksteise konspektide lugemine ja täiendamine.

Üksteise tekstide tagasisidestamine viisakalt, nii suuliselt kui ka kirjalikult. Kaaslaste julgustamine, kiitmine, parandusettepanekute pakkumine.

Väitlus, väitluse reeglid. Vestluspartneri väite ümbersõnastamine, selle kohta küsimuste esitamine. Oma hinnangu andmine. Argumendi ja vastuargumendi esitamine. Järeldamine ja üldistamine. Väitlemine rühmas.

Virtuaalkeskonna suhtlussituatsioonide analüüsimine.

Teksti vastuvõtt

- tunneb olulisi teabe- ja meediatekstide liike, nende kasutamise võimalusi ja ülesehitust;
- loeb ja kuulab sihipäraselt, valib sobiva lugemisstrateegia, analüüsib kriitiliselt mitmesuguseid teabe- ja meediatekste;
- osundab teabetekstide keelelisele eripärale lugemise ajal;
- kirjeldab meedia eesmärke ja olemust, võrdleb eri meediaväljaandeid ja kanaleid ning nende kasutusvõimalusi ja eesmärke;
- kontrollib loetud tekstides fakte, esitab kriitilisi küsimusi, eristab libauudist uudisest;
- märkab kujundlikku keelekasutust mõjutusvahendina;

Teksti vastuvõtt

Teabetekstide (õpikutekst, populaarteaduslik tekst, entsüklopeedia jne) eesmärk, tunnused ja ülesehitus. Populaarteadusliku keelealase artikli lugemine, teabe vahendamine kaaslasele. Loovtöö aluskirjanduse leidmine, lugemise eesmärgistamine, loetava teksti ülesehituse tundmine. Pilttekstide ja teabegraafika lugemine ja tõlgendamine.

Meediaetika kesksed põhimõtted. Sõnavabaduse põhimõte ning selle piirangud. Meedia võimalused ja eesmärgid tänapäeval. Meediakanalid: televisioon, raadio, veeb. Kvaliteetajakirjandus, kultuuriajakirjandus ja meelelahutuslik meedia. Eri väljaannete võrdlemine.

Meediatekstide põhiliikide meenutamine ja võrdlemine eri meedia kanalites ning väljaannetes. Arvamust vahendavate tekstide võrdlemine ja analüüs: arvamyslugu, essee, arvustus. Peamised retoorilised võtted arvamustekstides, keelelised mõjutamisvõtted. Kriitiline lugemine. Autori seisukoha leidmine ja ümbersõnastamine ning enda hinnangu sõnastamine. Fakti ja arvamuse eristamine, faktide kontrollimine. Libauudise äratundmine.

Tekstiloom

- leiab tekstiloomeks vajalikku teavet raamatukogust ja internetist; valib kriitiliselt alustekstid ning osundab neid sobivas vormis;
- kirjutab enda tekste prtosessikeskselt: kavandab teksti, võtab arvesse tagasisidet, toimetab, viimistleb, avaldab teksti sobival viisi;
- valdab erinevaid alusteksti kasutamise võtteid;
- oskab eesmärgipäraselt kirjutada loovtööd, kirjandit, valitud meediateksti ja arvamyslugu.

Tekstiloomed

Alustekstide (meedia- ja teabetekstid) põhjal kirjutamine. Alusteksti põhjal kirjutamise eeltöö: mõtete leidmine loetud tekstidest, enda mõtetega sidumine. Teema ja peamõtte sõnastamine. Kava koostamine, mustandi kirjutamine. Tagasiside mustandile. Teksti ülesehitus ja sidusus, teksti liigendamine. Alusteksti kasutamise võtted: tsitaat ja referaat. Parafraseerimine. Alustekstist saadud mõtete väljendamiseks vajalike keelereeglite ja väljendusvahendite kasutamine. Teabeallikatele ja alustekstidele viitamise võimalused. Intellektuaalomand.

Valitud žanris faktipõhise meediateksti kirjutamine: materjali kogumine, infoallikad. Teksti ülesehitus ja sobivate keelevahendite valik. Eeskujutekstide analüüs, eesmärgi, sihtrühma ja avaldamiskoha valimine.

Arvamusloo kirjutamine: eeskujutekstide analüüs, eesmärgi, sihtrühma ja avaldamiskoha valimine. Põhiseisukohtade esitamine, teksti ülesehitus ja sidendus, sobivate keelevahendite valik. Kaaslase teksti tagasisidestamine, enda teksti ümberkirjutamine ja toimetamine kommentaaride põhjal. Teksti avaldamine.

Keeleteadlikkus

- nimetab eesti keele murdeid, toob näiteid murdekeele eripäradest;
- nimetab oskuskeeli, kasutab oskussõnastikke ja teab erialamärgendi tähendust sõnastikes;
- kirjeldab algustäheõigekirja reegleid, eristab ametlikku ja mitteametlikku konteksti algustähe valikul;
- nimetab sõnaliike, leiab need lausest ja toob sõnaliikide näiteid;
- teab eesti keele lauseehituse peajooni; tunneb keelendite stiiliväärtust;
- leiab õigekirjajuhiseid keeleallikatest;
- rakendab omandatud keeleteadmisi tekstiloomes, tekste analüüsides ja hinnates;
- kirjeldab lause suhtluseemärki, määrab lauseliikmed;
- selgitab rind- ja põimlause erinevust, leiab rind- ja põimlause osad, sidendid ning kasutab neid korrektselt ja eesmärgipäraselt;
- kirjavahemärgistab liht- ja liitlauseid, segaliitlauseid, otsekõnega lauseid, põhjendab sidendi ja märgi valikut;
- valib konteksti otsekõne, tsitaadi või kaudkõne, märgib need kirjas korrektselt.

Keeleteadlikkus

Eesti keele erikujud. Murded. Oskuskeeled. Valdkonna oskussõnastike kasutamine.

Algustäheõigekiri

Algustähe reeglite leidmine EKI teatmikust jm allikatest, saadud teabe kasutamine. Nimi, nimetus ja pealkiri. Isikud ja olendid; kohad ja ehitised; asutused, ettevõtted ja organisatsioonid; riigid ja osariigid; perioodikaväljaanded; teosed, dokumendid ja sarjad; ajaloosündmused; üritused; kaubad. Ametliku ja mitteametliku konteksti arvestamine algustähe valikul.

Sõnaliikide meenutamine: tegusõnad, käandsõnad (nimi-, omadus, arv- ja asesõnad) ning muutumatud sõnad (määr-, kaas-, side- ja hüüdsõnad). Määr- ja kaassõnade eristamine. Liit-, ühend- ja väljendtegasõna.

Lauseõpetus ja õigekiri

Lause. Lause suhtluseesmärgid. Lause vahetud moodustajad e fraasid. Fraaside ja sõnaliikide seosed. Lauseliikmed: öeldis, alus, sihitis, määrus ja öeldistäide. Täiend. Lauseliikmete määramine.

Rinnastusseos. Koondlause. Korduvate eri- ja samaliigiliste lauseliikmete ning täiendite kirjavahemärgistamine. Lisandi ja ütte kirjavahemärgistamine ning kasutamine lauses.

Liht- ja liitlause. Keerulisemad segaliitlause. Lauseskeemid. Rindlause. Rindlause osalausete ühendamise võimalused, rinnastavad sidendid. Rindlause kirjavahemärgistamine. Põimlause. Pea- ja kõrvallause. Põimlause kirjavahemärgistamine. Segaliitlause ja selle ehitus. Lauselühend kui lause tihendaja. Lauselühendi funktsioon ja sobivus eri teksti liikidesse. Lauselühendi komastamine. Lauselühendi asendamine kõrvallausega. Sõnajärg lauses ja fraasis.

Otsekõne, kaudkõne ja tsitaat. Nende kasutus ja õigekiri. Otsekõne, kaudkõne ja tsitaadi valimine enda teksti. Otsekõne ja kaudkõne võrdlemine, otsekõne muutmine kaudkõneks ja vastupidi.

9. klass

Suuline ja kirjalik suhtlus

- osaleb erinevates suhtlusolukordades avalikus ruumis, sh veebis;
- märkab suulistes ja kirjalikes tekstides tehtavaid keelevelikuid, analüüsib neid;
- oskab oma seisukohti väljendada eri kanalites ja vormides;
- tunneb eesti keele suhtlustavasid, märkab tekstides ja suhtluses tehtavaid keelevelikuid;
- kirjeldab ametliku ja mitteametliku suhtluse keelelisi eripärasid ja rakendab neid;
- esitab kuuldu ja loetu meediateksti kohta eri liiki küsimusi, teeb kuuldu ja loetu põhjal järeldusi ning annab hinnanguid;
- võtab kuuldu ja loetu nii suulises kui ka kirjalikus vormis kokku;

- valdab vestlusvõtteid: algatab vestluse, arendab teemat, väljendab eriarvamust viisakalt.

Suuline ja kirjalik suhtlus

Veebipõhised suhtluskanalid: jututoad, blogid, kommentaarid.

Veebis kommenteerimine. Keeleviisakus ja -väarikus. Anonüümsuse mõju keelekasutusele. Ametlik ja mitteametlik suhtlus. Suhtlejate rollid ja rollidest lähtuvad keelevelikud.

Suulise suhtlemise tavad eesti keeles: pöördumine, tervitamine, suhtlemise lõpetamine. Eestlasele omane asjalikkus suhtluses: meilivahetuses, suulises suhtluses. Sõnumi viisakus ja otsekoheus, liigsõnalisuse vältimine, sobivad keelevelikud.

Aktuaalse meediateksti kommenteerimine vestlusingis. Loetu kirjalik ja suuline vahendamine. Autorile viitamine.

Teksti vastuvõtt

- tunneb peamisi keelevaldkonna teabeallikaid;
- koostab veebiotsingutel päringuid, kasutab saadud teavet eesmärgipäraselt;
- hindab kriitiliselt sõnumi suhtlusmooduseid, sh visuaalset, kuuldelist, žestilist ja tekstilist osa;
- võtab vastu segatekste: seostab sõnalise ja pildilise ning helilise teabe;
- teeb kasutatud keelevahendite kohta järeldusi ning märkab kujundlikkust mõjutusvahendina;
- oskab tekste võrrelda; osutab, mis tekstis on arusaamatuks jäänud; suudab teksti kohta küsimusi ja vastuväiteid esitada, arvamust avaldada, teksti vahendada ja kokku võtta, kommenteerida, tõlgendada ning oma kogemuse ja mõtetega seostada;
- kasutab omandatud keele- ja tekstimõisteid hinnangu väljendamist kirjeldades ja autori hoiakutega seostades
- analüüsib kõnet, eristab kõne osi, kirjeldab kõne eesmärki, leiab kõnest teabe, autori seisukoha.

Teksti vastuvõtt

Veebist teabe otsimine erinevaid päringuid kasutades, keelevaldkonna teabeallikate tundmine, leitud teabe kriitiline hindamine. Teabe talletamine, kõrvutamine ja süstematiseerimine ning kasutamine suhtluses.

Tarbetekstide (juhend, elulookirjeldus, avaldus, seletuskiri) eesmärk, tunnused ja ülesehitus. Tarbetekstidest olulise info leidmine ning selle põhjal järelduste tegemine ja tegutsemine.

Sõnalise teksti seostamine pildilise teabega (foto, joonis, skeem). Pilttekstide ja teabegraafika lugemine ning tõlgendamine. Segateksti vastuvõtt.

Peamised keelelised mõjutamisvõtted ja kujundid kõnes. Kriitiline lugemine.

Hinnangu väljendusvahenidte analüüs arvamusalustes tekstides: Hinnangu väljendamine arutledes. Modaalsus, saateverbid alusteksti, autorit viidates.

Kõnede analüüs: pidulik kõne ja veenmiskõne. Kõnede ülesehitus, eesmärk, Kõne kuulamine ning märkmete tegemine. Kõnest olulise teabe leidmine ja kõneleja seisukohtade sõnastamine, kõnest kokkuvõtte tegemine. Konspekterimine. Kõne põhjal küsimuste esitamine. Kõne kohta arvamuse avaldamine.

Tekstiloomed

- määratleb enne kirjutamist suhtluseesmärgi ja valib sellele vastavad keelevahendid enda teksti;
- koostab jutustava-arutleva teksti, leiab teema, sõnastab pealkirja, valdab teksti ülesehituse põhimõtteid, sobivaid keelevahendeid, ehitab teksti üles vastuvõtjat arvestades, järjestab ja seostab info loogiliselt ning valdab peamisi tekstisidusvõtteid;
- väljendab hinnanguid, seob alusteksti mõtted enda seisukohtadega, kasutab selleks vajalikke keelevahendeid;
- esineb suuliselt ja peab kõnet;
- oskab eesmärgipäraselt kirjutada eri liiki tarbetekste (elulookirjeldus, avaldus, seletuskiri) ja neid korrektselt vormistada;
- toimetab enda tekste tagasiside põhjal, kasutab teksti tagasisidestades õpitud keeleteadmisi.

Tekstiloomed

Suhtluseesmärgi määratlemine enne kirjutamist. Sobivate keelendite valimine kõnelemisel ja kirjutamisel vastavalt suhtlejate rollile, valdkonnale ja eesmärgile.

Arutlusteema leidmine ja sõnastamine isikliku kogemuse või alustekstide põhjal. Teksti pealkirjastamine. Tekstilõik ja selle ülesehitus: väide, selgitus, põhjendus, järeldus. Näite toomine alustekstist ja enda kogemusest. Enda kogemuse ja alusteksti sidumine lõigus. Lõikude järjestamise põhimõtted ja võimalused. Teksti sidusus. Jutustava, kirjeldava ja arutleva tekstiosa tervikuks sidumine.

Hinnangu väljendamine arutledes. Modaalsus, saateverbid alusteksti, autorit viidates.

Kõneks valmistumine, kõne koostamine ja esitamine. Kõne ülesehitus ja elemendid: tervitus, retoorilised võtted. Ettekande koostamine ja esitamine.

Tarbetekstide koostamine ja vormistamine: elulookirjeldus, seletuskiri, avaldus, taotlus.

Teksti keeleline toimetamine: sõnastus- ja lausestusvigade parandamine. Keeleteadmiste rakendamine töös tekstidega. Keelekujundite kasutamine tekstiloomes: konteksti arvestamine sobiva kujundi valikul.

Keeleteadlikkus

- väärtustab eesti keelt kui riigikeelt, kirjeldab kirjakeele kujunemist, keelekorralduse ja keelehoolde põhimõtteid, mõistab üldjoontes keeleseaduse olemust;
- meenutab õigekirja aluseid ja põhireegleid, oskab leida õigekirjajuhiseid internetiallikatest ning sõna- ja käsiraamatutest, kasutab arvuti õigekirjakorrektorit;
- kirjeldab keelendite stiiliväärtust, kasutab ja mõistab tekstis kasutatud keelendite tähendusvarjundeid;
- kirjeldab õpitud metakeele piires tekstide ülesehituslikku ja grammatilist ning sõnavaralist eripära;
- tunneb ja selgitab hinnangu väljendamise keelelisi vahendeid, märkab neid loetud tekstides ja kasutab enda tekstides;
- kasutab teksti sidususe võtteid enda tekstides.

Keeleteadlikkus

Eesti kirjakeele kujunemine. Keeleuuendus ja keele areng, keelekorraldus ja keelehoole Eestis. Eesti keeleseadus.

Õigekirja kordamine

Poolitamine, sealhulgas võõrsõnade ja nimede poolitamine.

Veaohliku häälikuõigekirjaga sõnad, võrdevormid, võõrsõnad.

Kokku- ja lahkukirjutamisreeglite kordamine.

Algustäheõigekirja kordamine. Konteksti arvestamine algustähe valikul. Tsitaatsõnade märkimine kirjas. Võõrnimede õigekiri ja vormimoodustus. Pealkirja, nime ja nimetuse erinevus.

Lühendamise põhimõtted ja õigekiri, lühendite käänamine.

Sõnavaraõpetus

Keelendite stiilivärving, seda mõjutavad tegurid tekstis. Fraseologismid, nende stiilivärving. Keeleallikate kasutamine sõna stiilivärvingu leidmiseks.

Sõnavara täiendamise võimalused: sõnade tuletamine, liitmine ja tehissõnad. Sagedamini esinevad tuletusliited ja nende funktsioon. Sõna ehituse analüüs.

Lauseõpetus

Modaalsus ja hinnangu väljendamine teiste ja enda tekstis. Määrsõnade, rõhumäärsõnade tähendusvarjundite võrdlemine ja valimine vastavalt lausekontekstile. Lausete ühendamise võtted, tekstisidusus.

Kirjandus

Koolikirjandus. Lugemistekstide valik põhikoolis

Õpitulemused (5.–6. klass).

Õpilane

(1) loeb laste- ja noortekirjandusteoseid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, sealhulgas vähemalt kaheksa tervikteost.

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt kahteteist loetud tervikteost.

(4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;

(7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid.

Koolikirjanduse mõistel on mitu tähendustasandit: laiemalt hõlmab see kogu koolitarbelist lugemisvara, sealhulgas trükitud ja veebipõhiseid õppematerjale, teatmeteoseid, sõnaraamatuid jms; kitsamalt tuleb selle all mõista kirjanduse ainekavade õppesisus soovitatud ilukirjandusteoseid, nn koolilektüüri, mille nimetamiseks koolitunnis sobib Jaanus Vaiksoo välja pakutud eufemism „väike meeldiv lugemine“. Mõistagi tuleb koolikirjanduse hulka lugeda ka need koolis käsitletavad tervikteosed ja tekstikatkendid, mida õpetajad ja õpilased ise lugemiseks valivad.

Põhikooli raamatuvaliku põhikriteerium on ikkagi see, et kirjandus peab olema õpilasele huvitav ja atraktiivne, et ta ei tajuks lugemist tüütu kohustusena, vaid võimalusena kogeda midagi vahvat, kasulikku ja arendavat.. Lähtuma peab muu hulgas õpilase lugemiskogemusest ja tema tekstikasutustavadeist. Seepärast võiks kaasata ilukirjanduslikke vorme, millega õpilane iga päev nagunii kokku puutub (nt veebipäevikud, räppluule, elulood, arvutimängunarratiivid). Põhikooli kirjandusõpetuses loevad õpilased peamiselt

ilukirjandusteoseid, mis aitavad mõista inimestevahelisi suhteid, kujundada väärtushoiakuid, arutleda ühiskondlike probleemide üle, kujundada lugemisharjumusi ning tugevdada sisemist motivatsiooni lugeda. Eelnevale lisaks on ehk kõige tähtsam see, et kirjandus aitab õpilasel mõista ja mõtestada iseennast, annab võimaluse leida oma hääl ja teha see kuuldavaks. Tehnoloogiliselt laienenud lugemisvõimaluste hulgast valib õpilane endale sobivad, tundes paberraamatu kui peamise trükise kõrval ka audio- ja e-raamatute kasutamise spetsiifikat. Ka kirjanduse enda teisenemine tehnoloogiliste muutuste kontekstis ja väljaspool traditsioonilist raamatuformaati väärrib põhikoolis rohkem tähelepanu, mistõttu tasub otsida lõimimisvõimalusi teatri, filmi, muusika, kunsti, ühismeedia ja arvutimängudega.

Koolikirjanduse valikul tasuks õpetajal arvestada kolme võimalust:

- 1) kohustuslikku lugemist, mis pakub õpilastele kirjanduskogemuse ühisosa ja tähendab nihet nn tüvitekstide käsitlemise poole;
- 2) suunatud lugemist, mis lähtub õpetaja antud soovitustest ja põhjendatud valikutest ning arvestab ka õpilaste võimeid ja huvisid;
- 3) vabalugemist, mis annab õpilasele vaba voli valida õppeprotsessi käigus eakohaseid raamatuid mõttestatult ja huvipõhiselt, selleks et rahuldada oma lugemisvajadust.

Võimalus teost ise valida võiks tõsta õpilase lugemismotivatsiooni ja -aktiivsust, isiklikku laadi suhe raamatuga soosib ka mõttepartnerluse tekkimist klassis. Vabalugemist harrastav õpilane on suure tõenäosusega kujundanud endas lugemisharjumuse, vajaduse suhelda kirjandusega isiklikumal tasandil.

Kirjandusteoste valiku põhikriteeriumideks on kunstiväärtus, humanistlik suunitlus ja positiivne mõju õpilastele, teoses püstitatud probleemide aktuaalsus õpilaste kõlbelisel kasvatamisel ja sallivuse kujundamisel. Samuti peetakse teoste valikul silmas õpilaste eakohaseid psühholoogilisi ja intellektuaalseid võimeid ning huvisid. Lugemisvara valikul arvestatakse eesti ja maailmakirjanduse, klassikalise ja tänapäeva kirjanduse ning eri žanre esindavate luule-, proosa- ja draamateoste põhjendatud proportsioone, nais- ja meesautorite esindatust ning kooliastmele kohaseid teemavaldkondi. Põhiküsimus põhikooli kirjandusõpetuses on ikka see, kuidas õpilased üleüldse lugema meelitada. Mis omakorda viib küsimuseni: kuidas õpilast lugemisel toetada, anda kätte tööriistad, mis võimaldaks tal teha tekstid enda jaoks tähenduslikuks?

Põhikoolis on kohustuslik lugeda igas klassis vähemalt neli tervikteost: lugeda armastavale lapsele on seda vähe, lugemist mitteamastavale ilmselt palju. Neli kohustuslikku tervikteost iga klassikursuse kohta on haridustaseme miinimum, mis kardetavasti ei ole piisav, et kujundada lugemisharjumust. Õpilaste võimekust hinnates ja koormust kaaludes võiks lektüürraamatute arvu suurendada, võttes arvesse nende võimeid ja huvisid. Näiteks lasteraamatute valikul II kooliastmes võib õpilase poolt valitud tervikteoste maht (lehekülgede arv) suurel määral kõikuda, mistõttu on soovitatav, et õpilased igas kalendrikuus ühe raamatu kodus läbi loeksid, selleks et kujundada lugemisharjumust ja arendada lugemisoskusi. Rohkem kui neli tervikteost õppeaastas on soovitatav lugeda ka III kooliastme õpilastel, siingi saab lugemismahtusid varieerida ja eri žanris teoseid valida.

Põhikooli kirjanduse ainekava õppesisus on esitatud soovituslike teoste nimekiri, mis on abiks oma tööd alustavale õpetajale, samuti õpikute autoritele ja lugemike koostajatele. Samas pole soovitatavaid teoseid ja autoreid nimetades püütud õpetaja õigust ja võimalusi oma tööd iseseisvalt kavandada kuidagi piirata ega välistada teistsuguste teoste õpetamist, mis toetavad kirjanduse õpitulemuste saavutamist, õppekava üldpädevuste kujundamist ja läbivate teemade käsitlemist. Tervikteoste valik on üldjuhul õpetaja otsustada, kuid arvestada tuleks nii õpilaste eelistusi ja huvisid kui ka võimeid ja vajadusi. Kindlasti peaks lugema nii proosat (romaan, novell, jutustus), draamat (tragöödia, komöödia) kui ka luulet (tervikteosena võiks käsitleda ka vähemalt ühte luulekogu). II kooliastmes tuleks tervikteosena lugeda veel vähemalt ühte reisikirjeldust ja elulooraamatut. III kooliastmes võiks rõhuda eri žanris ja stiilis tekstide lugemisele, näiteks tuleks õpilastel lugeda nii reaalelulisi kui ka fantastilisi narratiive, ajaloolist proosat, seiklus- ja põnevusjutte, ulme-, õudus- ja krimikirjandust jm. Lugemisraamatute valikul liigub põhikooli õpilane lastekirjanduse juurest noortekirjanduse suunas, lihtsamatest tekstidest keerukamate poole.

Lugedes on oluline õppida eristama ilukirjanduse põhiliike ja eri žanris tekste, nimetades nende tunnuseid ja tuues sobivad näiteid. Eesmärk on aru saada põhimõistetest ja luua ettekujutus žanrisüsteemist, selleks et kasutada neid mõisteid edaspidi teksti- ja žanrianalüüsis:

eeepika (jutustavas vormis tekstid) - romaan, jutustus, novell, kunstmuinasjutt, kunstmuistend, eepos;

lüürika (sh luulevormis tekstid) - sonett, haiku, ood, hümn, riimiline luuletus, vabavärss jm; draamatika (dialoogivormis tekstid - tragöödia, komöödia, draama; lüroeeepika (jutustavad tekstid luulevormis) - valm, poeem, ballaad.

Kindlasti on käsitlemisel tarvilik suunata õpilasi looma seoseid erinevate žanrite tekkimise ajaloolise taustaga, mis omakorda võimaldab lõimida infot ajaloo, muusika, teatri ja kunstiga. Kõiki käsitletavaid eepikažanre võiks põhikooli vältel kas terviktekstide või tekstikatkenditena lugeda, et õpilane mõistaks nende olulisemaid tunnusojooni, poeetilisi iseärasusi ja suudaks neid võrrelda. Kui õpilane on teema omandanud, võib teda suunata loovkirjutama eri žanris tekste, pidades silmas žanrile iseloomulikke elemente. Kirjutamine on igasuguse žanri käsitlemisel hädavajalik õpitegevus. Kuna siinses artiklis kommenteeritud õpitulemused eeldavad mahukat õppesisu, siis on kindlasti mõistlik jagada materjal plokkideks ning käsitleda kirjanduse põhiliike ja žanre osade kaupa koos terviktekstide või tekstikatkendite analüüsiga.

Kuigi noorte lugemiseelistused on mingis vanuses liiga ühekülgsed, ei maksa nende lugemissoove eirata ega hukka mõista, sest üht tüüpi raamatute eelistamisest võib ühel päeval välja kasvada sootuks rikkalikum maitseampluaa. Kuid selleks et hoida kultuurilist järjepidevust ning kujundada põlvkondlikku ja rahvuslikku ühisteadvust, peab tervikteoste valik sisaldama väärtkirjandust, mida ühiselt loetakse ja käsitletakse. Seepärast on vajalik, et tervikteoste soovituslik valik sisaldaks rohkesti eesti kirjandust, sealhulgas tüvitekste ja klassikateoseid. Tüvitekstile saab toetuda nii rahvuslik kui ka põlvkondlik identiteet, kuid

tüvitekstidest lähtuvad ka siirded teistesse kunstivaldadesse ja seosed teiste tekstidega ning nende mõjuväli laieneb kogu ühiskonnale.

II kooliastmes kuuluvad olulise lugemisvara hulka Enno Raua „Kalevipoja“ adaptatsioon, Eduard Bornhöhe „Tasuja“, Jaan Krossi „Mardileib“, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsed jutud“ või muud eesti muinasjutu- või muistendikogumikud.

III kooliastmes kuuluvad olulise lugemisvara hulka August Kitzbergi „Libahunt“, Eduard Vilde „Pisuhänd“, Oskar Lutsu „Kevade“, Anton Hansen Tammsaare „Kõrboja peremees“ ja Andrus Kiviräha „Rehepapp“.

Eesti luule esindusautorid põhikoolis on Lydia Koidula, Juhan Liiv, Marie Under, Hando Runnel ja Leelo Tungla, kuid klassikute kõrval ei tohi mööda vaadata ka 21. sajandi kodumaiste luuletajate loomingust.

Lastekirjandus II kooliastmes. 5.–6. klassi õpilased on siirdumas lastekirjanduse vallast teismelistele kohasemate raamatute juurde. Kindlasti peab kirjandusõpetaja arvestama lugemistekstide valikul õpilaste ealisi iseärasusi, näiteks kasvab selles vanuses huvi seiklus- ja põnevusjuttude vastu, samas nõrgeneb kontakt luulega, mida tuleks vältida. Tähtis on äratada huvi lugemise vastu ning kasvatada soovi loetud teost mõista ja erinevaid tõlgendusvõimalusi avastada. Samuti on oluline arendada esteetilise hinnangu andmise oskust, mida saab teha lugemiskogemusi hankides, eri žanris teoste poeetikat võrreldes ning oma maitseotsustusi (nt meeldis- / ei- meeldinud-muljeid) põhjendades. Kuna lastekirjanduse kõige olulisem erinevus muust ilukirjandusest on adressaaditunnetus, peab lastele kirjutav kirjanik arvestama lugeja eest tulenevaid asjaolusid – vanuseastmest olenevaid elukogemusi, teadmisi ja üldist silmaringi, psüühilist arengutaset ning teksti vastuvõtvõimet nii sisulisest kui ka kujundlikust aspektist.

Õpilase vaatenurgast on oluline lugeda tekste, mis oleksid arendavad ja soodustaksid tema maailma avarustumist. II kooliastme raamatuvalikud peaksid olema üsna eriilmelised: kõrvuti lastekirjanduse klassikasse kuuluvate teostega võib lugeda tänapäeva reisiseiklusi, fantaasiajutte, vampiirilugusid, aimeraamatuid ja muud. Meelelahutuse, seiklusliku põnevuse ja naerutavate lugude kogemise kõrval tuleb last ka eluliselt kasulike tarkustega kurssi viia, temas eetilisi väärtusi kujundada ning empaatiavõimet arendada. Kirjandusõpetuse kontekstis on oluline meeles pidada, et lastekirjandus on õpilase kui isiksuse kasvataja, ent ka ühiskonna väärtuste suunaja, pealegi on lasteraamatutesse talletatud laste kasvatamise tarkus.

Noortekirjandus III kooliastmes. 7.–9. klassi lugemisvalikutes on kandvas rollis noortekirjandus, millega tundlikus eas teismelised võiksid hõlpsamini suhestuda. Noortekirjanduse üldisem eesmärk on siirata noori täiskasvanuella, jagada käitumisjuhiseid keeruliste olukordadega toimetulekuks, mõjuda ennetavalt ja teraapiliselt. Noortele adresseeritud lugude fookuses on noore inimese lühikene eluetapp (murde- ja/või noorukiiga), mis puudutab suhteid vanemate, eakaaslaste ja vastassugupoolega, teravustab identiteediküsimusi, mis on seotud enesemääratlemise ja minapildi kujundamisega, toob päevakorra murdeega seotud raskusi, nagu tunnustamisvajadus, üksindus- ja tõrjutustunne,

keeldude eiramine, vanematest eraldumine, kiindumus- ja armastussuhted, pärismaailma ohud, riskikäitumine. Paljude lugude taustaks on mitmesugused noortekultuuri ilmingud, sh subkultuurid, tarbimine ja tehnoloogia, noorte hobid ja ühiskondlik tegevus, aga ka noortele eriomane keelepruuk. Niisiis võib noortekirjandust määratleda easpetsiifilise temaatika ja poeetika kaudu, mis peegeldab noorte maailmatunnetust probleemrealistliku esteetika võtmes.

Loetud teoseid võib vaadelda peamiselt nelja tasandi kaudu: noored ja ühiskond, noored ja perekond, noored omavahel ja noorte suhe iseendasse. Sõltuvalt teosest võib noorteromaanide probleemikäsitlus olla rohkem kas karakteri- või sündmusekeskne: esimesel juhul keskendutakse noore inimese eneseotsingutele, tema mõtte- ja tundemaailma avamisele, suhetele välismaailma ja teistega; teisel juhul käivitatakse sündmustik, kus kangelane, ajendatuna konfliktist, liigub riskantsete valikute ja ohtlike tegude kaudu lepitava lahenduseni. Mõlemal juhul näidatakse noorust eluperioodina, mil kujundatakse oma enesetunnetust ja väärtushoiakuid. Niisiis pakub noortekirjandus suurepäraseid võimalusi tegeleda kirjandustundides väärtuskasvatusega, reflekteerida üldinimlike ja ühiskondlike probleemide üle ning suhestuda mitmesuguste läbivate teemadega. Kuigi eesti noortekirjandus on sel sajandil üle elanud tõsise buumi, mille käigus on raamatulettidele jõudnud arvestatav kogus noorteromaane rohkem kui sadakonnalt autorilt (vt Org 2022), on paljud tõlketeadused sageli hinnatavamad oma kunstilise taseme tõttu. Ainekava õppesisus on muu hulgas esitatud soovitusliku noortekirjanduse loend, mis hõlmab nii selle sajandi eesti autorite romaane kui ka auhinnatud tõlketeaduseid (vt ka soovitusi Eesti Lastekirjanduse Keskuse kodulehelt; <https://elk.ee/lastekirjandus/raamatusoovitused/>.)

Väärtuskasvatusega seotud kirjandusõpetus toob kaasa sotsiaalpedagoogilise lähenemise, mis tähtsustab isiklikke kogemusi ja elulisi näiteid. Põhikooli lugemisvarasse peaksid jõudma teosed, mille sisuks on minapildi seostamine ümbritsevaga, tegelaste püüdlused oma identiteedi kujundamisel, suhted kaaslastega, pere- ja kooliprobleemid, ühiskonna kitsaskohad, inimeste kohustused ja vastutus, piirid ja rollid suhetes, mäng ja päriselu jms. Samastumist võimaldavad karakterid ja probleemid muudavad lugemise köitvamaks, sest õpilasel on tüütu ja igav lugeda raamatut, mille probleemipüstitus või tegelasring talle võõraks ja kaugeks jääb ning sellisena elamust ei paku. Muidugi mõista on elulähedus ja probleemrealism kirjanduse õpetamisel vaid üks meetoodiline rõhuasetus, mille kõrval ei tohi unustada ka kirjandusteose poeetilist tuuma, selle kunstilisi omadusi. Iga õpetaja peab ikkagi tunnistama kvaliteetkirjandusega tegelemise tähtsust, seda nii vanema kui ka uuema kirjanduse valikul.

Koolilektüüri lugemist võib korraldada kas ühe kindla teose ühislugemisena või siis viisil, kus terve klass ei loe sama raamatut, vaid õpilased saavad ühe žanrikategooria või sarnase teemaampluaaga raamatute hulgast valida endale sobivaima. Sel viisil saab vältida ka ühiselt loetavate raamatute defitsiiti, mis kooli-, linna- ja vallaraamatukogusid kummitab (vt Kullo 2021). Sealjuures võiks õpetaja raamatute soovituslikku nimekirja tutvustades anda lühiülevaate teoste sisust, tuua esile teose kunstilisi väärtusi ja rõhutada selle kirjandusloolist tähtsust, samuti tasuks ette lugeda mõningaid katkendeid või jutustada ümber mõnda põnevat episoodi – teisisõnu, õpetaja on nagu müügiagent, kes reklaamib raamatut. Ka õpilane ise

uurib lähedastelt või sõpradelt teoste kohta, saab soovitusi ja põhjendab, miks see või teine raamat talle sobib. Oluline on see, et valik oleks aktiivne ja mõtestatud tegevus.

Kirjandusteos põhikooli kirjandustunnis ei tohiks mõjuda klaasvitrini suletud muuseumieksponaadina, vaid värske, ergastava ja elulise nähtusena, mis kuulub loomuldasa meie kultuuriruumi. Kontakt möödunud aegade, aga ka selle sajandi eesti ja maailmakirjandusega, ent ka päevakajaliste kirjandussündmustega (nt Prima Vista, HeadRead, ERRi kirjandussaadete arhiiv, raamatupoodide müügiudetabelid, raamatututvustused meedias, eesti kirjandusauhinnad ja -ajakirjad, sh Värske Rõhk, Looming) ning suhtlus elavate autoritega (nt kirjanike kutsumine kooli) pakub õpilasele väärtuslikku lugemiselamust ja kultuurikogemust. Kohtumised loomeinimestega, milleks tuleb kirjandustundides teha vajalikku eeltööd, võib olla kõitev ka nendele õpilasele, kes kirjandusest muidu ei huvitu. Ja ka kirjanikule aitab kirjandusõpetaja noorte seas nime teha.

Lõiming

Ilukirjandusteoste käsitlemist on võimalik horisontaalselt lõimida teiste õppeainetega esmajoonel teema- ja probleemipõhiselt. Kirjandus õppeainena lõimub mitmete lähiümbruse aladega, nagu folkloor, teater, film, muusika, kujutav kunst. Eesti keele ja kirjanduse õpetamist seob näiteks tekstikeskne lähenemisviis ja keeleliste osaoskuste, nagu kuulamis-, kõnelemis-, lugemis- ja kirjutamisoskuste arendamine. Kirjandusõpetust on soovitatav lõimida teksti- ja keeleõpetusega, seda eeskätt poeetika kui kujundliku mõtte ja väljenduse käsitlemisel.

Ajalugu on lõimitud kirjandusõpetusega muistendite, näiteks vägilas- ja ajalooliste muistendite teema kaudu, ent ka ajalooliste jutustuste ja romaanide kaudu, kus tähtis on minevikulise olustiku, sündmuste ja isikute kujutamine. Eesti aja- ja kultuurilugu aitavad kirjandustundides tutvustada kultuurinähtuste ja kultuurilooliste isikute kohta koostatavad omaloomingulised tööd (lühiaurimused, teemamapid, slaidiesitlused). Kirjanduslikud õppekäigud on üldjuhul seotud ka kodulooga: sõites Eestis võib tutvuda kodumaa aja- või kultuurilooliselt tähtsate paikadega.

Inimese- ja ühiskonnaõpetust toetab kirjandus mitmel moel, seda just väärtushoiakute ja kõlblusküsimuste osas. Kahtlemata aitab ilukirjandusteoste lugemine ja analüüs kujundada õpilase maailmapilti, mõista ajaloosündmusi, orienteeruda ühiskonnaelus ja inimsuhetes. Kirjandusteoste tuginedes võib arutleda ühiskonnareeglite üle või kirjeldada mõne ajastu ühiskondlik-kultuurilist tausta.

Hindamine

Tervikteose käsitlemisel on tähtis õpilast lugemis- ja analüüsiprotsessis toetada ja suunata, teda motiveerida ja talle tagasisidet anda. Arutlus peab olema osa õppeprotsessist, mis toetab eesmärgini jõudmist. Õpitulemuse hindamiseks võib teose käsitlemisprotsessi järel teha näiteks väärtuspõhise kirjaliku arutluse, milles õpilane analüüsib suunavate küsimuste abil teoses käsitletud teemasid ja probleeme. Sel viisil on võimalik õpetajal aru saada, kas õpilane mõistis teose sisu ja sõnumeid.

Üks võimalus on hinnata lugemispäevikut, kuhu õpilane märgib lühidalt loo põhisündmused, kirjutab tegelaste iseloomustused, vahendab oma elamusi ja mõtteid, nopib teosest tsitaate jm. Lugemispäevik peegeldab juhendatud lugemisprotsessi, mis on jaotatud osadeks (nt ülesanded nii enne lugemist, lugemise ajal kui ka pärast lugemist).

Samuti võib rühmatööna dramatiseerida teose erinevaid osi, korraldada nn kirjandulikke kohtuprotsesse, kus õpilased väitlevad teose tegelase rollis teoses esinenud probleemide (konfliktide, dilemmaide) üle (nt kas Mari käitumist “Libahundis” on võimalik mõista ja/või õigustada?).

Hinnata võib ka erinevaid lugemisega seotud tegevusi ja ülesandeid, nagu suuline vestlus või arutelu (ka rühmas), kirjalikud vastused analüüsi- ja tõlgendusküsimustele, sooritusülesanded (nt etlemine, esitus), lugemispäevik, alustekstipõhised loovülesanded, lugemisega seotud õpimapp jm.

Lugemiskontrollid, mis põhinevad fakti- ehk mäluküsimustel, ei ole põhikooli klassides soovituslikud (sic!). Nendele tuleks eelistada arutlemist võimaldavaid analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, samuti rakenduslikke, väärtus- ja hinnanguküsimusi või fantaasiat ja loovust ergutavaid ülesandeid.

Õpitulemused (7.-9. klass). Õpilane

(2) loeb latusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisostust ning juhib oma lugemisprotsessi;

(8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;

Põhikooli kõikides kooliastmetes on äärmiselt oluline kujundada õpilaste lugemishuvi ja arendada lugemisostust – esimene on aluseks teisele ja ka vastupidi. Lugemine on suhtlus kirjasõnaga (tekstidega), kus peamine on avastada teose sisemisi seaduspärasusi, teha see enda kogemuse pinnalt tähenduslikuks, mõista loetu tema terviklikkuses. Lugemisostust tuleb arendada pidevalt kõikides klassides ja kõikides õppeainetes, sest see on õpi- ja mõttetegevuse arengu alus. Lugemine on (kooli)elu loomulik osa, mis peaks pakkuma õpilasele rõõmu, olema samas huvitav ja põnev.

Seega on esmatähtis on kujundada õpilastes lugemishuvi ja pakkuda neile positiivset lugemiselamust. Tähtis on luua kirjandusteostega kontakt nii, et see aitaks õpilasel teose kaudu iseennast analüüsida ja maailma mõista. Õpilase enese kogemus on teosega suhestumisel sama oluline kui kirjanduslugu: kui ta hakkab mõtlema „endast mingis kujutletavas olukorras“, võib see tal aidata mõista ka teoses käsitletud probleeme ja konflikte. Selleks et kirjandushuvi üleüldse tekiks, on siiski märksa rohkem vaja pakkuda õpilastele arusaamist, kuidas raamatust loetu tema ellu puutub või kuidas see päriseluga seostub. Õpetus peab põhinema ennekõike huvil, mitte sunnil – selleni peakski iga kirjandusõpetaja jõudma.

Lugemishuvi tekib paljuski eeskujude kaudu: laps kuuleb maast madalast lugusid, näeb vanemaid, kes kodus loevad, märkab, et õpetajadki loevad ja loetust räägivad. Kodus, kus

raamatuid ei loeta (vaid sirvitakse ainult veebimeediat või töödokumente), on lapse lugemisharjumuse tekkimine väga ebatõenäoline. Seega langeb koolile üha suurem vastutus laste lugemisharjumuse kujundamisel, laste kirjanduslike valikute suunamisel, loova lugemisoskuse kinnistamisel. Kodu ja kooli koostöö, sealhulgas ainealased arenguvestlused lugemise teemal võiksid elavdada noorte lugemissoovi ja avardada nende lugemiseelistusi.

Järgnevalt mõned soovitusel õpetajale õpilastes lugemishuvi tekitamiseks:

näidata ja tutvustada eakohaseid raamatuid, lugeda ette katkendeid, jagada lugemiseks soovitusi või ülesandeid, vahendada oma lugemiskogemusi;

rõhutada loetu väärtust teadmiste ja kogemuste rikastajana, veenda, et kirjandus pakub võimalusi avastada iseennast ja oma maailma, kogeda emotsioone;

teha eri ainete õpetajatega koostööd (nt iga uue semestri esimesi tunde alustavad aineõpetajad vestlusega sellest, mida neile meeldib lugeda, või tutvustavad raamatuid, mis on neid mõjutanud või mida nad hiljuti on lugenud);

kutsuda kooli kirjanikud või teised kirjandusvaldkonna inimesed (nt tõlkijad, kirjastajad, kriitikud), viia õpilased kirjandusüritustele ja kirjandusasutustesse, kaasata nad lugemisüritustesse; korraldada koolis lugemishuvi ja -oskusi kujundavaid üritusi (nt mälumänge, luulehommikuid), luua klassis oma kirjandustraditsioone (nt valida nädala luuletus, teha raamatute edetabel, koostada raamatute reklaamvaatmikke, asutada koolidevaheline kirjandusfoorum või raamatublogi);

pakkuda õpilastele lugemisel valikuvõimalusi, võimaldada lugeda seda, mida noor inimene ise soovib, kaasata noored raamatuvaliku aruteludesse, viia nad raamatukogusse;

hinnata iga õpilase iseseisvust lugemisvara valikul ja loetu üle arutlemisel, väärtustada iga õpilase isikupära lugejana;

mitmekesistada kirjandustekstidega töötamise meetodeid, kasutada teoste käsitlemisel draamaõpetuse võtteid, muusikat, mängu ja meediat, ka digitehnoloogilisi võimalusi;

kuulata audioraamatuid, kus kirjanikud ise oma loomingut loevad või näitlejad seda esitavad, uurida e-raamatute valikuid veebis;

vahendada kirjandusteoseid paralleelselt kas filmide või lavastustena, võrrelda omavahel kirjandusteost ja selle põhjal valminud ekraniseeringut;

koostada rühmatööna vabalt valitud raamatu reklaam (nt kaanetekst, vaatmik, trailer);

käsitleda rohkem uuemat laste- ja noortekirjandust, tuua õpilane lähemale tänapäeva kirjandusele;

esitleda loetud raamatute põhjal valminud loovtöid (nt arvustus, lugemispäevik, koomiks), aga ka muud ilukirjanduslikku omaloomingut kooli almanahhis, kodulehel või blogis;

anda õpilastele võimalus kirjutada kirjanduslikku omaloomingut eri stiilis ja žanris (nt haiku, piltluuletus, regi- ja räppluule, reisikiri, päevik, miniatuur, dramatiseering);

lasta vanema klassi õpilastel kirjutada ja kujundada algklassi õpilastele jutu- või luuleraamat; viia läbi ülekoolilisi lugemistunde, korraldada koolis lugemisklubi või lugemisöö;

teha koostööd teiste aineõpetajate ja lastevanematega noorte lugemis- ja kirjutamisoskuse arendamisel; jne.

Kindlasti ei tohi õpilaste võimekust ja huvisid alahinnata ega jätta ka muljet, et kirjandus ongi keeruline nähtus, mis sobib ainult tarkadele, haritud ja võimekatele täiskasvanutele või noortele 30 aastat tagasi, kui ei olnud veel interneti ja jõusaalitrenni. Kindlasti ei peaks noorte lugemisharjumusi kommenteerides olema dogmaatiline ega halvustav, vaid toetav ja osavõtlik.

Lugemis- ja tekstitoimingud on kirjandusõpetuse loomulik ja vajalik alus, sest kirjandust saab õppida vaid lugedes. Eesmärgistatud lugemine, eri lugemisviiside ja -mudelite kasutamine, lugemisülesannete täitmine, oma lugemisoskuse hindamine ja lugemiskogemuse jagamine toetab õpilase kujunemist oskuslikuks lugejaks. Seega on tähtis arendada praktilisi lugemisoskusi (sh lugemiskiirust ja sõnade mitmetähenduslikkuse mõistmist), mis on vajalikud ka teiste õppeainete omandamiseks.

Keel – lugeja suudab teksti sõnadest, lausetest ja stiilist aru saada.

Kiirus – lugeja valib sobiva tempo ja loeb lususalt, sest ta ei pea dešifreerima üksikuid sõnu.

Tähelepanu – lugeja tähelepanu jaotub ratsionaalselt, ta keskendub olulisele.

Eesmärk – lugeja on teadlik lugemise eesmärgist, suudab vajadusel eesmärke muuta.

Sisu – lugeja suudab teksti mõista, sünteesib uut varasemate teadmistega, suudab loetu põhjal vastata küsimustele ja lahendada ülesandeid.

Tundmatud sõnad – lugeja teab või oletab sõnade tähendusi, ei ignoreeri tundmatuid sõnu ja kasutab sõnaraamatut, et kontrollida täpset tähendust.

Ennustamine – lugeja ennustab loo käiku, mõtleb ette ja püstitab hüpoteese.

Taustteave – lugeja kasutab taustteadmisi teksti mõistmiseks ja teksti väärtuse hindamiseks.

Motivatsioon – tekst pakub lugejale huvi, on jõukohane.

Strateegiad – lugeja kasutab eri tekstide ja ülesannete puhul erinevaid lugemisvõtteid.

Lugemisstrateegiad on lugeja poolt valitud vaimsed toimingud loetu omandamiseks, korraldamiseks ja täpsustamiseks ning enda mõistmise jälgimiseks enne lugemist, lugemise ajal ja ka pärast lugemist (Vardja, 2010). Alljärgnevalt on nimetatud viis kõige rohkem kasutatavat lugemisstrateegiat (Nuttall 1982: 32, vt ka Kärtner 2000):

Valiklugemine (scanning) – otsiva ehk selektiivse lugemise käigus otsitakse tekstist spetsiifilist informatsiooni või konkreetseid detaile. Lugemise eesmärk on lühikese ajaga leida kindlat infot, jättes kõrvale ebaolulise ja keskendudes otsitavale. Valiklugemise eesmärk on selgitada pealiskaudse lugemise käigus välja, kas loetav tekst üldse on sobilik lugemiseesmärgi täitmiseks (nt kas teksti teema või valdkond on sobiv).

Üldlugemise (skimming) eesmärk on saada loetust võimalikult kiiresti ülevaade, noppida tekstist välja teaberikkaim osa ja leida kandvad mõtted.

Süvalugemise (intensive readig) eesmärk on täielik, sõnasõnaline tekstist arusaamine ning mällu talletamine. Koolis loetakse suhteliselt lühikesi eri liiki (nt kirjeldavaid, jutustavaid, arutlevaid) ja eri žanris (nt proosa, luule, draama) tekste õpetaja juhendamisel ning loetu töötatakse läbi detailselt.

Lähilugemine (close reading) – lugemisstrateegia, mis keskendub detailide uurimisele ja erinevate tekstikihtide analüüsimisele, mille kaudu jõuab lugeja teksti sisemiste seaduspärade sügavama mõistmiseni.

Loovlugemine (extensive reading) on strateegia, mida kasutatakse just ilukirjanduse lugemisel. Loovlugemine eeldab divergentset mõtlemist, seoste ja põhjuste leidmist, alternatiivsete seisukohtade kujundamist, kujutlusvõime rakendamist, vaatepunktide paljusust. See on eriline tekstiga suhestumise viis, mida õpilane saab kasutada väljaspool koolitundi ja endale sobival ajal.

Teoste lugemisel (tõlgendamisel ja mõistmisel) võib silmas pidada Wolfgang Iseri lugemiskontseptsiooni, mis tõstab lugeja autoriga võrdväärsse tasemele. Kirjandusteosel on kaks vastuvõtuga seotud tahku – kunstiline ja esteetiline. Kunstiline tahk seostub autori loodud tekstiga, esteetiline aga konkretiseeringuga, mille teeb lugeja. Oluline on rõhutada, et mis tahes tekstil võib olla mitu erinevat konkretiseeringut ja ükski lugemine ei saa iial ammendada kogu potentsiaali, sest iga lugeja täidab lüngad omal viisil, välistades seeläbi mitmesugused teised võimalused (Iser 1990: 2090). Sellele arusaamale tugineb retseptsiooniteooria, mis osutab võimalusele tõlgendada teost vastavalt lugeja eesmärkidele, huvidele, maailmavaatele, tunnetele ja kogemustele. Lugeja võib valida ja teha rõhuasetusi nii, nagu talle meeldib, kuid oluline on tõlgendusi tekstist lähtuvalt põhjendada ja näitlikustada. Kuigi õpilase tõlgendused võivad kas rohkem või vähem õnnestuda, peab õpetaja juhtima tähelepanu võimalikele väärtõlgendustele.

Lugemismudeli valimine teose tõlgendamisel tähendabki seda, et iga lugeja (nii nagu ka põlvkond) võib mõista mis tahes kirjandusteost mõnevõrra erinevalt. Näiteks on A.H.Tammsaare „Kõrboja peremeest“ tavaks vaadelda armastusromaanina, kuid rõhuasetuse võib asetada ka luhtunud eneseteostusele või põlvkondadevahelisele konfliktile. Oskar Lutsu „Kevadet“ võib käsitleda kui koolinarratiivi, kuid see kätkeb endas ka rahvuslikke püüdlusi (nt Tõnissoni vastuhaku ja vabaduse narratiiv kui eestluse müüdi kirjanduslik invariant), hariduslikke ideaale (nt õpetaja Lauri pedagoogilised vaated) ning filosoofilisi üldistusi (nt Arno lugu kui iga lugeja või iga eestlase lugu). Seega, kirjandusteoste tõlgendamisel võib rakendada erinevaid lugemismudeleid, mis lähtuvad lugeja tõlgendusvõimest ja vaatepunkti valikust (nt ajalooline, ühiskonnakriitiline, rahvuslik, mütoloogiline, ökoloogiline, psühholoogiline või muu aspekt). Tõhus lugemine tähendab tekstiga suhtlemist: loetu mõtestamist, aktiivset kaasamõtlemist, oma maailmapildi pidevat avardamist ja kujundamist, loovuse arendamist. Eesmärk on jõuda teksti kui terviku mõistmiseni, selleni, et õpilane ise on valmis mõistma teksti eri moods, nägema ja avastama selle mitmetähenduslikkust.

Lugemisprotsessi üheks etapiks on loetu ülelugemine ehk kindlate tekstiosade korduv lugemine. Ülelugemine võimaldab aeglast süvenemist, mille eesmärk on märgata ja meenutada teksti detaile, koguda ja kasutada täpset informatsiooni, leida tekstist näiteid ja tsitaate. Ülelugemise käigus võib õpilane jõuda infoni, mis aitab tal küsimustele täpsemalt ja põhjalikumalt vastata, teosega seotud väidetele põhjendusi leida ja järeldusi sõnastada. Mõistagi tasub meeles pidada, et kõik teksti kohta sõnastatud küsimused ja sellest lähtuvad ülesanded on vaid õppeprotsessi kujundavad abivahendid, selleks et õpilane jõuaks teksti sisemiste seaduspärade sügavama mõistmiseni.

Loovuse arendamine lugemisülesannete kaudu seisab õpetajatöös erilisel kohal. Kirjandusteose loovlugemine ei tähenda niivõrd teksti kirjandusteaduslikku analüüsimist, kuivõrd lugeja loovat suhestumist teose erinevate tasanditega, selle kunstiliste impulsside jätkamist.

Järgnevalt mõned loovlugemise ülesanded:

tekstile uue pealkirja mõtlemine;

tekstile edasiarenduse või uue lõpplahenduse kirjutamine;

jutu sündmustikku uue tegelase lisamine;

tegelastevahelise dialoogi edasiarendamine;

autorile või tegelasele kirja kirjutamine;

kirja kirjutamine tegelase vaatepunktist;

tegelase sisekõne, soovide, unistuste või unenäo väljamõtlemine;

tegelase päeviku või sotsiaalmeediaprofiili loomine;

tegelaste käitumisele hinnangu andmine või alternatiivi otsimine;

iseenda võrdlemine mõne tegelasega;

kirjandustekstile tuginedes rolli esitamine;

teksti kohta märksõnaskeemi või ideekaardi koostamine;

tekstis mainitud ajastu, kombe või fakti kohta lisamaterjali hankimine;

teema ja probleemide avardamine küsimuste, väidete ja näidetega;

tegelaste või tegevuspaikade joonistamine;

loetud tekstiga seoses oma tunnete ja elamuste kirjeldamine;

loetu seostamine tänapäeva elunähtustega ja probleemidega, iseenda eluga;

proosapala põhjal luuletuse kirjutamine ja vastupidi;

teksti dramatiseerimine või filmistsenaariumiks kirjutamine;

tekstist inspireeritud omaloomingu kirjutamine;

autori loominguga või loetud teose kohta lühiuurimuse koostamine; jne

Lugemine ise nõuab valmistumist ja keskendumist, lugemistehnika (pausid, tempo, intonatsioon) jälgimist, veel rohkem aga loetu tunnetamist ja mõtestamist, iseenda ja eluga suhestamist – isikupäraselt ja loominguliselt. Sealt pole enam pikk tee nautleva lugemiseni, mil lugemisest saab möödapääsmatu vajadus, külgetõmme ja suur rõõm. Kirjandus on üks võimalus avastada iseennast ja oma maailma. Õpetaja ülesanne on aidata noorel inimesel saada tõhusaks lugejaks, kes valdab lugemistehnikaid ning juhib oma lugemisprotsessi. Õpilane võiks reflekteerida oma lugemistegevust (nt mõelda sellele, mis toetab või mis segab lugemist) ja lugemiskeskonda (nt rääkida sellest, mis paik või asend soodustab lugemist, millised helid häirivad). Sageli võib juhtuda seegi, et õpilasel polegi kodus kohta, kus mugavalt lugeda, sest taustamüra segab keskendumist.

Põhikoolis on oluline suunata õpilast leidma talle endale huvipakkuvaid eestikeelseid kirjandusteoseid, mis on ea- ja jõukohased iseseisvaks lugemiseks ka tunniväliselt. Raamatute leidmiseks kasutab õpilane raamatukogude andmebaase ja hangib trükiseid vajadusel raamatukogust. Tervikteoseid valides võib õpilane toetuda vanemate, õpetajate ja kaaslaste soovitudele, aga ka meedias vahendatud arvustustele, kuid tehtud lugemisvalikuid peab õpilane ka sisuliselt põhjendama. Näiteks võib õpilane teose valikul silmas pidada selle autorit, žanrit, temaatikat, ajastut ja stiili, aga teose populaarsust ja aktuaalsust.

Loetud raamatu, kas proosa-, luule- või draamateose tutvustus võib olla nii suuline kui ka kirjalik, näiteks ettekanne klassis, mida toetavad lisamaterjalid (nt lugemismärkmed, slaidid, trükised), või veebipäevik, millega kaasõpilasedki saavad tutvuda. Lugemissoovituse võib õpilane kirja panna ka kirjaliku arvamusena (nt arvustusena), kus ta vahendab oma lugemiskogemust ja annab teose kohta hinnanguid. Üks võimalus raamatut tutvustada on koostada sellele kaanetekst, mis vahendab lugejale teavet teose sisu ja selle autori kohta. Samuti on võimalik kujundada raamatut tutvustav reklaamposter (vaatmik) või teha videoklipp (õrriti), põnevaks proovikiviks on veel lugeja kiri raamatu autorile, kirjastajale või isegi tarbijakaitse ametnikule. Raamatututvustusi võib klassis korraldada ka raamatulaadana, kus oma lemmikraamatut esitledes saab olla nii ostja kui ka müüja rollis.

Raamatututvustuse tavapäraseim formaat on lugemispäevik, mis annab õpilasele võimaluse endale sobivalt aega planeerides talletada oma lugemiselamusi ja -muljeid ning meenutada raamatu sisu. Lugemispäevik aitab lugemisteedkonda etappideks jaotatuna taas läbi elada, sest sellesse võib õpilane kirja panna oma mõtteid, arvamusi ja küsimusi, lemmiktsitaate ja -episoode, tundmatuid sõnu ja väljendeid, taustainfot autori ja teose kohta, samuti võib ta ka ise joonistada raamatut illustreerivaid pilte. Lugemispäeviku hindamisel on asjakohane hinnata analüüsivamat lähenemist, mis avab teose temaatika, narratiivi ja poetikaga seotud aspekte, näiteks tegelaste omavahelisi suhteid, sündmustiku arengut, tegevusaja ja -koha konteksti, probleemistiku ja ideestiku suhteid. Kirjeldav ja analüüsiv raamatututvustus loob eelduse õpilase enda põhjendatud arvamuse kujunemisele ja oma kogemuse vahendamisele, mida tuleb kindlasti kõrgelt hinnata. Raamatututvustusele võib õpilane läheneda ka võrdlevalt, seostades loetut kas filmi- või teatrilavastusega või siis mõne teise kirjandusteosega. Soovitav on lugemispäeviku vormis (struktuuris) ja nõuetes eelnevalt kokku leppida, näiteks võib need klassi ühistööna kujundada, kuid tunnustada tuleb ka

õpilaste isikupäraseid loovaid lahendusi. Raamatututvustuse ülesandele võivad tagasisidet anda ka kaasõpilased, ootuspärane on ka küsimuste esitamine ettekandjale.

Metoodilisi võtteid kirjandusteosega tegelemiseks

Pimekohting raamatuga. Õpetaja paneb raamatud lauale, kaaned alaspidi. Iga õpilane valib raamatu selle autorit, pealkirja ja sisu teadmata, loeb seda 20 minutit iseseisvalt, seejärel tutvustab ühe minuti jooksul teistele ja otsustab, kas loeb raamatu lõpuni või valib uue teose. Õpilane põhjendab oma otsust.

Fotoromaan. Õpilased koostavad loetud teose põhjal paaris- või rühmatööna piltidest slaidiseeria ehk fotoromaani. Selleks valitakse teosest sobivad katkendid, leitakse või tehakse nende põhjal ise sobivad fotod, kirjutatakse tekst või kasutatakse teose tsitaate, lisatakse muusika.

Lugemispäevik. Õpilane täidab raamatu lugemise ajal ja järel õpetaja juhiste järgi lugemispäevikut (kas paberil või veebis), leiab veebist materjali teose ja autori kohta, lisab sellele allikaviite, tutvustab teose sündmustikku, tegelasi ja olustikku, nimetab teoses käsitletud teemasid ja probleeme, paneb kirja tsitaate teosest, vahendab oma lugemismuljeid ja -elamusi, kujundab oma lugemispäeviku (nt joonistab).

Ettekanne. Õpilane tutvustab loetud raamatut klassikaaslastele, vahendab oma lugemiskogemust ja -muljeid, koostab slaidiesitluse.

Lugemistund. Õpilane võtab tundi kaasa pooleli oleva raamatu ja loeb seda tunnis. Võimalusel võib loetut tutvustada ka kaaslastele.

Intonatsiooni ja ilmekuse harjutamine. Selleks sobib näidendi või proosakatkendi lugemine rollide kaupa. Samamoodi, eri hääletämbreid ja tundetoone kasutades võib harjutada ka luuletuste lugemist.

Kuulamisülesanded. Selleks sobivad näiteks lünktekstid või valikvastustega ülesanded. Õpilane kuulab etteloetavat teksti ja täidab töölehe.

Infootsing. Õpetaja juhendab õpilasi veebiinfo otsimisel, nt raamatu autori ja tema loomingu kohta, ning teeb selle põhjal mõistekaardi, mille keskel on autori nimi ja/või pilt. Edastab oma töö e-formaadis.

Autorit tutvustav tund. Õpetaja tutvustab autori elu ja loomingut. Rühmatööna koostavad õpilased vaatmiku kirjaniku elu ja loomingu kohta. Kinnistava ülesandena täidetakse tööleht tunnis õpitu kohta.

Loovkirjutamine. Õpilased kirjutavad teose tegelasele kirja, teosele jätku, arendavad edasi mõnda stseeni, lisavad uue tegelase või teisendavad teost muul loomingulisel moel.

Raamatu ja filmi võrdlus. Õpetaja koostab tööülesanded ja juhhib arutelu, et välja tuua raamatu ja filmi erinevused ja sarnasused (nt A.Perviku „Arabella, mereröövli tütar“ ja P.Simmi samanimeline film).

Mängulised ülesanded. Õpilane osaleb rühmatöös, koostab koos teistega teose ainetel ristsõna, viktoriini, laua- või kaardimängu.

Teemapark. Õpilased töötavad rühmas ja koostavad loetud teose põhjal teemapargi või kalendri kavandi ja tutvustavad seda klassile.

Ajatelg. Õpilane koostab loetud teose põhjal tegevuse arengut kujutava ajatelje kas süžee või faabulana.

Koomiks. Õpilane joonistab teose sündmuste põhjal koomiksi, illustreerib teose katkendi. Samuti võivad õpilased joonistada teose episoodide rullpaberile, millest moodustub pildiseeria (nt E.Raua "Kalevipoeg").

Lavastamine. Õpilased töötavad rühmas, dramatiseerivad teose või selle katkendi, kavandavad tegelaste kostüümid, visandavad lavakujunduse, esitlevad oma tööd klassikaaslastele.

Soovitusi õpilastele loetud raamatu autori, sisu ja tegelaste tutvustamiseks klassikaaslastele.

Mõttele, millist raamatut soovid klassikaaslastele tutvustada: kas seda on klassis keegi veel lugenud, mida on selle raamatu kohta arvatud?

Mõttele, millega oma ettekannet alustad: kas huvitekitava küsimusega, tsitaadiga raamatust, oluliste faktide loetlemisega, teemaga seotud luuletuse või mõtteteraga.

Mõttele, kas raamatututvustust võiks ilmentada mõne näitliku vahendiga (raamat, illustratsioon, foto) või muusikapalaga.

Mõttele, kuidas võidad publiku tähelepanu: kas esitad küsimusi, muudad hääletooni, rääkimise kiirust, pead pause õigel ajal või teed midagi ootamatut.

Mõttele, mida raamatu autori, sisu ja tegelaste kohta ütled: mis on oluline, milliseid sõnu (omadus- ja tegusõnu) kasutad, millega klassikaaslasi raamatu väärtuses veenad.

Mõttele, kuidas lõpetad oma esinemise: kas kokkuvõtva lausega, üllatusliku mõttega, lugemissoovituse sõnastamisega või muul viisil.

Klassis esitatud raamatututvustuse võib jäädvustada ka videole. Raamatut tutvustava ettekande ajal võivad klassikaaslased teha märkmeid ning esitada hiljem küsimusi. Kaasõpilaste tagasiside esitlusele aitab kaasa suhtlus- ja õpipädevuse kujundamisele.

Ilukirjandustekstide lugemine on osa üldisemast kirjaoskusest, mida tänapäeval tõlgendatakse kui vajalikku sotsiaalset praktikat, harjumuspärast tegevust, mis võimaldab mis tahes keskkonnas funktsionaalselt toime tulla. Laiemalt hõlmab kirjaoskus võimet lugeda ja kirjutada eri liiki ja eri žanris tekste, neid kriitiliselt analüüsida ja tõlgendada. On oluline, et nii õpilased kui ka õpetajad mõistaksid lugemisoskust individuaalselt eesmärgistatud ja vältimatult vajaliku oskusena, milleta tänapäeva elus hakkama ei saa. Lugemine on aken maailma. „Lugemise hind on kirjaoskus,” nagu tõdeb Jaanus Vaiksoo.

Tänapäeva teismelistel on mitmekülgne kirjaoskuse kogemus ja taust, mida õpetajad sageli ei tunne ega kasuta. Nüüdisaegses koolis ei ole võimalik tulemuslikult õpetada, kui ei arvestata

õpilaste mitmepalgelist tekstimaailma (popkultuur, muusika, suhtlusportaalid, arvutimängud, sotsiaalmeedia jm), millele toetumine aitab tõsta nii lugemis- kui ka õpimotivatsiooni. Madala saavutustasemega õpilaste puhul suureneb motivatsioon, kui raamatud seostuvad tegevuste ja igapäevaeluga, millega need õpilased on seotud. Lugemisel on tekstist arusaamine eeldatavalt suurem, kui õpilased on teemast huvitatud ja elevil.

Rahvusvaheline Lugemisühing on sõnastanud noorte kirjaoskuse arendamise põhimõtted (Moore, Bean, Birdyshaw, Rycik, 1999), mis on asjakohased põhikooli kirjandusõpetuse kontekstiski:

Noor väärrib ligipääsu avarale eriilmelisele lugemisvarale, mida ta suudab ja tahab lugeda.

Noor väärrib juhendamist, mis kasvatab ühtaegu oskusi ja huvi lugeda järjest keerukamaid tekste.

Noor väärrib hindamist, mis osutab tema tugevatele külgedele ja vajadustele ning juhatab tema õpetajat kujundama õpetusviisi, mis kõige paremini aitab lugejaks kasvada.

Noor väärrib asjatundlikku õpetajat, kes modelleerib ja pakub selget juhendust loetu mõistmiseks ja õpistrateegia leidmiseks läbi terve õppekava.

Noor väärrib lugemisasjatundjat, kes juhendaks teda individuaalselt, kui tekib raskusi, kuidas lugeda.

Lõiming

Lugemistegevused 5.–6. klassis toetavad mitmete üldpädevuste, sealhulgas õpipädevuse (sh lugemise vajalikkuse teadvustamine, iseenda lugemisoskuse hindamine, lugemistekstide valimine ja oma lugemistegevuse kavandamine, motivatsiooni ja enesekindluse tugevdamine) ning suhtluspädevuse (sh ilukirjanduse, teabe- ja tarbetekstide lugemine, tekstide eristamine, loetu põhjal vestlemine ja arutlemine) kujundamist.

Lugemisoskuse arendamine on otseselt seotud mitmete õppekava läbivate teemadega, sealhulgas elukestva õppe ja karjääri planeerimisega (sh teadlikud ja suunatud lugemisvalikud, lugemine kui vaimse elukeskkonna kujundamine), teabekeskkonnaga (sh lugemine kui eneseharimine, tekstide kriitiline hindamine), väärtuste ja kõlblusega (sh väärtushoiakute kujundamine lugemise kaudu). Lugemisoskuse arendamine pole üksnes emakeeleõpetajate kohustus, seda peaks tegema kõikides õppeainetes. Küll aga on kirjanduse kui lugemiskeskse aine eripära juhatada õpilane ilukirjandustekstide maailma ja süüvida seda tüüpi tekstide poeetikasse.

Lugemistegevused 7.–9. klassis toetavad kultuuri- ja väärtuspädevuse (sh kirjanduse lugemine, loomingu väärtustamine, väärtuste selitamine), suhtluspädevuse (sh esinemine ja esitlemine, suuline ja kirjalik eneseväljendamine, suhtlussituatsiooni ja -partneritega arvestamine, ilukirjanduse mõistmine ja analüüs), digipädevuse (sh slaidiesitluse koostamine, teksti- ja pilditöötluse kasutamine, multimeedia võimaluste ja digitehnoloogia kasutamine), aga ka teiste üldpädevuste kujundamist.

Lugemisoskuse arendamine on siingi seotud õppekava läbivate teemadega, nagu kultuuriline identiteet, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon. Kuigi kirjandusõpetust toetav vabalektüür eeldab peamiselt ilukirjandust, saab õpilane soovi korral valida ka muid kirjandusteoseid (nt eluloo- ja reisiraamatuid), mis vastavad tema huvidele ja võivad olla seotud kõikvõimalike eluvaldkondadega, näiteks muusika, spordi, teaduse, tehnika ja kunstiga.

Hindamine

Lugemisoskuse hindamisel 5.–6. klassis võib õpetaja anda eri tüüpi lugemisülesandeid, mis hõlmavad erinevaid lugemisstrateegiaid. Oluline on seada lugemistegevusele mitmekülgseid eesmärgi (nt lugeda funktsionaalselt, selektiivselt, analüüsivalt, loovalt) ja varieerida lugemistekste lähtuvalt autorist, temaatikast, žanrist, ajastust, stiilist jne. Tunnisituatsioonis võib praktiseerida omaette lugemist (võimaldab treenida tähelepanu ja keskendumist), üksteisele ettelugemist (võimaldab hoida ühist lugemistempot, harjutada teksti esitamist), aga ka ülelugemist (võimaldab korduvat süvenevat lugemist, mis on vajalik teksti analüüsimiseks ja mõistmiseks). Kindlasti tuleb lugemise tõhustamiseks pakkuda ülesandeid nii enne lugemist, lugemise ajal kui ka pärast lugemist. Õpilastega tasub loetust vestelda, küsida nende lugemismuljeid ja -elamusi, pöörata tähelepanu lugemisel tekkinud raskustele või küsimustele.

Lugemisoskuse hindamisel 7.–9. klassis on eelduseks sobiva lugemisvara leidmine ja valitud teose läbilugemine. Raamatututvustuse ettevalmistamine on enamasti kodutöö, mida õpilane teostab pikema perioodi vältel. Ootuspärane on tutvustada loetud raamatut klassis suuliselt, kuid võimalik on ka sooritada kirjalik kodutöö. Raamatututvustuse vorm (kas suuline, kirjalik või kombineeritud) peab õpilasele eelnevalt teada olema, nii nagu ka hindamiskriteeriumid (nt käsitluse informatiivsus ja struktureeritus, analüüsi sisukus ja seostatus, arvamuste põhjendatus ja veenvus, väljenduslik selgus ja arusaadavus, lähenemisviisi isikupärasus). Hinnata võib eri formaate, näiteks slaidiettekannet, blogipostitust, raamatuarvustust, reklaampostrit või muus vormis ülesandeid, mis võimaldavad loetud raamatut tutvustada. Raamatututvustusele võivad tagasisidet anda ka kaasõpilased.

Proosatekstide käsitlemine põhikooli kirjandusõpetuses

Õpitulemused (5.–6. klass). Õpilane

(11) nimetab teose teema, arutleb tegelastega seotud probleemide ja väärtushoiakute üle, sõnastab teose peamõtte;

(12) iseloomustab ja võrdleb tegelasi, kirjeldab nendevahelisi suhteid ja hindab tegelaste käitumist;

(13) järjestab loo sündmused ning põhjendab toimumisaja ja -koha valikut.

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;

(11) teeb kokkuvõtte teose süžest, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;

(12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga.

5.–6. klassi tekstianalüüsi õpitulemusi silmas pidades tuleb õpilasel nimetada (sõnastada) loetud proosateose – kas tervik- või katkendteksti – teema ning arutleda (vestelda) tekstis käsitletud probleemide üle. Üldjuhul on teose probleemistik seotud tegelaste või nendevaheliste suhetega, mistõttu on tegelaste väärtushoiakute ja omavaheliste konfliktide analüüs oluline teose kui terviku mõistmisel. Tegelasanalüüs hõlmab eeskätt tegelaste iseloomustamist (sh päritolu, välimus, mõtted, tunded, iseloom ja käitumine), aga ka nendevaheliste suhete (nt konflikti, selle põhjuste ja lahenduste) kirjeldamist, tegelaste omavahelist võrdlemist (nt sarnasuste ja erinevuste märkamist), neile lugejapoolse hinnangu andmist (nt tegelase valikutele, käitumisele, väärtushoiakutele) ning järelduste tegemist (nt tegelase eesmärkide või rolli kohta). Oluline on määratleda teose pea- ja kõrvaltegelased ning jälgida tegelaste ja nendevaheliste suhete muutumist sündmuste käigus. Proosateose (nt romaani, jutustuse, novelli, jutu) sündmustikku jälgides määratleb õpilane sündmuste toimumise aja ja koha, järjestab loo sündmused (nt ülesehituslikult või ajaliselt), näitab põhjuse ja tagajärje seoseid sündmustiku arengus. Õpilane leiab teosest sobivaid näiteid ja tsitaate, samuti võib ta loetut seostada isikliku kogemuse ja tänapäeva maailmaga.

Nimetatud õpitulemuste saavutamisele aitavad kaasa eri tüüpi ülesanded ja mitmesugused meetodilised soovitusel. Näiteks võib õpilane kirjutada e-kirja teose tegelasele, sõnastada lugemissoovituse sõbrale või teha teosest sisukokkuvõtte. Samuti võib õpilane mõelda end tegelase rolli, et analüüsida mõnda loo sündmust või probleemi, kirjeldada teist tegelast või jutustada temaga juhtunust oma vaatepunktist. Rollimänguna võib õpilane teha tegelase nimel päeviku- või blogisissekandeid, kirja panna tema mõtteid ja tundeid või arendada tegelastevahelist dialoogi. Loetud teost võib ka illustreerida (lõiming kunstiga), näiteks joonistada teose tegelast, tegevuskohta või sündmustiku stseeni, põhjendades seejuures oma valikuid.

Loetu kohta võib õpilane koostada eri tüüpi küsimusi, seejärel vastab klassikaaslase koostatud küsimustele eri moel: tsitaadiga, teksti toel oma sõnade või arvamusega, tekstile toetumata. Üleklassitöös võib küsimusi esitada enne teksti lugemist (mis küsimustele saab teost lugedes vastuse), lugemise käigus (mis küsimustele saadi vastus, millele mitte, miks jne) ja pärast lugemist (miks nii juhtus, mida oleksid teisiti teinud, miks jne). Proosateose sündmustikku võib õpilane kavastada, näiteks tutvub ta kava liikidega ja koostab teksti kohta kas märksõnade või küsimuste vormis kava. Veel võib õpilane leida loetud tekstist tsitaate, põnevaid või tundmatuid sõnu ja väljendeid, võõrsõnu, arhaisme, kõne- ja lausekujundeid. Oluline on ka sõnavaratöö, näiteks kirjutab õpilane tekstist välja tundmatud sõnad, leiab tähenduse ja kasutab sõnu jutustava või kirjeldava teksti loomisel.

Loetud proosateksti kohta annab õpilane hinnanguid, sõnastab oma arvamuse ja põhjendab seda. Veel võib õpetaja jagada klassile teose sisu kohta väiteid, õpilaste ülesanne on lugedes leida tsitaate, mis väidet toetaks või sellele vastu vaidleks. Tavapärane viis loetu üle arutleda on korraldada vestlusring, näiteks arutletakse peale teose lugemist õpetaja koostatud

ülesannete järgi rühmas teose probleemi olemuse, selle põhjuse-tagajärje-lahenduse seoste üle, tehakse järeldusi, avaldatakse argumenteeritud arvamusi. Õpilased vahetavad rühmi, selgitavad oma seisukohti ja täiendavad oma töölehti teiste mõtetega. Arutletakse selle üle, miks kirjandusteost saab mitmeti tõlgendada. Teose üle arutledes kasutavad õpilased õigesti kirjanduslikke mõisteid (nt teema, lugu, tegelane, sündmustik).

Loetu põhjal võib korraldada ka pressikonverentsi, kus õpilased jagunevad ajakirjanikeks ja raamatu tegelasteks: ajakirjaniku rollis olevad õpilased mõtlevad koos küsimused ning raamatu tegelase positsioonile asuvad õpilased koostavad tegelase iseloomustuse (CV või FB profiili, sh panevad kirja tegelase nime, iseloomu, välimuse, põhimõtted, olulisemad tsitaadid).

Ühe ülesandena võib teose sündmustikku kaardistada. Õpetaja selgitab esmalt sündmuste omavahelist seotust, palub õpilastel järjest välja tuua raamatu olulisemad sündmused kuni kulminatsioonini ja sealt lõpplahenduseni, k.a teose eri tähenduste sõnastamine. Õpilased panevad pinge kasvamise järjekorras raamatu sündmused kirja, selgitavad, mis on nende arvates sündmuste haripunkt ja mida nad arvavad teose/teksti lõpplahendusest.

Huvitavaid võimalusi loetu meelde jätmiseks pakub vigadega ümberjutustus. Õpilane kirjutab kas raamatu sisu või tegelast tutvustava teksti, milles esineb kokkulepitud arv vigu. Õpilane kirjutab teisele lehele õiged vastused ja vigadega lehe annab klassikaaslasele parandada. Ülesannet võib kasutada ka lugemiskontrollina.

7.–9. klassi tekstianalüüsi õpitulemused suunavad õpilast analüüsima ja tõlgendama ilukirjanduslikku proosateost, mõistmaks kas tervikteose või selle katkendi poeetilisi omadusi ja kunstilisi väärtusi. Õpilane vaatleb eri žanris ja stiilis proosatekstide ülesehitust, väljendust ja sisu, õpib mitmekülgsemalt ja sügavamalt tundma ilukirjandusteose poeetikat, analüüsib teoses kujutatud süžeeid, tegelasi ja olustikku, märkab teose vormivõtteid (nt romaanile või novellile omaseid tunnuseid) ja kompositsiooni erijooni (nt teema- ja süžeearenduse võtteid) ning arutleb teoses käsitletud probleemide ja väärtuste üle.

Teemaanalüüsi puhul nimetab õpilane teose teema(d), sõnastab teose konteksti silmas pidades peamised probleemid ning avab enda kui lugeja vaatepunktist teose ideestiku. Tekstis käsitletud teemade loetlemiseks võib klassis korraldada ajurünnaku, märksõnad pannakse kirja tahvlile ja vihikusse, teemad võib omakorda jagada pea- ja kõrvalteemadeks. Tekstis püstitatud probleeme tasub õpetaja abiga ühiselt sõnastada, soovitatavalt küsimuse vormis. Järgneb rühma- või ühisarutelu, kus õpilased saavad leida seoseid, vaagida põhjuse ja tagajärje suhteid, ennekoike aga väljendada oma arvamusi ja seisukohti, võrrelda tekstis kujutatut iseenda väärtuste ja suhtumistega. Teksti paljutähenduslikkuse mõistmine ehk lugeja vaatenurgast ideestiku sõnastamine võiks olla kirjalik tegevus. Sõnumina esile toodud mõtted (laused) võib koondada ideeteljele või sõnumipanka.

Narratiivianalüüsi puhul määrab õpilane sündmuste toimumise aja ja koha, põhjendab nende valikut, märkab olustiku (miljöö) ja tegelaste (karakterite) kujutamise seotud kirjeldavaid detaile, seostab neid süžeearenduse ja tegelaskujutusega. Sündmustikust kokkuvõtet tehes on oluline märgata jutustatava loo konfliktiolukordi (sõlmitus), leida tegevustikus põhjuse ja tagajärje seoseid, märgata pöördelisi sündmusi (kulminatsioon, pööre, puänt) ja jutustaja

positsiooni (isik, vaatepunkt). Narratiivse teksti kompositsiooni võib soovitatavalt vaadelda mõne novelli näitel (nt F. Tuglase „Popi ja Huhuu“, J. Liivi „Peipsi peal“, M. Heinsaare „Kohtumine Taageperas“). Narratiivianalüüsi puhul võib õpilastele selgitada ka vaatepunkti mõistet.

Tegelasanalüüsi puhul uurib õpilane teoses kujutatud tegelast või tegelaskonda, jälgides nii jutustajakõnet kui ka tegelaste omavahelist dialoogi, draamatekstide puhul ka remarke. Üksiktegelase (karakter või tüpaaž) iseloomustamisel võib tähelepanu pöörata tegelaskujutuse psühholoogilistele ja sotsiaalsetele aspektidele, näiteks tema mõtte- ja tundemaailmale, iseloomule ja käitumisele, ka välimusele ja päritolule. Tegelastevahelisi suhteid vaagides on oluline määratleda põhikonflikt, märgata tegelaste käitumises põhjuse ja tagajärje seoseid ning analüüsida nende väärtushoiakuid. Tegelasanalüüsi puhul võib soovitada võrdlust, kus õpilane kas ühe või mitme eri teose tegelasi omavahel kõrvutab.

Tekstianalüüsi tervikuna toetavad teosest pärit näited ja tsitaadid, mille valikut õpilane põhjendab. Samuti võib õpilane loetut seostada oma kogemuse ja tänapäeva maailmaga. Proosateoste analüüsile võib läheneda kas teksti- või lugejakesksemalt, unustamata seejuures teose loomise ja selle mõistmiseks vajalikku ajaloolist, ühiskondlikku või kultuurilist konteksti. Teosekeskne lähenemine keskendub kirjandusteosele kui iseseisvat elu elavale tähenduslikule tervikule, lugejakeskne lähenemine eeldab, et kirjandusteos valmib õpilase kui lugeja kaasabil. Tähtis on rõhutada, et kirjandusteosel pole ainumõeldavat valmistähendust, vaid õpilane võiks avastada eri tähendustasandeid ja lähenemisviise. Seepärast pole paslik õpilastelt küsida: mida autor on tahtnud oma teosega öelda? Pigem küsida: kuidas teos mõjub ja miks ning milliseid tähendusi sellest välja võiks lugeda?

Tervikteose käsitlemine põhikoolis. Sobivate tekstikatkendite lugemine ja käsitlemine kirjandustundides on n-ö igapäevane tegevus, kuid tervikteoste lugemine kodus ja nende käsitlemine tunnis on kirjanduse õpetamisel möödapääsmatu. Nagu Piibe Leiger kirjutab: „Ulatusliku teose väärtus lühikese loo või katkendi ees on see, et laps õpib tajuma sündmuste põhjuslikku seost, tegelaste muutumist teose jooksul, sedagi, et üks sündmus võib teise pahupidi pöörata, olematuks muuta.” (Leiger 2005: 17). Iga valitud raamatu kaudu peaks suurenema õpilase võime tajuda ilukirjandusteose eri aspekte. Õpitakse detaile märkama ja neid terviku taustal hindama, leitakse konflikte ja teose pöördelisi sündmusi, analüüsitakse teose kunstilist aegruumi, lahatakse kompositsiooni ja iseloomustatakse autori keele- ja kujundikasutust. Samuti tutvutakse eri žanritega. Klassikatki on võimalik serveerida tänapäevases võtmes, õpilastele tuttavamas võrdluskontekstis. Näiteks võib August Kitzbergi näidendi „Libahunt” keskset dilemmat – tammarulaste mentaliteedist ja Tiina teistsugusest loomusest tulenevat oma ja võõra konflikti – võrrelda Ilmar Raagi filmis „Klass” näidatud õpilastevahelise vastasseisuga, kus mitmel tegelasel tuleb valida, kumba leeri nad siis kuuluvad.

Tervikteoste lugemise puhul on oluline, et õpetaja suunaks ja toetaks lugemist kogu protsessi ulatuses. Mitte ainult tegevused pärast lugemist, kui kõige olulisem osa on juba seljataga, vaid tegevused nii enne lugema asumist kui ka lugemise vältel. Siin on oluline jagada protsess etappideks, kavandada vahetegevusi ja -ülesandeid, julgustada ja motiveerida, aidata aega planeerida, osutada kitsaskohtadele, kutsuda üle lugema jne. Lugemise järgselt võiks õpetaja

juhtimisel ja suunamisel aset leida süvenev ühiskäsitus. Kindlasti tuleb lahti rääkida kõnealuse teose ajalooline ja ühiskondlik taust, et õpilasel oleks sisuga kergem haakuda. Oluline on aru saada, et õpilased on loetud tervikteose probleeme mõistnud ja suudavad nende üle arutleda. Selleks sobib näiteks struktureeritud rühmatöö, mille käigus erinevad rühmad tegelevad erinevate probleemidega, millele järgneb koostöine analüüs. Igal õpilasel on võimalus avaldada oma mõtteid ja sealt peaks õpetaja suunamisel välja kasvama arutlus. Tervikteoste lugemine on vajalik nii õpilase keelelise kui ka isiksusliku arengu seisukohalt. Sõnavara ja sellest oleneva mõtlemisvõime arendamiseks on iseseisev kodulugemine kõige efektiivsem tee. Raamatu läbilugemine nõuab keskendumist, püsivust ja enesedistsipliini, viimane on iseloomu kujunemisel üks olulisemaid tugisambaid. Tervikteoste lugemine on vajalik nii õpilase keelelise arengu kui ka esteetiliste ja eetiliste hoiakute kujundamise seisukohalt. Pealegi hõlmab töö tervikliku kirjandustekstiga suhtlemist veebikeskkondades, info leidmist, haldamist, hindamist ja jagamist.

Tervikteoste käsitlemise võimalusi (vt ka Uibu; Voltein 2010: 235–236).

1. Motiveerimine (huvi tekitamine):

sisu ennustamine (raamatu pealkiri, kaas, tiitelleht, sisukord, kujundus; saadud info põhjal vestlus paarikaupa või rühmas; ootuste ja küsimuste sõnastamine);

õpetaja sissejuhatus (raamatu maailm: vihjeid tegelastele, tegevusajale ja -kohale, probleemidele; kommentaarid raamatu autori kohta; huvitava katkendi ettelugemine).

2. Lugemine, tekstiga tutvumine (erinevate lugemisstrateegiate kasutamine):

õpilaste küsimused õpetajale vestluse alustamiseks;

tekstikohtade korduv lugemine, et mõista tegelaste käitumist või leida kinnitust enda arusaamisele;

tegelaste kirjelduse ja käitumise meenutamine;

süžee olulisemate sündmuste meenutamine;

olustiku meenutamine, kirjelduste seostamine teose süžeeaga;

teosest eredamate stiilinäidete ettelugemine.

3. Peegeldamine (võimalusi loetu käsitlemiseks):

lugemismuljete vahendamine;

teose kohta küsimuste sõnastamine ja esitamine;

analüüsi- ja tõlgendusküsimustele vastamine,

teoses käsitletud probleemide üle arutlemine

episoodide jutustamine eri vaatepunktidest

väidete ja tsitaatide kommenteerimine;

sõnavaratöö loetud tekstiga: tundmatud sõnad, väljendid ja kujundid
peamõtte väljatoomine, klassi arvamustelje koostamine;
sisukokkuvõtted teemade, tegelaste või peatükkide kaupa;
sisukaardi koostamine või loo kavastamine;
loole oma edasiarenduse või lõpu kirjutamine;
situatsioonide kujutlemine ja edasiarendamine;
küsimuste koostamine intervjuuks mõne tegelasega;
päeviku või logiraamatu kirjutamine mõne tegelase perspektiivist,
kirja kirjutamine mõnele tegelasele või tegelase kujuteldav kiri kellelegi;
arvamuskirjutise või arvustuse kirjutamine, teosele hinnangu andmine;
teose reklaamplakati valmistamine;
teose põhjal ristsõna või pildiseeria koostamine;

4. Lõimimine (teosekäsitlemise sidumine teiste kunstivaldade ja kultuurinähtustega):

rollimängud ja lavastatud stseenid teose põhjal (olukordade ja meeleolu loomine, inimsuhete esitamine);
õppekäik kirjaniku, teose, teema või ajastuga seotud paika;
oma illustratsioon teosele, raamatu kaane kujundamine arvutil;
taustmuusika valik mingi katkendi esitamisel meeleolu loomiseks;
raamatupidu (näitus autori loomingu kohta, illustratsioonide galerii, loovtööde näitus-esitus, tegelastele kostüümide loomine, dialoogi, dramatiseeringu või pantomiimi esitamine; arvustuse kirjutamine jms);
pressikonverents (õpilased eri rollides: ajakirjanikud, raamatu autor, kirjastaja ja lugejad raamatu tegelased).

Tervikteost käsitledes on õpetaja roll õpilasi aktiveerida, juhendada, toetada ja innustada. Juba eelnevalt tasub käsitlemisele tulevast teosest juttu teha, suunata ja tagasisidestada lugemisprotsessi, mille käigus valmib näiteks lugemispäevik, selginevad analüüsi fookused, leitakse kõnekad tsitaadid ja ülelugemist väärivad tekstilõigud. Seega õpilased teavad, mida nad lugedes tegema peavad, millele tähelepanu pööravad ja millele keskenduvad. Tervikteost käsitletakse õpilastele sobivas tempos, neil on võimalus ise avastada ja mõelda, pakkuda tõlgendusi, luua isiklikke seoseid. Õpilastel on olemas tööriistad, et tervikteose kunstilisse aegruumi sukelduda, seda enda omaks teha. Samm-sammult liigutakse tervikteose tähendusliku mõistmisele lähemale. Õpetaja ei pea ilmingimata ette ütleva, mida teos tähendab või mida endast kujutab, vaid suunab õpilasi, et oleks võimalik seigelda, ise kogeda ja nautida. Teosele lähenetakse õpilase vaatenurgast, lugejakesksest vaatepunktist, et ta

mõistaks, kuidas teoses kujutatud seostub tema argipäeva ja tõsieluga. Teosega seotud õpitegevused on õpilasele väärtuslikud. Õpilasi ei võrrelda, vaid väideldakse arvamuste ja seisukohtade üle. Õpetaja soovib teost avastada koos õpilastega. Julgetakse küsida ja eksida. Õpilaste ideid, mõtteid ja käitumist ei halvustata.

Lõiming

Proosatekstide käsitlemine aitab kaasa õppekava üldpädevuste kujundamisele, millest kesksel kohal on kultuuri- ja väärtuspädevus (sh inimsuhte analüüs, moraalinormide teadvustamine ja järgimine, üldinimlike ja ühiskondlike väärtuste teadvustamine, kultuuripärandi eri ajastutel ja eri rahvustel), sotsiaalne ja kodanikupädevus (sh inimese soov ja võimalused ennast teostada, väärtushinnangute ja -hoiakute mitmekesisus ja erinevus, ühiskondlikud normid ja reeglid, rahvuste eripära), suhtluspädevus (sh enda seisukohtade esitamine ja põhjendamine, loetust vestlemine ja selle üle arutlemine) ning ettevõtlikkuspädevus (sh konfliktide ja probleemide märkamine ja neile lahenduste leidmine). Kirjandusteoste temaatika kaudu saab käsitleda kõiki läbivaid teemasid, olgu selleks elukestev õpe või tehnoloogia ja innovatsioon.

Laste- ja noortekirjandusteostes käsitletakse adressaaditundlikult kõikvõimalikke teemasid (nt perekond, kool, sõbrad, hovid, loodus), mille kaudu jagatakse noortele lugejatele nii elulisi teadmisi kui ka puudutatakse üldinimlikke ja ühiskondlikke probleeme. Laste- ja noortekirjandus on laias plaanis ühiskondlike ja kultuuriliste väärtuste kujundaja: sedalaadi teosed aitavad õpilastel sotsialiseeruda ning vahendavad neile laste- ja noortekultuuri. Laste- ja noorteraamatud on oluline meedium, kus talletatakse noore inimese kasvatamise ja kujunemise tarkus. Tänapäeva noorteromaanid - nii algupärandid kui ka tõlkteosed - puudutavad kõikvõimalikke teemasid, mis seostuvad noorte riskikäitumisega, näiteks avalduvad koolikiusamise, suhtevägivalla, kuritegevuse, rassi- ja klassivaenu, alkoholi ja uimastite pruukimise, juhusuhete, psüühikahäirete (sh söömishäired, depressioon, suitsiidikatsed) ja paljude muude probleemidena. Isiklikumat laadi teemade kõrval (nt sõprusuhted, tundeelu, hovid, saladused) puudutatakse noorteraamatutes ka paljusid ühiskondlikke probleeme, sealhulgas suhteid koolis ja kodus.

Raamatus kujutatud sündmuste ja tegelaste põhjal võib teha mitmesuguseid lõimingulisi loovülesandeid, teose stseene võib suuliselt ette kanda või dramatiseerida (nt sotsiodraamana), viimasest võib omakorda välja kasvada kooliteatri lavastus. Loetud raamatu põhjal võivad õpilased ka joonistada, aga ka koomiksisarja või lühifilmiga katsetada.

Kirjandust tuleb põhikoolis käsitleda õppeainena, mis on tihedalt seotud muude valdkondadega, nagu kultuur, ajalugu, kunst, muusika, ühiskonna- ja inimeseõpetus.

Hindamine

Tekstianalüüsist juhinduvate õpitulemuste saavutamiseks põhikooli II ja III kooliastmes peab õpetaja pakkuma õpilastele erilaadseid aktiivõppe tegevusi ja ülesandeid (nt vestlused, arutelud, rollimängud, esitlused), varieerima õppemeetodeid (nt paaris- ja rühmatööd) ja -vorme (nt suuline ja kirjalik). Tähtis on esitada õpilastele loetud teksti kohta eri tüüpi küsimusi, näiteks fakti- ehk mälu küsimusi, kus lugejalt küsitakse tekstisiseseid asjaolusid (nt tegelaste kirjeldused, sündmustiku seigad, olustiku detailid), oodatakse info vahendamist ja

oma sõnadega ümberjutustamist (nt sisukokkuvõtted, kavapunktide koostamine ja selle põhjal jutustamine, tegelase iseloomustuse koostamine); analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, kus lugejalt oodatakse tekstisisestest asjaoludest lähtuvalt põhjuse ja tagajärje seoste leidmist, järelduste tegemist, võrdlemist ja vastandamist (nt arutlevad vastused miks- ja kuidas-küsimustele); fantaasia- ja loovküsimusi, kus lugejalt eeldatakse kujutluslikku sisseelamist teosesse, sealhulgas sündmuste edasise käigu ja tegelaste tuleviku ennustamist, ent ka üldisemat loomingulist teemaarendust; rakenduslikke küsimusi, mis asetavad teose laiemasse elulisse konteksti ning aitavad lugejal näha kirjanduse ja tegelikkuse seoseid ning samastumisi; väärtus- ja hinnanguküsimusi, mis eeldavad lugejalt isiklikku kriitilist suhet kujutatud ainesega, valikute tegemist ja arvamuste kujundamist. Liikuda tuleks järk-järgult lihtsamalt keerulisema suunas, madalamalt tasemelt kõrgema poole (vt Kõiv 2021). Küsimustele vastamisest ei peaks kujunema omaette eesmärk, vaid olulisem on kujundada nende kaudu mõttekaid õpitegevusi ja -sündmusi.

Kindlasti ei tohiks teosekäsitlus piirduda fakti- ehk mälu küsimustega, kuna sel juhul jääb tegelaste käitumise motiivide väljaselgitamine ning mõttevahetus eluliste küsimuste, väärtuste ja teksti sõnumi üle paratamatult tagaplaanile. Seetõttu tuleks hindamisel vältida klassikalist lugemiskontrolli (lugemistesti, lünkteksti), milles piirdatakse faktiküsimustega sisu detailide kohta (nt Mida tegid Villu ja Anna murakatega?), kuid välistatakse tekstisiseste tasandite analüüs või taandatakse õpilase enda tõlgendavad arvamused. Tegelaste käitumise motiivide mõistmine, nii nagu ka mõttevahetus eetiliste küsimuste, väärtuste ja teksti ideestiku üle jääb sel juhul paratamatult tagaplaanile. Lugemiskontrolli puhul on õpilasel raske kirjutada selgeid vastuseid spetsiifilistele faktiküsimustele, seepärast tuleb lugemiskontrollile eelistada arutlusele suunavaid analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, millele vastates arendatakse aktiivset mõttevahetust eluliste probleemide, teksti väärtuste ja tähenduste üle, tuuakse teosest konkreetseid näiteid ja leitakse asjakohaseid tsitaate. Õpilastel on kasulik sõnastada loetud teksti kohta eri tüüpi küsimusi, mis algatavad arutelu, mille käigus negatiivseid hindeid ei saadagi.

Teoseanalüüsi puhul tasub kõrgemalt hinnata mõttekäigu iseseisvust, üldistavust, seostatust ja veenvust, plussiks on õpilase enda tähelepanekud loetud teksti kohta, näited ja tsitaadid teosest. Mõttearenduste puhul ei tasu hinnata maailmavaatelisi erisusi (skaalal hea-halb), vaid arvamuste ja seisukohtade sügavust ja argumenteeritust. Väärtõlgenduste, kergekäeliste ja pealiskaudsete tõlgenduste puhul on parem jätta hinne panemata. Hinnata võib nii individuaal- kui ka rühmasooritusi.

Õpitulemused (5.–6. klass).

Õpilane

(4) loeb kirjandusvaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, kasutab teabe hankimiseks sobivaid allikaid ja keskkondi;

(5) kasutab otstarbekalt eri allikatest ja keskkondadest hangitud teavet, eristab oma ja laenatud teksti, nimetab ja märgib kasutatud allikad;

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;

Ilukirjandustekstide kõrval on oluline suunata õpilased lugema mitmesuguseid teabetekste, mis loovad kirjanduse mõistmiseks olulisi kontekste. Kuna 21. sajand on mitmetahulise kirjaoskuse sajand, siis tuleb ka kirjandusõpetuses arvestada avardunud žanririkkest, tutvustada n-ö autentseid tekste, mis kultuuriruumis ringlevad. Teabetekstide hulka kuuluvad ka aime- ja meediatekstdid, mille eesmärk on vahendada laiemale auditooriumile infot, aga ka olulisi väärtusi ja vaatepunkte, ning mõjutada teksti vastuvõtjat. Kirjandusõpetuse kontekstis võiks lugeda kirjandust või sellega lõimuvaid teisi kultuurivaldkondi (nt filmi, teatrit, kunsti) tutvustavaid aime- ja meediatekste. Kirjandustekstidega on omakorda seotud nn metatekstdid, mis on enamasti mitteilukirjanduslikud kirjutised, mille eesmärk on käsitleda, tõlgendada või analüüsida mõnda teist teksti (nt raamatuarvustused, lugemisblogid, raamatusoovitused, luuleanalüüsid, intervjuud kirjanikega). Uuringu järgi on eesti keele ja kirjanduse õpetajate tekstivalikud võrreldes teiste aineõpetajatega palju laiemad nii oma haardelt kui ka kasutussageduse poolest (Aruvee 2018). Oluline on arvestada kirjanduse õpetamiseks sobivate aime- ja meediatekstide valikul nende eesmärki, konteksti ja vastuvõtjat.

II kooliastmes tuleks õpilasi suunata lugema või kuulama lihtsamaid aime- ja meediatekste, mis seostuvad käsitletava kirjandusliku teemaga. Õppekava näeb ette, et õpilane loeb erinevaid trükiseid (nt raamat, ajaleht, ajakiri) ja veebiallikaid (nt mitmesugused andmekogud, Vikipeedia), orienteerub nendes ja leiab sealt vajalikku teavet, sealjuures kirjandusvaldkonnaga seotud infot.

Aimekirjanduse hulka kuuluvad ka raamatusoovitused. Lastele kohandatud raamatusoovitusi saab lugeda Eesti Lastekirjanduse Keskuse veebilehelt, kuid neid leiab ka ajakirjast Hea Laps: raamatusoovitused rubriigist „Järjehoidja“ ja filmisoovitused rubriigist „Kinouudised“. Kindlasti tuleks tutvustada raamatukogude infootsingu põhimõtteid ja näidata digitaalseid andmekogusid, juhatada õpilased veebikeskkondadeni, kus kirjutatakse raamatutest ja jagatakse lugemissoovitusi (nt Goodreads, Eesti Lastekirjanduse Keskus).

Õpilasi võiks innustada ise otsima infot mõne kirjaniku või kirjandusteose kohta nii veebist, teatmeteostest kui ka elulooraamatutest. Näiteks Kätlin Kaldmaa „Lydia“ on eakohane lugemine juba II kooliastme alguses. Väga soovitav on lugeda kõigepealt paari Koidula luuletust, seejärel elulooraamatut, mille järel võiks vaadata samu luuletusi uue pilguga, seostatuna kirjaniku elusündmustega. Rahvapärismuse teemat käsitledes võib näiteks kuulata „Laste ööülikooli“ saadet, kus Rasmus Puur avab rahvaluule olemust. Pärast kuulamist kirjutab iga õpilane üles endale olulisi fakte või koostatakse klassis ühine teabeskeem.

Teabe hankimine ja selle korrastamine on tänapäeva ühiskonnas üks olulisemaid oskusi. Kirjandusteadmisi saab täiendada ja teavet hankida nii trükistest kui ka veebiallikest (nt Vikipeedia, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Kirjanike Muuseumide Ühingu koduleht). Õpilastele tuleb varakult tutvustada raamatukogude infosüsteemide kasutamist, kuid kindlasti tuleb õpilased ka füüsiliselt raamatukokku viia, et võimaldada lastele vahetut kontakti raamatutega. Näiteks Facebooki Minu Raamatukogu ja ametliku MIRKO veebilehe või muu

allika võrdlemine on õpetlik ülesanne, mille käigus saab analüüsida, mille poolest erineb raamatute kohta käiva info esitamine ühismeedias, kirjastuste ja ajalehtede-ajakirjade veebilehtedel ning tele- ja raadiokanalites.

Kindlasti tuleb õpilastele selgitada, et mis tahes teabe kasutamisel tuleb arvestada teatud reeglitega. Nagu ilma loata ei või kasutada teiste asju, nii ei või ka kellegi teise teksti ilma sellele viitamata kasutada. Lühidalt tuleks avada autoriõiguse tähendust. Oma teksti loomisel võib laenata teiste mõtteid, aga tuleb viidata nende mõtete autorile. Selle arusaamise kinnistamiseks võib anda õpilastele ülesande otsida mõnest tsitaadiraamatust või veebist kindlal teemal, näiteks sõprus, tarkus, raamat või ilu, üks endale meelepärane tsitaat ja kasutada seda oma samateemalises arvamussavalduses, viidates tsitaadi autorile. Rõhutada tuleb, et ka pildimaterjali puhul peab viitama selle autorile (nt fotograafide või illustraatorite) ja pildi asukohale veebis. Üldjuhul muutub viitamisoskus aktuaalseks kirjandusteemaliste slaidiesitluste ja referaatide koostamisel.

III kooliastme õpilane tegeleb kirjandustundides ka metatekstidega, sealhulgas aime- ja meediatekstidega, mis on seotud kirjanike ja teiste kultuurilooliselt tähenduslike isikutega (nt elulugu, intervjuu, isikuartikkel) või mis vahendavad kirjandusteoste ning nende põhjal valminud filmi- ja teatrilavastuste kohta arvustavaid seisukohti (nt arvustus, blogi, soovitus). Kultuuri- ja kirjandusloolised tekstid avavad autori ja ajastuga seotud asjaolusid, aitavad mõista ühiskondlikku konteksti, kujundavad ajaloo- ja kultuuriteadvust. Ühtlasi õpib õpilane metatekstide vahendusel tundma teose kirjanduslikku konteksti ja autorist lugejani kulgevat kirjandusprotsessi. Kirjandusteoste kohta teabetekste lugedes õpib õpilane tundma kirjandusteaduslikku mõistestikku ja kirjanikega seotud kultuuriloolist infot. Kuigi oluline on arendada õpilastes teose analüüsi- ja tõlgenduoskusi, ei saa seda teha ilma faktiteadmiste ja mõistevaramuta.

Kasulik on lugeda raamatu-, teatri- või filmiarvustusi kas enne teose lugemist või vaatamist, selleks et esmane mulje oleks sügavam, või pärast teose lugemist või vaatamist, selleks et leida eri vaatenurki ja hinnanguid. Arvustuse lugemisele võiks järgneda arutelu: milliste väidete või arvamustega õpilased nõustuvad ja millistega ei nõustu? Rõhutada tuleks, et arvustus on kellegi isiklik arvamus, mitte lõplik tõde. Seega võib raamatute arvustusi teadlikumalt lugeda, teha nendega tööd, sidudes neid kirjandusõpetuse teiste tuumpraktikatega. Õpetaja peab arvustusi, mida õpilastele soovitada, hoolikalt valima, et need oleksid ea- ja jõukohased, mitte liiga keerulise keelekasutusega. ERRi kultuuriportaalis leidub mitmekesisemaid valikuid. Lugeda võib ka noorteajakirja Värske Rõhu arvustusi või intervjuusid noorte autoritega. Ajakirja varasemad aastakäigud on Digaris kättesaadavad.

Aimekirjanduse alla kuuluvad ka eluloo- ja reisiraamatud, mis võivad õpilastele olla inspireerivad ja teed juhatavad. Kõik mälestusteraamatud ei pruugi kirjanduslikus mõttes olla tähelepanuväärsed, kuid siinkohal võiks rõhutada valikupõhimõttena lähtumist iga õpilase huvist: jalgpallihuvilistele võiks soovitada kuulsate jalgpallurite elulugusid, klaverimängijatele Käbi Lareteid, filmihuvilistele kuulsate näitlejate või režissööride elulugusid. Sama kehtib reisiraamatute kohta. Petrone Printi „Minu“ sarja raamatud on ebaühtlase kirjandusliku tasemega, aga kui õpilast huvitab konkreetne geograafiline paik, siis väärib seda käsitlev reisiraamat lugemist.

Õppekava näeb ette ka eri allikatest ja keskkondadest teabe otsimist ning teabeallikate ja info kriitilist hindamist, näiteks võib kontrollida mõnest veebiallikast info tõele vastavust või leida vastuseid lihtsamatele kirjandusalastele küsimustele. Raamatukogude e-kataloogidest peaks õppima tegema ka liitotsinguid. Tähtis on osata teavet talletada ja süstematiseerida, sest see on infoühiskonnas võtmetähtsusega oskus. Kirjandustekstidega seoses peab õpilane teadma intellektuaalomandi ja plagiaadi mõistet. Raamatuesitlusi koostades või arutlusi kirjutades peab õpilane järgima teabe kasutamise head tava, st põhimõtet, kus enda nime all ei avaldata kellegi teise mõtteid – neid võib küll kasutada, ent aus on alati viidata autorile. Nii II kui ka III kooliastmes on oluline harjutada kirjandusteoste tsiteerimist või teabeallikate refereerimist koos korrektse viitamisega. Akadeemiline ausus peaks olema iseenesestmõistetav kõigis kooliastmetes.

Teabetekstide lugemine. Lugemise eesmärgid ja viisid muutuvad inimese kasvades ja arenedes. Mõtestatud, aktiivne lugemine on üks oskusi, mille abil on võimalik kujundada meedia- ja loovmõtlemise pädevust, kriitilist suhtumist tekstidesse, aga ka väärtushinnangute ja õpioskustega seonduvat. Sirje Nootre soovitab teabetekstide lugemisel silmas pidada järgmisi tegevusi (Nootre 1999: 47–48):

Määra teksti liik ja žanr. Tutvu pealkirja, illustratsioonide, pilttekstide, teksti alguse ja lõpuga.

Põgus pilguheit tekstile. Vaata üle kogu tekst, pööra tähelepanu pealkirjale, alapealkirjale, illustratsioonidele, graafikutele, skeemidele, kirjastiilile jne.

Ennustamine. Ennusta saadud info põhjal, mida tekst võiks sisaldada. Mida tead nähtusest või probleemist enne lugemist?

Loe tekst läbi ja tee märkmeid. Ole märkmete tegemisel täpne ja loov. Kirjuta välja tundmatud sõnad ja otsi neile seletus.

Vestle tekstiga. Väitle, ole poolt või vaidle teksti mõtetele vastu. Esita erinevaid argumente, heuristilisi küsimusi.

Tee visuaalne kokkuvõte. Koosta teksti põhjal graafik, ideekaart, teeskava. Leia teksti tähtsaim mõte, tsitaat, probleem, tegevus või mõiste. Lisa oma mõtted.

Refereer. Anna edasi teksti sisu oma sõnadega, autori mõtet moonutamata. Esita kõik olulised seisukohad, jätta kõrvale ebaoluline.

Resümeeri. Koosta lühike kokkuvõte kogu teksti või selle osade, peamõtte ja oluliste probleemide kohta. Jälgi teksti sisemist loogikat, näiteks sündmuste olemust, põhjusi, arengut, tagajärgi.

Võrdle. Otsi sarnasusi ja erinevusi samalaadsetes ja erilaadsetes nähtustes, ideedes, olukordades, sündmustes, teooriates. Jälgi kaasõpilaste mõtteid ja võrdle neid enda omadega.

Rühmita tervikmõtted ja nendega seotud üksikasjad. Koosta pingerida tekstiga seotud probleemidest ja mõistetest. Jälgi kirjutatu loogikat.

Kokkuvõttev hinnang tekstile. Mõttele, kuidas vastas tekst su ootustele: kas tekkinud küsimused said vastuse, kas midagi jäi ebaselgeks, mis ja miks; millest tahaksid rohkem

teada; kus võiks saadud infot kasutada, milliseid mõtteid tekst tekitab, mil moel puudutab loetu sind ja su elu?

Teabetekstide lugemisprotsess koosneb kolmest põhietapist, mida võib avada metakognitiivsete küsimuste kaudu (Nootre 1999: 48):

Lõiming

II kooliastmes toetab infokirjaoskuse õpitulemus digipädevust, aga ka kultuuri- ja väärtuspädevust, sest meediatekste lugedes tuleb paratamatult otsustada nende sobivuse, st vastuvõetavuse üle mingis kultuuri- või sotsiaalelu kontekstis. Eraldi tuleks tähelepanu pöörata kirjandusteemalistele video- ja audiotekstidele ühismeedias, mille puhul võib arutleda nii sealt saadava info tõele vastavuse kui ka esituse korrektsuse üle. Õpilased satuvad kindlasti aeg-ajalt ka ebaviisakatele või solvavatele kirjandus- või muudele kommentaaridele, millest ei tohiks mööda vaadata, vaid arutleda ühiselt halvustavate tekstide tekitatava kahju või kasu üle. Siin on sobiv rääkida keeleviisakusest ja -väärikusest.

Kirjandusõpetusega võib lõimida kirjandusteemalisi raadio- ja telesaateid (vt ERRi arhiivist). Vikerraadiost võib kuulata lastele mõeldud mälumängusaadet „Miniturniir“, kus sageli esitatakse ka kirjanduslikke küsimusi, ühtlasi on see suurepärane ainetevaheliste seoste loomise võimalus (vt näidet Lydia Koidula ja geograafia / astronoomia kohta; <https://vikerraadio.err.ee/1608970046/miniturniir-saue-kool-3>). Järelkuulatavaid saateid saab enne vastuse kuulamist pausile panna, et võimaldada õpilastel klassis kaasa mõelda ja oma vastusevariante pakkuda. Tänuvääreks lõimingumaterjaliks on Vikerraadio „Laste ööülikooli“ saated.

III kooliastmes toetab infokirjaoskuse õpitulemus digipädevust, aga ka kultuuri- ja väärtuspädevust. Vajaliku info kõige otstarbekamal kujul leidmine nõuab eelteadmisi. Õpilasi tuleb tutvustada veebikeskkondadega, kust nad võiksid otsida materjali neid huvitavate kirjandusteemade kohta. Otsitavaid raamatuid leiab nii ESTERi kataloogist kui ka raamatukogude kodulehtedelt. Artikleid, raamatuarvustusi või biograafilisi käsitlusi võiks otsida eesti artiklite andmebaasist ISE: https://artiklid.elnet.ee/search~S1*est.

Kirjandust saab hõlpsasti lõimida filmi- ja teatrikunstiga, sest nii teatrilavastused kui ka ekraniseeringud põhinevad tihti ilukirjanduslikul algmaterjalil (nt Linnateatri lavastus „451° Fahrenheiti“ põhineb Ray Bradbury samanimelisel düstoopial; Rainer Sarneti filmi „November“ stsenaarium tugineb Andrus Kivirähki romaanile „Rehepapp ehk November“). Üht ja sama lugu jutustatakse eri väljendusvahendeid kasutades erineval viisil, kuid efekt, mida need jutustamisviisid tekitavad, pole kunagi sama. Õpilastega võib arutada selle üle, milliseid muudatusi on kaasa toonud kirjandusteose adapteerimine filmiks või lavastuseks. Oluline on seejuures küsida: mis on tehtud muudatuste eesmärk ja kuidas need vaatajale mõjuvad? Seega on mõttekam raamatu-filmi või raamatu-lavastuse võrdluses keskenduda muutuste efektile, mitte lihtsalt erinevuste loetelule.

Minevikus elanud kirjaniku biograafiat, aga ka toonase ajajärgu sotsiaalelu ja kultuuritausta uurides tegeleb õpilane ajalooaga. Pärimuskultuuri teemad on sageli seotud konkreetse kohaga, seega geograafiaga. Kirjandusteemalisi teabetekste (nt raamatuarvustusi, lugemispäevikuid,

intervjuusid kirjanikega) võib lugeda ka eesti keele tundides, pidades lugemisel silmas eri eesmäärke ja harjutades erinevaid tegevusi.

Hindamine

Hinnata saab õpilase oskust hankida teavet erinevatest allikatest, samuti võimet allikaid omavahel võrrelda. Näiteks tuleks leida käsitletud autori või tema teose kohta infot kolmest erinevast keskkonnast / allikast ja nendele allikatele ka viidata. Õpilane peaks keskkondi / allikaid võrdlema, pannes tähele vastuolusid andmetes, kui neid leidub, ja teaberikkust, ning otsustama ja põhjendama, milline kolmest oli kõige otstarbekam. Hinnata võib nii sõnalise teksti kui ka pildimaterjali viitamist kirjaniku, teose või oma kodukohaga seotud kultuuritegelaste kohta koostatud esitluses. Muidugi tuleks esitluses hinnata ka informatiivsust ning leitud materjali asjakohasust ja huvitavust.

Hinnatava tööna võib õpilane ise pärast raamatu-, filmi- või teatriarvustustega tutvumist kirjutada oma loetud raamatule, vaadatud filmile või teatrietendusele arvustuse, milles kasutab erinevatest allikatest otsitud infot, millele viitab ettenähtud korras. Viitamine sõltub tekstiliigist. Uurimistöodes ja referaatides tuleb tsitaadile viidata täpselt: märkida ära ka teose ilmunisaasta, kirjastus ja leheküljenumber. Kirjandis või essees piisab enamasti, kui viidata autorile ja teosele.

Arvustust võib kirjutada mitmel erineval moel, järgnevalt mõned kriteeriumid, mida võib hindamisel aluseks võtta ja eelnevalt õpilastele tutvustada.

Sissejuhatus, milles märgitakse ära arvustatava teose autor, pealkiri, väljaandmise aeg ja koht

Autori lühitutvustus

Žanrimääratlus ja teema tutvustus

Väga lühike kokkuvõte teose süžest (tegevusaeg ja -koht, sündmustik ja tegelased)

Teose ülesehituse eripära

Teoses käsitletud probleemid

Teose stiili või keelekasutuse eripärad

Teose võrdlus sama autori teiste teoste või mõne teise autoriga

Põhjendatud hinnang ja soovitused lugejatele

Nõudeid arvustuse ülesehitusele võib õpetaja vastavalt klassi vanusele ja võimekusele muuta. Ei ole tingimata vaja täita kõiki punkte, aga kindlasti peaks arvustus sisaldama õpilase hinnangut teosele. Rõhutama peaks, et arvustus ei tohi olla teose ümberjutustus ja vältida tuleks teose lõpu ära rääkimist, kuna arvustus toimib ka lugemissoovitusena. Kui kellelgi tekib soov teost lugeda, siis loo lõpu etteteadmine kahandab lugemisnaudingut. Samuti võib

hinnata oskust leida esitatud väidetele tekstist asjakohane tõestus ehk kinnitada väidet tsitaadiga, viidates korrektselt autorile.

Nii II kui ka III kooliastmes tuleks järk-järgult õpetada alusteksti refereerimist, mis eeldab võõra mõtte omasõnalist edasiandmist. Alustada tasub näiteks paari lause pikkusest tekstist ja liikuda edasi tervikliku lõigu või kuni leheküljepikkuse alusteksti refereerimiseni.

Sõnavaratöö ja kirjandusmõistete käsitlemine põhikooli kirjandusõpetuses

Ivika Hein, Andrus Org

Õpitulemused (5.–6. klass). Õpilane

(14) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite kohta;

(21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;

(21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

Sõnavaratöö. Sõnavara ja kujundliku keelekasutuse arendamine on kõige otsesemalt seotud valdkonna eesmärgiga kujundada keeleteadlikku ja kirjandust väärtustavat õpilast. Vaese sõnavaraga ei saa olla mõtterikkust ja peamine sõnavara rikastamise viis on lugemine. Selle töö teadvustamine on õpilasele II ja III kooliastmes vajalik, et tekiks motivatsioon tundmatute sõnade tähendust uurida. Uute sõnade aktiivsesse sõnavarra juurutamiseks ehk nende sügavaks mõistmiseks on vaja kirjutada nii omaloomingulisi tekste kui ka kokkuvõtteid ja ümberjutustusi.

Õpilasele võõraid sõnu sisaldavaid tekste on soovitav tunnis koos lugeda ja lugemise ajal sõnade tähendust selgitada. Samuti saab koos lugedes viidata väljenditele ja fraseologismidele, mille tähenduse uurimise peale õpilane iseseisvalt lugedes ei tuleks. Üldiselt võiks klassis koos lugemist praktiseerida seda rohkem, mida nõrgema klassiga (keelelises mõttes) on tegemist. Peale selle, et sõnade valjusti väljahääldamine aitab neid mälus kinnistada, on häälega lugemine õpilasele mitmeti arendav ja õpetaja saab iga õpilase teksti esitamise võimekust arvestades anda talle lugeda lühemaid või pikemaid lõike. Koos lugemine eeldab õpilastelt keskendumist ja tähelepanu, ühtlasi võimaldab see tunniaega optimaalsemalt kasutada kui individuaalne omas tempos lugemine.

Sellegipoolest on koos lugemisel ka omad miinused: a) õpilased loevad eri tempoga, mistõttu teksti süvenemine on ebasobiva tempo korral võimatu; b) lugedes eksitakse ja komistatakse, seetõttu teised ei saa keskenduda ja süveneda; c) võib tekkida esinemiskramp, mõeldakse pigem enda lugemisele, enda järjekorra ootamisele või enda esinemisest taastumisele, aga mitte tekstile endale. Seepärast tasub kirjandustekste juba kodus ette lugeda (nt õpikust,

lugemikust, veebist, õpetaja poolt skännituna õppematerjalide kaustast), et nende analüüsimisega saaks tunnis põhjalikumalt tegeleda.

Põhikooli õpilane peab omandama harjumuse tekstis ettetulevaid uusi ja võõraid sõnu vaadata järele EKSSist, et rikastada oma sõnavara. Kasulik on pidada lugemispäevikut, kuhu õpilasel on kohustus kokkulepitud teostest kõik talle tundmatud sõnad välja kirjutada ja nende tähendus allikate toel selgeks teha. Sõnavaratöoks on kõige vajalikumad veebiallikad Sõnaveeb (<https://sonaveeb.ee>), samuti „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ ja „Eesti õigekeelsussõnaraamatu“ veebiversioonid. Kuigi sõnavaratöö on keelelise arengu pant, ei pea kirjandustekstide lugemist sel põhjusel alati katkestama, sest sõnade tähendus on paljudel juhtudel ka kontekstist tuletatav või arvab õpilane tundmatu sõna tähendust ligilähedaselt teadvat.

Sõnavara arendamiseks võivad õpilased endale sisse seada väikese sõnastiku, kuhu nad mingi aja jooksul koguvad neile tundmatuid sõnu parasjagu käsilolevatest lugemisteostest või õpikutekstidest, ühtlasi otsivad ja kirjutavad nad võõrastele sõnadele tähendused. Kokkulepitud aja möödudes (nt õppesemestri lõppedes) võib klassi jagada rühmadeks ja korraldada võistluse, kus küsitakse üksteiselt sõnu, mis sisalduvad rühma liikmete sõnastikes. Veel võib teha rühmatöö, kus õpilased selgitavad koos ja üksteisele teoses esinenud võõraid sõnu. Pärast uute sõnade käsitlemist võib lasta õpilastel kirjutada omaloomingulise töö, näiteks jutustava või kirjeldava teksti, kus nad kasutavad õpetaja poolt etteantud sõnu. Omaloominguliste tekstide kirjutamist juhendades võiks rõhutada tegelase või olustiku kirjeldamisel detailsuse printsiipi, mis eeldab õpilaselt mitmekesisest sõnakasutust. Uute sõnade kasutamine omaloodud tekstis annab õpetajale tagasisidet, kas sõnade tähendus on õpilase teadmistes õigesti juurdunud. Omaloomingulise töö lõppfaasis, kui on käes toimetamisprotsess, võib sünonüümisõnastiku abiga eri sõnaliike asendada (nt esmalt verbid, seejärel omadus- ja määrsõnad).

Sõnavaratöös on vaja tähelepanu pöörata kirjandusteoste keele- ja kujundikasutusele. Nii võivad õpilased võrrelda eri ajajärgudel, kuid samal teemal kirjutatud luuletuste sõna- ja kujundikasutust. Arusaamani kujundite mitmeti tõlgendatavusest jõutakse paremini õpetaja suunatud ühise arutluse käigus. Luuleteksti poeetika väljendusvahendite uurimine on tegevus, mis on vajalik, et õpilane julgeks oma tõlgendusi pakkuda ja et temast kujuneks leidlik, ennast usaldav, aga ka endas kahtlev lugeja. Veel tuleb juhtida õpilaste tähelepanu sellele, et kirjandustekst sisaldab sageli mitmesuguseid sõnavaranähtusi, näiteks arhaisme, historisme, neologisme ja slängisõnu, mis kõik annavad tekstile vajaliku stiilivärvingu. Arhaism on vananenud keelend, mille kohta tänapäeva keelekasutuses on uus sõna olemas (nt haigemaja, automobiil). Historism on möödunud aega kuuluvat mõistet märkiv sõna, kusjuures nüüdiskeeles ei ole teist, uuemat sõna selle mõiste tähistamiseks (nt oherdi, krihvel). Neologism ehk uudiskeelend on suhteliselt hiljuti käibele tulnud või alles soovitatav keelend või ka mõiste (nt veebipäevik, tviteratuur).

Tänapäeva õpilastel on raske aru saada muistsetest rahvajuttudest, vanasõnadest ja kõnekäändudest, sest need sisaldavad ebaharilikku arhailist sõnavara. Lugemise käigus tuleb sõnade tähendusi õpilastele selgitada või lasta neil sõnastikest tähendused leida. Keeruline teos on Oskar Lutsu „Kevade“ – tüvitekst, mis sisaldab rohkelt tänapäeva lapsele tundmatuid

sõnu. Nende tähendust tundma õppides omandab õpilane eeldatavalt uusi teadmisi nii kultuuri kui ka ajaloo kohta.

Eesti keele sõnariikkuse, esmajoones homonüümide, sünonüümide ja fraseoloogia mõistmisele aitavad hästi kaasa rahvapärilised sõnamängud, mõistatused, naljandid ja eksperimenteeriv keeleluule. Kõnekäändudega tuleks eraldi tegeleda: õpilased peaksid lugema võimalikult palju muinasjutte, muistendeid ja varasemate perioodide ilukirjandust, et nad rahvalike ja nüüdisaegsete kõnekäändudega kokku puutuks. Ilma kontekstita fraseoloogia tähendust mõista pole võimalik.

Kirjandusmõistete käsitlemine. Kirjandusteoste üle arutlemiseks, nende analüüsimiseks ja mõistmiseks peab õpilane tundma kirjandusteaduslikku metakeelt, sealhulgas tekstianalüüsi põhimõisteid. Teoste käsitlemiseks vajalikke mõisteid seletatakse üldjuhul õppekirjanduses, õpilase enda seletust ja arusaamist eeldatakse vaid nende mõistete puhul, mis on õppesisus eraldi välja toodud. Õpilane peaks olema suuteline selgetel juhtudel ära tundma klassikalisi kirjandusžanre, mis on nimetatud mõistete plokis, ja mõistma ilukirjanduse põhiliikide eepika, lüürika ja dramaatika erinevust.

Tekstianalüüs võib põhikoolis tähendada arvustuse kirjutamist, suulise hinnangu andmist loetud teosele, teksti põhjal kavapunktide koostamist, teksti ülesehituse uuringut, näiteks novelli või näidendi puhul, aga ka suunatud eesmärkidega analüüsi, näiteks rahvaluule tunnuste leidmist mõne tänapäeva luuletaja loomingus või žanritunnuste tuvastamist mõnes proosa- või draamatekstis. Nii või teisiti vajab igasugune tekstianalüüs mõistestikku, n-ö kirjandusteaduslikke termineid, milleta on keeruline kirjandusest kõnelda. Metakeel on abivahend tekstidesse süüvimisel.

Samas ei tohiks tekstianalüüs jääda ainult vormiliseks või tehniliseks, vaid eesmärk on vormianalüüsi kaudu jõuda teksti sisu ja tähendusteni. Luuleteksti analüüsis ei tohiks piirduda ainult metafooride või võrdluste otsimisega, vaid tuleks juhtida õpilast nägema, millise poeetilise terviku need loovad. Kui õpilased tutvustavad üksteisele oma valitud raamatut, siis võiks seejuures seada eesmärgiks teatud kirjanduse põhimõistete kasutamise. Nii muutub raamatutuvustus sisukamaks ja kirjanduse põhimõisted liiguvad õpilasel teadmise faasist rakendamise faasi.

II kooliastmes peab õpilane oskama seletada ja tekstianalüüsis kasutada järgmisi mõisteid: ajalooline jutustus, epiteet, ilukirjandus, kõnekäänd, luule, metafoor, muinasjutt, muistend, mõistatus, näidend, proosa, pärimus, seiklusjutt, valm, vanasõna, võrdlus. III kooliastmes on kohustuslik tunda järgmisi mõisteid: algriim, arvustus, ballaad, biograafia, draama, dramaatika, eepika, eepos, haiku, isikustamine, jutustus, komöödia, kordus, kõnekäänd, lõppriim, lüürika, metafoor, muinasjutt, muistend, mõistatus, müüt, novell, ood, parallelism, regivärss, reisikiri, romaan, siire, sonett, žanr, tragöödia, vabavärss, vanasõna. Ainekava ei ole kirjandusmõistetega üle kuhjatud, sest faktiteadmistest tähtsam on äratada ja alal hoida lugemishuvi, arendada tekstide analüüsi- ja tõlgendusoskust.

Lõiming

Et rääkida mis tahes valdkonna probleemist täpselt ja sügavalt, tuleb tunda selle valdkonna terminoloogiat. Õpilasele tuleb viia arusaam, et keele rikkus ja terminoloogia valdamine tuleb kasuks mis tahes ainevaldkonnas, sest mida suurem on sõnavara, seda täpsemalt ja ilmekamalt saab oma ideid väljendada. Oluline on mõista, et õpilase sõnavara arendavad kõik tekstid, mida ta loeb ka näiteks ajaloo-, bioloogia- või muusikatunnis. Nendes õppeainetes käsitletud uutele teemadele ja teadmistele tuginedes võivad õpilased kirjutada omaloomingulise jutu, näiteks keskaegse miljöo või tegelastega, dialoogi minoori ja mažoori vahel. Ajalooliste romaanide puhul saab keskenduda näiteks teosest ajastu tunnuste otsimisele ja lõimida sel viisil kirjandust ajaloo, näiteks Alexander Dumas' "Krahv Monte Cristo" või "Kolme musketäri" puhul. Ajaloolisi romaane lugedes võib ühtlasi pöörata tähelepanu ajalooterminoloogiale. Kui kirjandustunnis loetud tekstis esineb sõnu teiste ainete valdkonnast (nt ajalugu, geograafia, muusika, kunst), on kasulik teha koostöös nende ainete õpetajatega ühiskäsitluse, mille käigus õpilastel need sõnad veel paremini kinnistuvad.

Kõige tavapärasem on lõimida kirjandustekstide sõnavara käsitlus eesti keele teemadega, näiteks leida tekstist kõnekeelseid sõnu ja väljendeid, rahvapäraseid keelendeid ja kõnekäande, mõne valdkonna oskussõnavara, murdesõnu, võõrsõnu, tsitaatsõnu jm. Samamoodi võib kirjandustekstist otsida sünonüüme ja antonüüme, aga ka põnevaid liitsõnu ja tuletisi, määrata võib ka sõnaliike. Veel võib tekstist otsida mitmesuguseid leksikaalseid kategooriaid: naljakaid ja tõsiseid sõnu, värve ja helisid edastavaid sõnu, hinnanguid väljendavaid sõnu ja väljendeid jm. Fraseoloogiateema käsitlemisel võib huvi pakkuda ka nende päritolu (vt nt Vakk 1984; Kuningas 2022). Samuti tasub võrrelda fraseologisme eesti ja inglise keeles või mõnes muus keeles. Sõnavaraanalüüsi on mõnedel juhtudel mõttekas teha arvuti abil infotehnoloogilisi võtteid kasutades, näiteks teatud korduvate sõnade leidmiseks tekstist.

Kirjandusmõisted kuuluvad ainealasesse oskuskeelde, moodustades metakeele, mis on vajalik aine süsteemsemaks ja teadlikumaks omandamiseks, seega seostub metakeele valdamine laiemalt õpipädevusega. Osad kirjandusmõisted võivad kattuda mõne teise õppeaine terminikasutusega. Näiteks kirjandus- ja ajalooõpetusel on arvestatav mõisteline ühisosa, nagu narratiiv (lugu), aeg ja koht, sündmus, konflikt, peategelane / juhtfiguur, olustik. Nii kirjandus kui ka ajalugu kaaluvad fakte (nt biograafia, reisikiri, ajalooline romaan), kuid tõlgendavad neid erinevalt. Sellele kirjanduse ja ajaloo mõistelisele ühisosale tuleks juhtida õpilaste tähelepanu. Kirjandust seob kujutava kunsti, muusika, teatri- ja filmikunstiga kujundi mõiste, mis kunstiülese nähtusena kannab endas mõttelist-tundelist ühtsust ning mitmetähenduslikkust.

Hindamine

Selleks et õpilane pööraks teadlikult tähelepanu oma sõnavarale, võib omaloominguliste tööde puhul sõnakasutust eraldi hinnata. Kirjalikus töös võib eesmärgiks seada teatud hulga õpitud sõnade, väljendite ja fraseoloogismide kasutamise või näiteks mõne ülekasutatud sõna (olema-verbi) asendamise. Kirjandusteoste analüüsi puhul võib hinnata ka kirjandusmõistete õiget kasutamist.

Uute sõnade omandamist saab lõimida teksti sisu ja probleemide mõistmisega. Sobilik sõnavara kontrollimise vahend on näiteks ristsõna koostamine ja lahendamine. Õpilased võivad neid ise nii koostada kui ka vastastikku lahendada või koostab ristsõna õpetaja ja õpilased lahendavad. Ka kirjandusmõisteid võivad õpilased otsida täherägistikust või kirjutada neid vastustena ristsõnadesse.

Kirjutamisoskuse ja loovkirjutamise arendamine põhikooli kirjandusõpetuses

Andrus Org, Ivika Hein

Õpitulemused (5.–6. klass). Õpilane

(10) koostab proosa- või draamateksti kohta kava küsimuste, väidete või märksõnadena, kirjutab kokkuvõtte;

(15) kirjutab eri žanris omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid ja jutustavaid tekste.

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;

(17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;

Kirjutamisõpetus on üldhariduskoolides kõikide õppeainete ülesanne, mida tuleb arendada kooskõlas aineõpetusega. Ühtlasi on kirjutamisoskus osa üldisest suhtluspädevusest, mis hõlmab nelja osaoskust: rääkimist, kirjutamist, lugemist ja kuulamist. Kindlasti ei tohi kirjutamisoskust võrdsustada õigekirjaoskusega, vaid tuleks pöörata tähelepanu tekstiloomele. Kirjutama õppimine on keerukas, see nõuab aega ja pidevat harjutamist. Kuna kirjutamist tuleb erinevate harjutuste kaudu treenida, on õpilasele vajalikud õpetajalt saadud juhised ja suunised. Õpilast ei saa panna situatsiooni, kus ta peab kohe kirjutama lõpptulemust. Kirjutamine on loov protsess, kus tekst valmib järk-järgult komplekssete tegevuste käigus ning kus õpilane saab kasutada oma varasemaid teadmisi ja neid teksti loomisel uutega seostada.

Nüüdisaegse kirjaoskuse (new literacy) põhimõtete kohaselt tuleb väärtustada pigem õpilase enda arvamusi, arusaamu ja tõlgendusi ning julgustada õpilasi neid ka väljendama ja avaldama (Willinsky, 2017). Tekstiloomet õpetusega kujundatakse mitmekülgset ja eesmärgistatud eneseväljendusoskust, mille puhul inimene tajub olukorda ja adressaati ning suudab oma mõtteid vajaliku täpsusega ja tekstiliigile (žanrile) omases vormis väljendada ja edastada. II kooliastme lõpus eeldatakse õpilastelt oskust nii õppetöö kui ka elulisel eesmärgil luua kirjalikke tekste, mis on eakohased, vormistatud keeleliselt korrektselt ja lähtuvad suhtlussituatsioonist. Koolikirjutiste üldine eesmärk arendada kirjaoskust nii, et õpilane tuleks

iga päev erinevates olukordades toime vajaminevate tekstidega. Kirjandusõpetus saab toetada mitmete tekstiliikide kirjutamist, nagu mitmesugused loovtööd, kirjad, kirjandid, arvamused ja lugemissoovitused.

Tekstiloomes eeldab, et õpilane tunneb kirjutamisprotsessi käiku, oskab kirjutada eesmärgist lähtuvalt jutustavat, kirjeldavat ja arutlevat teksti, milles on sisukad mõtted ja täpne väljendusviis ning mis järgib sobivat vormistust ja vastab õigekeelsusreeglitele. Vaba, õpilasele omane lähenemine kirjutamisele toetab tema arengut, saamaks paremaks kirjutajaks (Uibu & Voltein, 2010). Mitmesuguste tekstiloomes ülesannete kaudu õpib õpilane tundma oma võimeid kirjutaja ja autorina, kujundab oma isikupärast kirjutamisstiili.

Lugemine ja kirjutamine on lahutamatud õpitegevused. Juba lugemisprotsessi käigus peaks õpilane tegema märkmeid, panema kirja märksõnu, mõttekatkendeid, terviklauseid ja tsitaate. Alusteksti mõistmine on sellel põhineva kirjutamisülesande eeldus. Näiteks proosa- või draamatekstist kava või kokkuvõtte kirjutamine aitab mõista seda, kuidas lugu on üles ehitatud ja mis on loos tähtis, st olulise ja ebaolulise eristamist. Algul peaks narratiivi seisukohalt oluliste sündmuste leidmist ühiselt harjutama, et õpilased mõistaksid, et kõik, mis loos juhtub, pole tingimata sündmused. Autor võib näiteks kirjeldada, kuidas tegelase jalge all pehkinud trepiaste sisse vajub: see võib olla vajalik, et miljööst täpsemat ettekujutust luua. Sündmusega on tegemist juhul, kui see põhjustab loos mingi muutuse. Oluline on näha, kuidas üks või teine sündmus mõjutab tervikut, suhestub sellega, põhjustab omakorda teisi sündmusi. Loo ülesehituse mõistmise lihtsustamiseks võib anda õpilastele ülesande mõelda igale tekstilõigule sobiv pealkiri.

Kokkuvõtte kirjutamisel tuleks jälgida, et algse teksti sisu oleks edasi antud moonutamata ja et kokkuvõtte sõnastus oleks tihe, selge ja täpne ja et see järgiks õigekeelsust. Eesmärgiks võib seada ka võimalikult autorilähedase sõnastuse saavutamise.

Kava on võimalik koostada mitmel viisil, näiteks küsimuste, väidete või märksõnadega. Õpilaste tähelepanu tuleks juhtida sellele, et kasutatakse järjekindlalt sama tüüpi kavapunkte, mitte ei segataks väit- ja küsilauseid ega märksõnu omavahel.

Proosa- või draamateost lugedes on õpilastel kasulik teha loetu kohta tabeli vormis märkmeid, mis harjutab tekstist olulisi detaile tähele panema, loo tervikut haarama ja seda lühidalt sõnastama. Märkmeid võib lugemise järel üle vaadata, täpsemalt sõnastada, ümber hinnata jne.

Kirjeldav tekst. Kirjeldamisel on oluline sõnavalik, oluliste ja iseloomulike tunnuste esitamine, samuti kirjelduse ülesehitus: üldmulje, detailid, hinnang. Kirjeldamisel võib vältida olema-verbi või kasutada eripäraseid omadussõnu. Kirjeldada võib mõnda tegelast või tegevuskohta, aga ka eset, loodusnähtust või meeleolu. Kirjeldamiseks võib valida ka kirjandusteosega seotud pilte, kas illustratsioone raamatust või kuvatõmmiseid filmist. Järgnevalt mõned ideed pildiülesanneteks: kirjuta pildi põhjal kirjeldus või mõtle välja tegelaste vaheline dialoog, arvestades näiteks täiendavaid küsimusi või lisatingimusi; kirjuta mustvalge pilt värviliseks või võrdle kahte pilti sarnaste ja erinevate detailide kaupa, pööra tähelepanu sõnavarale; kirjelda ja põhjenda pildil kujutatud inimese meeleolu või välimust võimalikult detailsel ning sõnarikkalt, leia pildile sobiv pealkiri.

Jutustav tekst. Loo jutustustamisel on tähtis selle ülesehitus, sündmuste ajalis-põhjuslik järgnevus. Veel tuleb jutustamisel tähelepanu pöörata sidusale lausestusele ja vajadusel ka otsekõne kasutamisele. Valik tuleb teha kas mina- või tema-vormis jutustamise vahel. Jutustava teksti võib kirjutada tõsieluliste või väljamõeldud sündmuste põhjal, kuid narratiiv võib tugineda ka loetud alustekstile, näiteks võib lugu ümber jutustada tegelasi ja sündmusi lisades. Jutustav tekst võib põhineda ka õpilase enda kogemusel või mälestuspildil. Samuti saab kindlas žanris loo kirja panna pildi (illustratsiooni, foto, karikatuuri, maali, koomiksi) põhjal.

Arutlev tekst. Põhikooli III kooliastmes kirjutatakse lihtsamaid arutlevaid ja analüüsivaid tekste, mis eeldavad lihtsamat argumenteerimist. Õpilane väljendab ja põhjendab oma arvamust, valides sobivaid näiteid nii alustekstist kui ka iseenda elust ning jälgides teksti sisu arusaadavust, loogilist ülesehitust, stiili sobivust, sõnavara mitmekülsust, korrektset vormistust ja õigekirja. Arutleda võib mõnel alustekstis käsitletud teemal või selles püstitatud probleemi üle, kuid lähtekohaks võivad kirjandusteose puhul olla tegelastevahelised suhted, nendega seotud konfliktid ja hoiakud. Oma isiklikke lugemismuljeid ja -elamusi vahendades on oluline jõuda teose tähendusi kokkuvõtva mõttearenduseni või õpilasele oluliste mõteteni.

Kirjandusõpetus peab võimaldama õpilastele omaloomingulisi, sealhulgas kirjandusteostele, teistele tekstidele ja oma kogemustele ja elamustele tuginevaid kirjutamisülesandeid, selleks et arendada loovust ja mõtlemist ning tuua esile kirjutaja isikupära. Loovkirjutamine (ingl creative writing) puhul on esmatähtsad looja ise ja loomeprotsess. Õppija eesmärk on kirjutamise kaudu iseendale lähemale jõuda, mõista oma tugevusi ja nõrkusi, näha end toimimas erinevates rollides, õppida valikuid tegema. Samuti on eesmärk õppijat toetada, sisendada temasse usku, et ta on loov kirjutaja (Leola 2012, 10). Laiemas tähenduses vastandatakse loovkirjutamine teaduslikule kirjutamisele, kitsamalt vaadeldakse seda kui eri liiki poeetiliste tekstide (nt luuletuse, novelli, näidendi) loomist. Samas on loovkirjutamist isikliku kogemuse ulatusest ja sügavusest lähtuvalt defineeritud kui enesearenduslikku kirjutamist või kui teraapilist kirjutamist (samas, 11).

Loovkirjutamine toetab valdkonnapädevust, mille kohaselt õpilane loob ning esitab eri tüüpi (nii kirjeldavaid, jutustavaid kui ka arutlevaid) ja eri žanris (nt kiri, päevik, elulugu, tutvustus) tekste, väljendades oma kogemusi ja mõtteid selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult. Loetu põhjal on tähtis sõnastada ja põhjendada oma arvamusi. Veel on oluline kirjutada mitmesuguseid ilukirjanduslikke tekste, sealhulgas kirjeldavaid ja jutustavaid omaloomingulisi töid eri žanrites (nt muistend, muinasjutt, päevik, seiklus-, tõsielu-, ulme- ja õudusjutt, draamadialoog). Ilmtingimata tuleb tegeleda tegelase (karakteri) ja olustiku (miljöö) kirjeldamisega. Julgelt tasub kõikides klassides katsetada luuleteksti kirjutamist (nt mõnel aktuaalsel päevateemal või mõnes jõukohases vormis, nt piltluuletus, haiku, vabavärss). Samuti võib õpilastele koostada loetud tekstide põhjal loovkirjutamise ülesandeid või sõnastada fantaasiaküsimusi, mis eeldavad kujutluslikku sisseelamist teosesse, näiteks sündmuste edasise käigu ja tegelaste tuleviku ennustamist. Tekstiloomet võib praktiseerida ka paaris- ja rühmatööna.

II kooliastmes on õpilastele jõukohane kirjutada muinasjutt, muistend või päevikusissekanne, kuid selleks on vaja teada nende žanrite tunnuseid. Omaloomingulisi ülesandeid võib olla

kahte liiki: nii žanrireeglite või ülesehituslike piirangutega kui ka vormiliste piiranguteta tekstiloomes ülesanded. Piiranguks võib olla näiteks pealkiri, mis samaaegselt ka inspireeriks (nt „Kollase maja saladus“), tegelaste arv, kõikide sõnade algamine sama tähega, ette antud algus- või lõpulause, omadussõna kohustuslikkus iga konkreetse nimisõna ees, kõikide võõrsõnade asendamine omasõnadega, kolme värsireaga luuletus (nt haiku) või etteantud tekstistrateegia (nt kirjeldus või jutustus). Piiranguid ei tasu karta, sest sageli hõlbustavad just etteantud raamid mõttelendu ja paljud õpilased jäävad liiga suure loomingulise vabadusega hätta. Piirangute puhul on toetus ja suunamine vajalik, selleks et tegu oleks pedagoogilise protsessiga.

III kooliastmes võib kirjutada kõikvõimalikke omaloomingulisi tekste: kõnekäändude põhjal naljaloo, tegelasele tegevusjuhendi, tekstis toimunud sündmuste eeloo, muudetud vaatepunktiga loo, erinevate teoste peategelaste kohtumisloo, proosa- või luuleteksti dramatiseeringu, tegelase monoloogi või tema eluloo, muudetud žanris teksti (nt luuletuse põhjal kuulutuse, uudisest õudusjutu), repliikidega laiendatud teksti, detailidega laiendatud loo, võrdlustest või metafooridest tiine teksti, ühest ja samast sündmusest traagilise ja koomilise loo, kirja teose autorile, teostest valitud ja kommenteeritud tsitaatide kogumiku, tsitaadi (moto) alusel kirjandi, tegelase seletuskirja või muud sellist.

Loovkirjutamist võib siduda ka mõne ühiselt loetud teosega: jätkata lugu (nt mis juhtus peategelasega pärast raamatu lõpus kirjeldatud sündmusi, mis sai kõrvaltegelasest). Võib ka kirjutada ühe tegelase vabandus-, selgitus- või tänukirja teisele tegelasele või tegelase päevikulehekülje. Väärtuskasvatuseks kasulik on õpilase enda kogemuste sidumine käsitletava teema või tegelase probleemidega. Arvestada tuleb ka multimodaalsete tekstidega, eesotsas meedia- ja veebitekstidega, mida saab siduda kirjandusõpetusega (nt intervjuu, arvustus, veebipäevik, slaidiesitus, raamatureklaam).

Kirjutatud tekstidel võiks olla mingi praktiline tulem (väärtus), näiteks kui luulekogu käsitletakse, võiks igaühel sündida järk-järgult üks luuletus: need koondatakse kokku, koostatakse raamat, kujundatakse, esitletakse ja kingitakse sõpradele. Omaloomingulisi töid tuleks kindlasti jagada teiste õpilastega, kuid kirjutatud töid võib esitleda ka väljaspool klassiruumi, näiteks kogu koolile, vanematele või virtuaalses ruumis. Just kirjandusõpetuses võiks kirjutamisse suhtuda väga avaralt ja loovalt. Pealegi võib kirjutamisülesandeid teha ka paaris- ja rühmatööna (nt üks õpilane kirjutab teksti, teine illustreerib selle, leides tekstist tähendusrikkaid detaile või tegelasi).

Lõiming

Kokkuvõtte ja kava koostamine, mis eeldab teksti ülesehituse mõistmist, on vajalik oskus paljude õppeainete puhul, kus tegeletakse ainetekstide lugemise, mõistmise ja koostamisega. Oskust tasub järjepidavalt treenida, et õpilane õpiks nägema kindlat liiki teksti kui sisulist ja vormilist tervikut. Mis tahes rohke tekstimaterjaliga ainet õppides on kavapunktide järgi lihtsam õpitut meelde jätta. Kokkuvõtte kirjutamine on samuti õppeaineteüleselt vajalik oskus, sest sunnib õpilast otsustama, mis on tekstis kõrvaline ja mis kõige tähtsam. Ühtlasi saab kokkuvõtet kirjutades õppida kasutama selget ja täpset sõnastust. Oskus kirjutada

omasõnalist kokkuvõtet, mis omakorda eeldab refereerimisoskust, teenib referaadi või lühikirjutamise eesmärki, millega õpilane puutub kokku paljudes õppeainetes.

Interdistsiplinaarselt ehk aineteüleselt on tekstide kirjutamise oskus oluline õpipädevuse tahk, mida tuleb arendada kõikides õppeainetes ning seda tuleb harjutada eri tüüpi ja eri žanris tekstide lugemise ja kirjutamise kaudu. Kirjutamine mis tahes õppeaines arendab õpilase kriitilist mõtlemist, pannes teda oma õpingutesse panustama ning eri valdkondade vahel, ennekõike inimeste, ideede ja sündmuste vahel seoseid märkama. Tekstitööd ja sellega seotud oskusi mõjutavad esmajoonel iga aineõpetaja seatud eesmärgid.

Loovkirjutamisel kirjandustunnis saab ära kasutada muude õppeainete sisendit, näiteks võib kirjutada luuletusi matemaatika mõistetest või füüsika valemitest, geograafilistest paikadest (nt limerik) või liikumistehnikatest (nt jooksmine, hüppamine, kõndimine). Poeetilisi kirjeldusi võib teha loodusõpetuse teemadel, näiteks maastike (nt mets, soo, rannik) või loodusnähtuste (nt vihm, tuisk, torm) kohta. Eriti huvitav on võrrelda mõne nähtuse teaduslikku seletust mõne ilukirjandusliku kirjeldusega (nt soo kirjeldus mõnes looduse entsüklopeedias ja Juhan Liivi “Varjus” või August Gailiti “Libahundis”).

Hindamine

Hinnata võib lühema ilukirjandusliku teksti, näiteks muinasjutu või novelli kava koostamist, järgides kavapunktide ühtsuse põhimõtet (kõik kavapunktid on sõnastatud kas lausetega või märksõnadega, aga mitte segamini). Samuti võib anda ülesande jutustada ümber proosapala kokku lepitud arvu sõnu kasutades, näiteks kaks kolmandikku vähem sõnu, kui oli loetud tekstis. Hinnates tuleks arvestada nii sõnade arvu kui olulise sisu edasi andmise kvaliteeti.

Omaloomingu hindamine on keeruline ja negatiivsetest hinnetest võiks siin pigem loobuda. Kindlaid piiranguid sisaldavate ülesannete puhul saab hinnata seda, kuidas neist on kinni peetud. Täiesti vabavormilise loomingu puhul on soovitatav õpilast tunnustada ja motiveerida – panna positiivne hinne mõne õnnestunud tekstiloomingu osa eest, näiteks värvika tegelaste kujutamise, vaimuka dialoogi, isikupärase sõnakasutuse, hästi arendatud süžee, läbimõeldud idee, lugema kutsuva alguslõigu või üllatava lõpu eest.

Arutleva kirjandi puhul hinnatakse üldjuhul nelja aspekti: sisu, õigekirja, stiili ja sõnavara ning ülesehitust. Nii käsitsi kui ka arvutil kirjutatud arutleva kirjandi puhul võib hindamisel arvesse võtta ka vormistatusnõudeid, milles on eelnevalt kokku lepitud. Arutleva kirjandi hindamine on õpetajalt aega ja süvenemist nõudev töö, mida kimbutab subjektiivsus. Soovitatav on kirjutamisprotsessi eri etappides rakendada kujundavat hindamist, st anda suunavat tagasisidet. Kokkuvõtva hinne kõrvale peab õpetaja andma sõnalist tagasisidet, mis juhiks tähelepanu kirjandi õnnestumistele ja puudustele, ent ka jagaks ka soovitusi edaspidiseks kirjutamiseks.

Õpitulemused (5.–6. klass).

Õpilane

(16) osaleb arutelus, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valib kirjandusteosest rääkides tekstist sobivaid näiteid, teeb koostööd;

(17) esitab (peast) luuletuse, lühikese proosa- või rolliteksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust;

(18) mõtestab lahti esitatud teksti tähendused, annab tagasisidet enda ja teiste esitusele;

(19) jutustab mõttelt sidusa tervikliku ülesehitusega selgelt sõnastatud loo, tugineb kirjanduslikule tekstile, tõsielusündmusele või oma fantaasiale;

(20) jutustab tekstilähedaselt või kokkuvõtvalt kavapunktide järgi, märksõnade abil või piltteksti põhjal.

Õpitulemused (7.–9. klass).

Õpilane

(18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;

(19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;

(20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust.

Suuline väljendusoskus on seotud suhtluspädevusega, see hõlmab suutlikkust ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada. Suuline eneseväljendus sõltub suhtlussituatsioonist ja vestluspartnerist, see eeldab erinevates olukordades ja erineva publiku jaoks õige keelekasutuse valimist ja sobiliku sõnavara kasutamist. Suulise suhtluse puhul tuleb arvestada konteksti.

Tekstide esitamist saab harjutada nii individuaalselt kui ka rühmas. Näiteks võib lugeda tekste erineva tempoga, leida tekstis võimalikke pausikohti, rõhutada erinevaid sõnu, kontrollida oma häälekasutust jne. Õpilane võib sama lauset/tekstikatkendit esitada erinevalt, näiteks vaikselt, valjult, aeglaselt, kiiresti, pidulikult, murelikult, kahtlevalt jne. Esitust saab salvestada ning erinevaid esitusi võrrelda. Valitud tekste saab esitada ka nii, et esineja kujutab ennast ette erinevates situatsioonides, näiteks koolipeol või telesaates jne.

Õpilane valib (päheõppimiseks) talle meeldiva luuletuse, proosateksti või rolliteksti (ta võib teksti ka ise kirjutada) ja õpib selle, kui võimalik, pähe. Eelnevalt on oluline teha tekst selle esitajale tähenduslikuks, midagi niisama pähe õppida ei ole mõttekas. Seejärel esitab õpilane valitud teksti, pöörates tähelepanu näiteks oma diktsioonile, kuuldavusele, sõnade rõhutamisele, pauside kasutamisele, esitamise tempole jne. Õpetaja ja kaasõpilased võivad anda esitusele tunnustavat tagasisidet. Teksti esitamisega seotud stressiolukorda klassis kujundada ei tasu.

Rühmatöö vormis võivad õpilased koostada näiteks luulekava, millesse valivad ühe või mitme luuletaja samal teemal luuletusi, valides oma kavale ka taustamuusika, ning esitavad selle

klassile tunnis või mõnel kooliüritusel. Kava võib ka salvestada ning seda hiljem koos analüüsida.

Teksti suuliseks esitamiseks pakub võimalusi ka alusteksti (nt jutu, luuletuse, uudise) põhjal dramatiseeringu koostamine ja esitamine või õpilaste enda kirjutatud näidendi (nt sotsiodraama stseeni, tegelastevahelise dialoogi) esitamine. Esitamiseks võivad õpilased õpetaja juhendamisel valida ka mõne näidendi või selle katkendi.

Klassis või koolis võib korraldada ka tekstide esitamise võistlusi (anekdoodid, muistendid, luuletused jne) või teha kirjandussaate, kus õpilased kehastuvad näiteks eri maade kirjanikeks, kes esitavad oma tekste, või siis hoopis teoste tegelasteks, kes omavahel vestlevad.

Jutustamine on üks tekstiarenduse tüüpe. Selle aluseks on sündmused, mis järgnevad üksteisele süžeeiliselt ning olulisel kohal on sündmusi juhtivad tegelased. Lugude jutustamine on oluline tegevus, mida kirjanduse tundides harjutada. Jutustamine on oluline oskus mitte ainult elukogemuste mõistmisel ja nendega toimetulekul, vaid ka suulise väljendusoskuse arendamisel ja kujutlusvõime treenimisel. Pealegi toimib lugude jutustamine mälu arendamise meetodina.

Jutustamine kui õppemeetod võimaldab õpilaste tunnetel, probleemidel ja küsimustel esile tõusta. Nii fantaasial kui ka reaalsel elul põhinevad lood aitavad õpilastel areneda nii vaimselt kui ka emotsionaalselt. Kirjandusteoste tegelaste lood pakuvad teist vaatepunkti, vahendades võõrast kogemust, mis võimaldab õpilastel kõrvutada ennast tegelastega ning samal ajal võrrelda kirjanduslikku ja reaalset elu. Erinevad lood pakuvad praktilisi õppetunde eluks, avades põhjus-tagajärg-seoseid ja näidates sündmuste loogikat. Lugude mõistmine tugineb inimeste kujutlusvõimele, mis hõlmab võimet mõista kuuldut nii sõnumina kui ka kogeda emotsioonina.

Kirjandustundides võib õpilane jutustada kuuldut, nähtu, läbielatu ja loetu põhjal, samuti piltteksti, sündmuse või etteantud teema põhjal. Loomingulisuse arendamiseks võib lasta õpilastel jutustada ka vabalt välja mõeldud fantaasialugu.

Tegevusi jutustamisoskuse arendamiseks

Tekstilähedane jutustamine. Õpilane kirjutab lugemise ajal või järel loo sisu kohta märksõnu, teeb loetu kohta joonistusi, skeeme jms ning jutustab nende põhjal oma sõnadega teksti ümber.

Aheljutustamine. Õpilased jutustavad loetud loo ümber nii, et üks õpilane ütleb ühe lause selle kohta, mis toimub edasi ning iga järgmine õpilane lisab ühe lause, kuni viimane lõpetab loo. Õpilased võivad aheljutustamist kasutades ka oma loo luua, seda viisil, kus üks õpilane alustab lausega ja iga järgmine lisab oma lause, kuni viimane õpilane oma lausega selle lõpetab.

Kava põhjal jutustamine. Õpilane mõtleb välja loo ja paneb selle kavapunktidena kirja, seejärel jutustab oma loo kava põhjal klassikaaslasele või rühmakaaslastele ümber. Õpilane võib loo jutustada ka kaasõpilase koostatud kavapunktide järgi.

Ümbersõnastamine. Õpilane jutustab loetud või kuulnud loo oma sõnadega lühidalt või pikemalt kaasõpilasele või rühmakaaslastele edasi. Õpilane võib oma loo näiteks ümber jutustada ka nii, et selles oleks võimalikult vähe originaalteksti sõnu, aga mõte peaks jääma samaks.

Vaatepunkti muutmine. Õpilane jutustab loo ühe (kõrval)tegelase silme läbi klassikaaslasele või rühmas edasi või kehastub kellekski, kes oleks nagu sündmustest ise osa võtnud, rääkides sellest, mida ta teeks, tunneks, räägiks jne.

Loo täiendamine. Õpilane täiendab loetud või jutustatud lugu, lisades sellesse sündmusi, tegelasi, kirjeldusi. Õpilane võib jutustada sündmustest, mis toimusid enne loo algust, ning rääkida ka sellest, mis saab edasi. Õpilane võib lugu (nt klassiekskursioonist) täiendada või muuta vastavalt sellele, kellele ta lugu jutustab (nt klassikaaslasele, kes ei osalenud ekskursioonil, sõbrale, kes käib teises koolis, vanematele).

Oma lugude jutustamine. Õpilased jutustavad kordamööda näiteks iga tunni alguses või lõpus ühe jutustaja jaoks olulise loo. Pärast jutustamist põhjendab jutustaja oma valikut või vastab kuulajate küsimustele. Õpilased võivad jutustada lugusid oma pere traditsioonidest, vaba aja tegevustest, suhetest jne ning need lood võivad olla inspireeritud ka tundides käsitletud teemadest ja tekstidest.

Visuaalse materjali põhjal jutustamine. Õpilane jutustab lugusid näiteks õpiku illustratsioonide põhjal või enda ümber nähtud objektidest. Jutustamiseks pakuvad võimalusi ka õpilasele tähenduslik pildimaterjal või siis tühjade jutumullidega koomiksid jne.

Jutustamisoskuse arendamisel on abiks ka nii jutukuubikud, piltide komplektid kui ka erinevad lauamängud.

Arutlemine. Põhikooli õpilasel peab olema kirjanduse tunnis võimalus arutleda loetu üle ning ta peab saama teistele loetust oma seisukohast lähtuvalt rääkida. Ta peab kuulma ka seda, mida ja kuidas kaasõpilased loevad ning nii on õpilasel võimalus kujundada uusi ideid ja arusaamu maailmast. Arutelu õpilase ja õpetaja vahelise dialoogina võimaldab vahetada tekkinud mõtteid loetud teksti kohta ja väljendada esile kerkinud tundeid, elamusi ja muljeid. Arutelus saab õpetaja kujundada õpilase huvi lugemise vastu ning avardada tema arusaamist kirjandusest üldiselt. Arutelu klassis ei peaks meenutama ülekuulamist, see peab olema läbimõeldud ja struktureeritud.

Arutelu kasutamine kirjanduse tunnis toetab käsitletavate tekstide põhjalikumat läbitöötamist ja arendab iseseisva mõtlemise oskusi. Arutelu käigus tulevad esile erinevad seisukohad ning õpilased õpivad erinevusi aktsepteerima, kujundades nii ka oma empaatiavõimet. Arutelu aitab õpilasel märgata ka isiklikumat seotust teemaga ning selle käigus õpib ta oma seisukohti selgelt sõnastama ja väljendama. Lisaks eelnevale arendatakse protsessis kuulamisoskust.

Arutelu rühmatöö vormis arendab suhtlemisoskust, aidates kaasa paljude oskuste ja pädevuste kujunemisele. Õpilasel on võimalus väljendada oma arvamusi ja seisukohti ning tõestada oma väiteid. Lisaks saab ta tunnustada kaasõpilaste mõtteid, aga neid ka ümber sõnastada ja selgitusi paluda. Vältima peaks arutelu monopoliseerimist ja mõne õpilase domineerimist, kaasates arutellu ka vaiksemaid õpilasi. Rühmatöös osalejatel on võimalik reflekteerida

omaenda väärtusi ja suhtumisi, võrrelda neid klassikaaslaste omadega ning vajadusel oma seisukohti korrigeerida. Rühmas tegutsemine aitab kujundada ühistunnet ja teha koostööd.

Terviktekstide lugemisel ja analüüsimisel on hea kasutada ülesandeid, kus igal õpilasel on võimalus ja kohustus oma arvamust avaldada. Vältima peaks olukorda, kus üksikud aktiivsed räägivad ja tagasihoidlikumad kuulavad. Selleks saab kasutada nn jutupulki, mille puhul juhuslikus järjekorras saavad sõna kõik õpilased. Mõistlik on anda õpilastele ooteaega, suunata neid oma mõtteid märksõnade abil kirja panema, vahetada oma mõtteid esmalt paarilisega ja alles seejärel liikuda tasapisi klassi ühisaruteluni.

Arutlusoskuse arendamiseks saab kasutada nn kirjandusliku kohtu võtet, kus näiteks loetud teksti põhjal esitatakse probleem (nt kas Mari käitumist "Libahundis" on võimalik mõista ja õigustada?) või püstitatakse hüpotees. Õpilased jagatakse rühmadesse, kus igaüks kaitseb oma seisukohta, esitab poolt- ja vastuargumente, leiab põhjendusi ja illustreerivaid näiteid oma argumentide tõestamiseks.

Arutlusoskuse arendamiseks on soovitatav lugeda ka eri žanris kirjutatud kvaliteetseid eakohaseid meediatekste, eeskätt arvamusküsimusi, mille põhjal õpilane saab nii argumenteerida ja oma arvamust väljendada kui ka järgida hästi kirjutatud arutluse eeskujut.

Arutlusoskust arendab ka see, kui õpilane leiab loetud teosest tsitaate, tõlgendab neid, sõnastab oma arvamuse ja põhjendab seda. Pärast teose lugemist võib vestlusringis arutleda õpetaja koostatud ülesannete alusel teose probleemi olemuse-põhjuse-tagajärje-lahenduse seoste üle, teha järeldusi ja avaldada argumenteeritud arvamusi. Õpilased vahetavad seejärel rühmi, selgitavad oma seisukohti ja täiendavad oma kirjalikke vastuseid teiste mõtetega.

Arutlusoskuse arendamiseks võib klassis korraldada pressikonverentsi. Õpetaja jagab õpilased ajakirjanikeks ja raamatu tegelasteks. Ajakirjaniku rollis olevad õpilased mõtleavad koos küsimused ning raamatu tegelase positsioonile asuvad õpilased koostavad tegelase iseloomustuse: panevad kirja tegelase nime, iseloomu, välimuse, põhimõtted, olulisemad tsitaadid. Seejärel toimub pressikonverents. Tegevuse kaardistamise meetodi kasutamisel selgitab õpetaja sündmuste omavahelist seotust, palub õpilastel järjekorras välja tuua raamatu olulisemad sündmused kuni kulminatsioonini ning sealt lõplahenduseni. Õpilased panevad pinge kasvamise järjekorras raamatu sündmused kirja, selgitavad, kus on nende arvates sündmuste haripunkt ja mida nad arvavad teose/teksti lõplahendusest.

Ettekandeid tehes õpivad õpilased oma ideid ja mõtteid teistega jagama. Ettekande teemasid võib leida igast loetud tekstist ning arendada tuleb ka kehakeele valitsemist, auditooriumitunnetust ja teema fokuseerimist. Suulisele ettekandele võib järgneda rühmaarutelu. Kaasõpilased esitavad küsimusi, vaieldakse ja vahetatakse mõtteid. Tähelepanu tuleb pöörata ettekande nõuetele (sh ülesehitus, aeg, esinemisoskused) ja kuulajate kaasamisele.

Õpilased võivad koostada kas individuaalselt või rühmana suulise ettekande näiteks loetud raamatust, vaadatud lavastusest või filmist või mõnest õpetaja poolt antud teemast, mille saab siduda ka hetkel oluliste ühiskondlike sündmustega ja lõimida nt ajaloo või ühiskonnaõpetusega. Rühmatööna tehtud suulise ettekande tegemisel tuleb jälgida, et igal

õpilasel oleks kindel roll ja ka suulise väljenduse võimalus ning ettekandes kasutatakse korrektset keelt ja jälgitaks esitluse reegleid (nt vormistus; suulise ettekande korrektne algus ja lõpetus jms). Esitluse lõpus peaks olema küsimuste esitamise võimalus, mis loob kuulajatele kohustuse kaasa mõelda ja ettekande tegijatele vastutuse oma mõtteid põhjendada. Õpilased võivad teha ka individuaalseid ettekandeid näiteks oma kultuurikogemuse (vaadatud lavastuse, loetud artikli, vaadatud telesaate, kuulatud raadiosaate vms põhjal).

Lõiming

Erinevat liiki tekstide esitamine (nt luuletuse lugemine, loo jutustamine) kirjandustundides aitab kaasa õppekava üldpädevuste kujundamisele, millest kesksel kohal on enesemääratluspädevus (sh suutlikkus mõista iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades), õpipädevus (sh suutlikkus planeerida oma õppimist ja seda plaani järgida, analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust), suhtluspädevus (sh suutlikkus ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada), ettevõtlikkuspädevus (sh suutlikkus seada eesmärged ja neid ellu viia). Läbivate teemade käsitlemise fookus on sellel, milline on esitamiseks valitud tekstide temaatika.

Suulised õpitegevused moodustavad kõikide õppeainete ühisosa. Selget ja asjakohast eneseväljendust nii suulises kui ka kirjalikus vormis peab õpilane järgima kõiki aineid õppides. Suulise eneseväljenduse oskusi tuleb õpilasel näitata kas individuaalselt, paaris- või rühmatöös. Mitmetes õppeainetes (nt ajalugu, ühiskonnaõpetus) eeldatakse suulist arutelu, oma ja teiste arvamusega arvestamist, koostööd rühmas. Kindlas žanris teksti esitamisse võivad panustada ka teised õppeained, näiteks dramatiseeringu esitamiseks võib kujundada vajaliku ruumi (kunst), kavandada kostüümid (käsitöö), valmistada dekoratsioonid (tehnoloogiaõpetus), luua helikujundus (muusika). Suuliste tegevuste osas võib kirjandusõpetust lõimida veel loodusainetega (nt looduses toimuvast jutustamine, loodusnähtuste või -objektide kirjeldamine), ajaloo ja ühiskonnaõpetusega (nt tõsielusündmustest jutustamine), kunstiainetega (nt pildi, illustratsiooni või foto põhjal jutustamine).

Arutlemine kuuldu, nähtu või loetu üle, järelduste tegemine ja seoste leidmine on kirjandustunnis olulisel kohal ning kujundab erinevaid üldpädevusi, näiteks kultuuri- ja väärtuspädevust (mh suutlikkust hinnata inimsuhteid, teadvustada oma väärtushinnanguid ja arvestada nendega otsuste langetamisel; olla salliv ja koostööaldis ning panustada ühiste eesmärkide saavutamisse), sotsiaalset ja kodanikupädevust (oskust teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel); enesemääratluspädevust (suutlikkust mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi, arvestada oma võimeid ja võimalusi); õpipädevust (seostada omandatud teadmisi varem õpituga); suhtluspädevust (suutlikkust ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt emakeeles väljendada); digipädevust (kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid).

Arutlusoskus on oluline kõigis põhikooli õppeainetes. Lõiminguvõimalusi saab leida näiteks eesti keelega, kus õpilane peab arutledes jälgima ka korrektset keelekasutust. Ajalooliste

jutustuste lugemine ja nende üle arutlemine toetab näiteks ajaloosündmuste mõistmist, aga ka ühiskonnaelus ja inimsuhetes orienteerumist. Väärtushoiakute ja kõlblusküsimuste üle arutlemine näiteks mõne noorteromaani põhjal kujundab olulise ühisosa ühiskonnaõpetusega. Suulise ettekande (nt kirjandusteemalise slaidiesitluse, autori- või raamatututvustuse) puhul peab õpilane samuti järgima sobivat keelekasutust ja hea esinemise tavaid.

Hindamine

Õpilase tekstiesituse (nt luuletuse, proosapala, dialoogi) hindamisele peab eelneva piisaval määral harjutamist. Näiteks võivad õpilased väiksemates rühmades analüüsida hindamismudeli põhjal üksteise esitusi või võimaluse korral mõne õpilase esitust tunnis koos. Õpilase individuaalset esitust saab hinnata eelnevalt koostatud hindamismudel alusel õpetaja, aga seda võivad teha ka kaasõpilased. Klassikaaslase esituse kohta võivad õpilased kirjutada hindamismudeli põhjal ka lühikese kirjaliku analüüsi. Nad võivad kommenteerida, kuidas tekst oli esitatud, millised olid esituse tugevused ja arengukohad jne. Esitust võib ka filmida ning seejärel saab õpilane koos õpetajaga analüüsides ka ise märgata oma esinemise tugevusi ja arengukohti.

Jutustamisoskuse hindamiseks võib kasutada erinevaid võimalusi. Õpilased võivad kas individuaalselt või rühmatööna analüüsida kellegi loo vastavust esitatud kriteeriumitele ning seejärel kirjutada oma loo (või esitada see suuliselt) ettenähtud kriteeriume järgides (nt loo jutustamine kas tekstilähedaselt, kavapunktide järgi, märksõnade abil või piltteksti põhjal). Kriteeriumid, sealhulgas hindamismudeli võib õpetaja koostada koos õpilastega. Õpilased võivad oma loo esitada kas individuaalselt või rühmatöö vormis ning kaasõpilastel on võimalus seda hinnata ja/või anda tagasisidet.

Arutlemisoskuse hindamiseks võib kasutada erinevaid ülesandeid, mis aitavad õpilastel näidata oma analüüsioskusi ja omavahelist suhtlemisvalmidust. Hinnata saab individuaalseid, paaris- ja rühmatöö ülesandeid. Eelnevalt peaks olema paika pandud või kokku lepitud hindamiskriteeriumid. Viimased võib õpetaja koostada ka õpilastega koos. Hindamisel võib arvesse võtta õpilase aktiivsust aruteluprotsessis, oskust kuulata kaasõpilasi ning põhjendada oma seisukohti, paaris- või rühmatöö puhul ka koostööd kaasõpilastega. Ettekande hindamisel võib arvestada nii ettekande ülesehitust ja keelekasutust kui ka esineja oskust vastata küsimustele ja kaitsta oma seisukohti.

Õpitulemused II kooliastmes (5.–6. klass).

Õpilane:

(2) loeb lususalt ja mõtestatult eri žanis luule-, proosa- ja draamatekste, kasutab õpetaja juhendamisel põhilisi lugemisvõtteid ja -viise, jälgib ja hindab oma lugemist;

(7) õpib tundma kultuuri eri ilminguid, sealhulgas teatri- ja filmikunsti, pärimus- ja muuseumikultuuri;

(10) koostab proosa- või draamateksti kohta kava küsimuste, väidete või märksõnadena, kirjutab kokkuvõtte;

(11) nimetab teose teema, arutleb tegelastega seotud probleemide ja väärtushoiakute üle, sõnastab teose peamõtte;

(12) iseloomustab ja võrdleb tegelasi, kirjeldab nendevahelisi suhteid ja hindab tegelaste käitumist;

(13) järjestab loo sündmused ning põhjendab toimumisaja ja -koha valikut;

(16) osaleb arutelus, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valib kirjandusteosest rääkides tekstist sobivaid näiteid, teeb koostööd;

(17) esitab (peast) luuletuse, lühikese proosa- või rolliteksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust;

(18) mõtestab lahti esitatud teksti tähendused, annab tagasisidet enda ja teiste esitusele.

Õpitulemused III kooliastmes (7.–9. klass). Õpilane:

(1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt kahteteist loetud tervikteost;

(7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;

(10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;

(11) teeb kokkuvõtte teose süžeeist, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;

(12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;

(15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;

(20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;

(21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

Draamatika on eepika ja lüürika kõrval üks ilukirjanduse põhiliike ja tähendab näitekirjandust, st kirjandust, mis ei ole eelkõige mõeldud lugemiseks, vaid esitamiseks, ette kandmiseks.

Näitekirjandus on olnud aastatuhandeid populaarseim ja laiadele rahvahulkadele kättesaadavaim kirjanduse liik ja ka tänapäeva inimesed armastavad teatrit. Draamateksti esitamise eesmärkidest lähtudes oleks selle käsitlemiseks kõige otstarbekam alustadagi teksti lugemisest osalistega, seejärel liikuda teksti analüüsi juurde ja lõpuks lugeda uuesti osalistega. Näitekirjanduse lugemine osalistega tekitab õpilastes elevust, kuna see kaasab neid aktiivselt ja pakub mänguvõimalust. Mäng on aga neuropsühholoog Jaak Panksepa teooria järgi üks inimese psühholoogilisi põhivajadusi.

Enne lugemist tuleks siiski mõista dramaatika erinevust luulest või proosast, millega õpilased sagedamini kokku puutuvad. Selgitada tuleb, et draamas kasutatakse valdavalt dialoogivormi. Õpilastel on kergem tekstist aru saada, kui nad tunnevad draamateksti kirjutamata reegleid: tegelaste dialoog on kirja pandud nii, et tegelase ütlus ehk repliik märgitakse tema nime taha pärast koolonit ja et remargid kirjutatakse tavaliselt kursiivkirjas sulgudesse. Remarkide ülesanne on kirjeldada lavalist tegevust või lavakujundust, täpsustada, millise hääletooniga või kuidas tegelane mingit repliiki ütleb.

Draamateksti käsitlemise juurde peaks kuuluma ühe etenduse vaatamine ja analüüs. Soovitatavalt tuleks leida võimalus etendust vaadata teatris, mitte etenduse salvestust videos, kuna teatrikunsti tähtsaimad olemuslikud jooned on selle olevikulisus, hetkelisus ja kordumatus.

Draamakirjanduse tüvitekstidest tuleb põhikooli vanemas astmes käsitleda kaht näidendit: August Kitzbergi tragöödiat “Libahunt” ja Eduard Vilde komöödiat “Pisuhänd”.

5.–6. klassi õpilasel tuleb lugeda ja esitada draamatekste ja tekstikatkendeid ning arutleda tekstis käsitletud teemade ja probleemide üle. Tegelasanalüüs hõlmab selles vanuseastmes eeskätt tegelaste iseloomustamist (sh päritolu, välimus, mõtted, tunded, iseloom ja käitumine), nende võrdlemist, aga ka tegelassuhete kirjeldamist ja tegelase käitumisele hinnangu andmist. Õpilane oskab sõnastada draama teema ja mõtte. Draama sündmustiku puhul määratleb õpilane sündmuste toimumise aja ja koha, järjestab loo sündmused ajaliselt või koostab kava, mis võtab arvesse tegevustiku olulisi sündmusi. Õpilane leiab teosest sobivaid näiteid ja tsitaate, seostab sündmusi, konflikte ja tegelasi oma kogemuste ja hetkel päevakohaste teemadega.

7.–9. klassi õpilasel tuleb lugeda ja esitada draamatekste ja tekstikatkendeid ning arutleda tekstis käsitletud teemade ja probleemide üle. Tegelasanalüüs hõlmab eeskätt tegelaste iseloomustamist (sh päritolu, välimus, mõtted, tunded, iseloom ja käitumine), aga ka tegelassuhete kirjeldamist, tegelaste, aga võimalusel ka draamateksti ja selle põhjal valminud lavastuse omavahelist võrdlemist (sarnasuste ja erinevuste märkamist), neile lugejapoolse hinnangu andmist (nt tegelase valikutele, käitumisele, väärtushoiakutele) ning järelduste tegemist (nt tegelase eesmärkide või rolli kohta). Õpilane määratleb draama pea- ja kõrvaltegelased ning jälgib tegelaste ja nendevaheliste suhete muutumist. Draama sündmustiku puhul määratleb õpilane sündmuste toimumise aja ja koha, järjestab loo sündmused (nt ülesehituslikult või ajaliselt). Draamateksti analüüsides kasutab õpilane järgmisi mõisteid: dialoog, etendus, lavastus, monoloog, tragöödia, komöödia, draama, karakter, remark, repliik, roll, stseen, vaatus (konflikt, intriig, pinge). Õpilane leiab teosest sobivaid näiteid ja tsitaate, seostab sündmusi, konflikte ja tegelasi oma kogemuste ja hetkel aktuaalsete teemadega.

Draamakirjandus nagu kõik kunstiiliigid räägib metafooride ja sümbolite keeles. Teksti eri tähendustasandite mõistmiseks tasub ühiselt uurida selle kujundlikkust, mis avaldub näiteks draamateose pealkirjas või tegelastevahelises dialoogis. Kujundlikkust võib otsida ka tegelaste nimedest või remarkidest, milles viidatakse lavakujundusele, tegelaste riietusele, valgustusele, helikujundusele tegelaste kostüümidele, isiklikele esemetele või rekvisiitidele. Laval kannavad kõik nimetatud aspektid tähendust ja aitavad teose ideel publikuni jõuda.

Alati tasub küsida, miks on valgus just sinine, miks on peategelasel tänapäevane riietus, kui näidendi tegevus toimub keskajal, või miks on lavakujunduses ette nähtud, et lauale oleks kuhjatud raamatuid.

Draamakirjanduse käsitlemisel tuleks kasutada erinevaid meetodeid: teksti esitamist (osalistega lugemist), professionaalsete näitlejate esitatud teatrietenduse jälgimist või kuuldemängu kuulamist, etenduse analüüsi, aga ka õpilaste endi dramatiseeringuid mõne luule- või proosateose põhjal ja draamastseenide lavastamist. Teksti esitamisel tuleks pöörata tähelepanu diktsioonile, sobiva tempo, hääletugevuse ja intonatsiooni valikule. Teksti esitamisele peaks järgnema eneserefleksioon, kus õpilane hindab esmalt ise, kuidas ta ülesandega toime tuli, ja teiste õpilaste tagasiside, mille käigus õpitakse jagama heatahtlikku, konstruktiivset kriitikat ja seda ka tänulikult vastu võtma.

Draamameetodid kirjandustunnis

Draamameetodid on teatri väljendusvahendeid kasutavad tehnikad, mida võib rakendada mis tahes ainetunnis, aga eriti asjakohased on need kirjandustunnis. Draamameetoditel on palju ühist mänguga, sest tegevus toimub kujuteldavas keskkonnas kokkulepitud mängureeglite järgi. Nende rakendamisel arendab õpilane oma sotsiaalseid oskusi, väärtustab loomingulist koostööd, ideede paljusust, esinemisjulgust, loovust ning arusaamist inimsuhetest, samuti hakkab ta mõistma teatri kui kunstiiligi toimimise põhimõtteid. Õppimine ja tähenduste loomine toimub eesmärgistatud ühistegevuse käigus: koos luuakse kui tahes lühike või pikk draamastseen, üksteist märgatakse, tegevust analüüsitakse ja tehakse järeldusi. Draamategevus, mis ei ole mõeldud publikule esitamiseks, annab osalejatele spetsiifilise kogemuse, millest õpitakse nii iseenda kui ka kaaslaste, aga ka esitatava teksti sisu ja vormi kohta.

Draamas on kolm tegevuslikku etappi: ettevalmistus, esitamine ja tagasiside. Loovat ja kriitilist mõtlemist vajatakse kõigis neis etappides. Refleksioon on oluline osa õppeprotsessist. Enne draamaülesannete juurde asumist on vaja klassi häälestada, et luua järgnevateks tegevusteks psühholoogiline ja füüsiline valmisolek. Selleks sobivad alltoodud sisseelamisk- ehk ice-breaking-mängud. II ja III kooliastet on kerge draamamängude kaudu juhtida keerulisemate ülesannete juurde, kuid nende puhul on ilmselt vaja rakendada reegleid, mis tagavad tunnidistsipliini, sest mängides võivad õpilased kergesti ennast unustada ja muutuda lärmakaks. Sellise olukorraga toimetulekuks võib õpetaja enne draamaülesande juurde asumist kokku leppida reeglites (nt kui õpetaja kasutab muusikainstrumenti või muud helitekitavat abivahendit (triangel, kelluke vms), tähendab see märguannet lõpetada kas liikumine või rääkimine: ettevalmistusaeg lõpeb ja alustatakse esitustega).

Õppetegevused

Sisseelamismängud

Liigutuste koor. Kõik seisavad ringis ja teevad koos mingit liigutust, näiteks viibutavad üht jalga. Kes sellest ära tüdineb, võib välja pakkuda uue liigutuse ja teised peavad sel samal hetkel järgnema, nii et kogu ring tegutseb kogu aeg ühtselt ja sünkroonis.

Telesaade. See võib olla jutusaade, tõsieluseriaal vms, milles käsitletakse draama probleemistikku.

Kirjanduslik kohus Arutatakse kohtuprotsessi eeskujul tegelase süüasja koos kõigi vajalike osalistega: prokurör, advokaat, tunnistajad, kohtunik ja lõpuks langetatakse otsus.

Kujutava ja helikunstiga seotud draamategevused (vt Hein 2014)

Lavakujunduse loomine

Kostüümide kujundamine

Helikujunduse loomine

Kollektiivne tegelaste, sündmuskohtade, oluliste detailide vms joonistamine suurele paberile (nt tapeedile)

Happening

Reflekteerivad ja analüüsivad tegevused (vt Hein 2014)

Suuline või kirjalik eneserefleksioon

Suuline tagasiside kaasõpilase esitlusele

Teatrietenduse suuline analüüs

Teatriarvustuse kirjutamine

Lõiming

Näitekirjanduse käsitlemine võimaldab loomulikult moel lõimingut paljude teiste ainetega. Eelkõige seostub draamaanalüüs eesti keele teemadega. Tegelaskõne analüüsi puhul vaadeldakse tegelase keelelist isikupära, sõnavara (murdekeele või slängi kasutamist), iseloomulikke keelekujundeid ja lausestust. Kuna teatrikunst ühendab endas erinevaid kunstiliike – kirjandust, muusikat, kujutavat kunsti, tantsu, tänapäeval ka video- ja filmikunsti –, siis on näitekirjanduse käsitlemisel paratamatu kaasata ka need kunstiliigid. Õpilaste endi lavastatud draamastseenide puhul võib anda ülesande leida sellele ka vastav muusikaline kujundus, joonistada kostüümikavandid või lavakujundus. Klassikaks saanud draamade sisu võimaldab lõimimist nii ajaloo kui ka ühiskonnaõpetusega – uurida ajastut, millal draama tegevus aset leiab, millistes tingimustes inimesed elasid, millised olid nende probleemid, milline oli riigikord, millised ühiskonnaklassid. Kõige rohkem õpitakse siiski inimolemuse kohta. Draama on üksteise vaatamise kunst, nagu on öelnud draamapedagoog Augusto Boal.

Draamameetoditega arendatakse eelkõige enesemääratluspädevust – suutlikkust mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi ning arvestada oma võimeid ja võimalusi. Ühtlasi arendatakse kultuuri- ja väärtuspädevust – suutlikkust hinnata inimsuhteid, teadvustada oma väärtushinnanguid ja arvestada nendega otsuste langetamisel; olla salliv ja koostööaldis ning panustada ühiste eesmärkide saavutamisse. Kuna teater on alati kollektiivne kunst, siis toetab draamametoodika tugevalt sotsiaalset ja kodanikupädevust – oskust teha

koostööd teiste inimestega, aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada nendega koostöö tegemisel.

Hindamine

Draamateksti analüüsist juhinduvate õpitulemuste saavutamiseks põhikooli II ja III kooliastmes peab õpetaja lähtuma draamateksti põhieesmärgist – see on kirjutatud ettekandmiseks laval. Seega võiks hinnatavate ülesannete hulka kuuluma tegevusi ja ülesandeid, mis on seotud draamateksti esitusega. Esitamine eeldab alati esitajapoolset tõlgendust, mis tähendab, et enne esitust tuleks analüüsida draamaloo žanrit (kas tegemist on tragöödia, komöödia või draamaga), selle sündmusi (tegevuse arengut, kompositsiooni) ning karaktereid (isikupärastatud tegelasi), nende omadusi, motiive ja eesmärke.

Analüüsifaasi oleks soovitav kaasata õpilased väikeste rühmade või paaridena, nii et arutelu käigus tuleks välja võimalikult palju erinevaid tõlgendusi. Õpetaja peab sõnastama näidendi kohta avatud küsimusi (n-õ dilemmasid), mille vastus pole üheselt selge, aga millest sõltub karakteri tõlgendus. Näiteks August Kitzbergi „Libahundi“ puhul sobiksid küsimused: kas Tiina oli päriselt libahunt või teda ainult peeti selleks, kuna Mari nii väitis; kas vanaema andis Margusele head nõu või mitte; miks külarahvas uskus, et Tiina on libahunt, kui Mari selle vihahoos välja paiskas? Õpilastele tuleks rõhutada, et kas-küsimuste puhul tuleb alati oma vastust ka põhjendada. Igal juhul tuleks oma arvamust tekstipõhiste argumentidega kinnitada.

Enne esituse hindamist tuleks arutada ka väärtusküsimusi – milliseid väärtusi draama esile tõstab või kaitseb ehk teisisõnu, mis on draama idee. Seejuures tuleks tähelepanu pöörata sellele, et draamad kujunevad klassikaks põhjusel, et neis sisalduvad mingid probleemid või väärtused, mis ei aegu, vaid on päevakohased ka tänapäeval. Need peaks üles leidma ja sõnastama samuti enne esitamist. Tähtis on, et õpilastel kujuneks arusaam draamatekstist kui tervikust, mille kõik osad dialoogist rekvisiitideni on ühe eesmärgi – idee välja toomise teenistuses. Väärtuste käsitlemisel peab õpetaja aktsepteerima arvamuste paljusust, sest klassikalistes draamades ongi rohkem kui üks idee. Draamateksti analüüsil põhjalikumaid vastuseid andnud õpilasi võib samuti positiivse hindega tunnustada, nõrgemaid on soovitav mitte hinnata, et nad ei kaotaks julgust edaspidi oma seisukohti esitada.

Esituse puhul ei pea hindama näitlejameisterlikkust, kuigi silmapaistvate esituste puhul võib seda muidugi teha. Peamiselt peaks tähelepanu pöörama selgele diktsioonile, õigest valitud hääletugevusele, intonatsioonile ja kõne tempole, põhjendatud rõhuasetustele repliikides ja dialoogipartneriga arvestamisele, sest teater on kollektiivne kunst.

Hindamise ositi lugemise puhul pole oluline teksti pähe õppida, sest selle unustamise kartus võib tekitada ärevust, mis takistab lugemast oma osa parimal võimalikul moel. Hinde võib panna kas kõigile osalistele, ainult peategelasele või suuremamahulise teksti esitajatele. Mõnes näidendis on remarkidel väga oluline roll, sel juhul on asjakohane hinnata ka remarkide lugejat.

Draamateksti analüüsi hindamiseks sobib ka õpilaste endi valitud draamastseeni lavastamine. Sel juhul tuleks teksti esitamise kvaliteedi kõrval tähelepanu pöörata ka muudele lavastuslikele aspektidele: lava- ja helikujundusele, tegelaste paigutusele ja liikumisele laval,

st otsides tekib õpilasel võimalus materjali avastada ja valida ning seda oma tekstides loovalt kasutada. Kindlasti on õpilasel lihtsam märgata ja kirjeldada neid rahvaluulenähtusi, mida ta nüüdiskultuuris ise autentsetena kogeb ja mis temas vahetuid tundeid tekitavad. Just kogemisest ja omaenda kogemuse reflekteerimisest tuleks rahvaluule õpetamisel laiemalt lähtuda.

Kultuurisündmused loovad ühtekuuluvustunnet, kujundavad põlvkondlikku ja rahvuslikku identiteeti. Kohaliku kultuuri teadvustamine on võimalik, kui tutvuda kooli- ja kodukandi pärimusega ning osaleda kultuuri- ja kirjandusüritustel. Oluline on jõuda selleni, et õpilane väärtustab nii paikkondlikku kui ka kogu Eestit ühendavat eripärast paljutahulist kultuuri, kuid leiab seejuures kontakti ka oma lähedaste ja koduümbrusega. Tähtis on suhtlus vanemate põlvkondadega, nende mälestusjuttude kuulamine ja kogumine.

Järgnevalt mõned ideed pärimusega tegelemiseks.

Võib jutustada ettevalmistatud kavapunktide alusel oma perekonna tavadest, seejärel koostada perepajatuste albumi, kuhu lisatakse pereliikmete lugusid, pere tähtpäevade kirjeldusi, pilte koos legendiga ja muid materjale. Albumitest võib klassis koostada väljapaneku.

Võib tutvuda eri põlvkondade mängudega, kirjeldada neid võimalikult täpselt ja detailiselt, seostada neid pereliikmete lapsepõlvega, eristada eri tüüpi mängu (nt keele- ja liisumängud, laulumängud, lauamängud, kadrimängud, liikumismängud), samuti poiste- ja tüdrukutemänge.

Võib kirjeldada oma kooliteed, pöörata tähelepanu paikadele ja objektidele, nt mõni hoone või rajatis, mille kohta keegi on midagi rääkinud, või inimene, kes seal elab, või mõni linnalegend (nt kummitav maja) või tõsielujuhtum (nt kellegi sünni- või surmakoht) või mõni grafiti või plangukritseldus. Ühtlasi võib küsida (vana)vanematelt nende kunagise koolitee kohta.

Võib kirjeldada mõne avaliku või perekondliku sündmusega (nt spordivõistlus, pidulik aktus, jaanipäev, talgud, laat) seotud tavaid. Ka iseenda või lähedaste harjumuste kirjeldamine annab ettekujutuse argipäeva traditsioonidest.

Võib jutustada, seletada ja koguda unenägusid, mis kuuluvad samuti pärimusliku jutukultuuri hulka. Samuti võib tuua näiteid kirjanduslikest unenägudest, mida teose tegelased on kogenud.

Võib otsida pärimuse elemente turismi- ja reklaamivaldkonnast, leida rahvapärimusest tuttavaid motiive ja süžeesid nii sõnas kui ka pildis, leida tekstidest käibetõdesid ja rahvatarkusi, sh kõnekäände ja vanasõnu, aga ka muinasjutule omaseid elemente.

Võib külastada ühiselt kooli lähisel muuseumit ja vahendada seal nähtut suuliselt ja kirjalikult külastuse ajal ja järel. Loodusmaastikuga seotud pärimusega tutvumisel võib uurida kodupaiga lähisel paiknevaid tähenduslikke kohti ja objekte.

Järgnevalt mõned ülesanded rahvaluule käsitlemiseks.

Võib seletada kõnekäändude ja vanasõnade tähendust ja kasutuskonteksti, seostada neid nüüdisaegsete elunähtuste ja väärtustega. Samuti võib otsida eesti vanasõnu, mis kõige paremini peegeldavad eestlast ja rahvuslikke kultuuriväärtusi. Lühivormide põhjal võib kirjutada temaatilise jutu või luuletuse.

Võib esitada ja lahendada mõistatusi või keerdküsimusi neid klassikaaslastelt küsides, see tekitab eheda suhtlusolukorra, pealegi võimaldab tänapäevaste mõistatuste loomine moodsat elukeskkonda kujundlikult kirjeldada.

Võib kirjutada anekdoote ja naljandeid ümber nii, et kaoks koomiliste olukordade ja tegelastega seotud huumor, taanduksid liialdused ja pöörded. Aga ka vastupidi, olles teadlik koomika võtetest (situatsiooni-, tegelas- ja sõnakoomikast), võib luua tavalisest elulisest juhtumist või olukorrast naljandi või anekdoodi.

tekstid, mis on suunatud lugejale väljahääldamiseks. Nagu sageli öeldakse, lüürika on monoloog värssides. Mõlemat luuletust iseloomustab ka ebamäärane aegruum: me ei saa öelda, kus või kunas kõik aset leiab, õieti jääb mulje, et need luuletused toimuvad iga kord, kui me neid loeme. Lüürika on just kui foto, mis peatab ühe ajahetke ja kannab seda ajas edasi. Kummaski tekstis ei kehtestata väljamõeldud aegruumi, vastuoksa, lüürilised tekstid ütlevad midagi meie maailma kohta, kõigutavad või kinnistavad meie väärtushoiakuid, arusaamu. Seega, lüürika pole niivõrd see, mida ta ütleb, vaid pigem see, mida ta ainulise lugejaga teeb. Just luule puhul tuleb esile ilukirjanduse tuum: see, mida väljendatakse, on eristamatu sellest, kuidas seda tehakse. Nii võib lüürlist luuletust võrrelda egoistliku keigariga, kes ütleb üksnes: vaata mind! vaata mind! Luuletus on omamoodi rituaal, selle eri osad on paranoiliselt kokku seotud erisuguste kõla-, kõne- ja lausekujunditega. See kõik loob aga pinnase selleks, et lugeja haarab minapositsiooni, lugedes oleme just kui ise kõigele tunnistajaks, me oleme ise need, kes seda luuletust lausuvad.

Luuletust võiks võrrelda rikkaliku metsaga ja luuletuse käsitlemist matkaga, milles õpetaja – kui laenata Märt Väljataga kujundit kirjanduskriitiku kohta – on nagu matkajuht, kes on kursis erinevate radadega, teab nende keerukusi ja iseloomu, tunneb olulisemaid puid ja põõsaid, loomi ja linde ning nendevahelisi suhteid. Ja ehk oskab neid võrrelda teistegi metsadega. Mis aga veel olulisem, matkajuht on valmis minema koos matkalistega ühisele rännakule, laseb neil ise avastada ja avastab sedakaudu isegi. Teadvustades alati ka grupi varasemat kogemust ja võimeid. Niisiis pole mõistlik käsitleda luuletust kui formaalset objekti, milles on kindel hulk tunnuseid, mis tuleb üles leida ja ära märkida. Nagu näitavad uurimused, domineerib luuleõpetuses kas radikaalselt juhuslik lugejakeskne või nn parafrastiline või naiiv-positivistlik käsitlus, „mis taandab kõik õppematerjalis sisalduvad laused ühe ja sama tasandi informatsiooniks, mingiks üleüldiseks „sisuks“, mis meelde jätta” (Talviste 2019: 44). Luuletust võiks käsitleda kui sündmust või elusorganismi, milles on lõputult palju informatsiooni, mis tagatipuks pidevalt teiseneb ja millega kokku puutudes on kõige olulisem iga lugeja isiklik kogemus. Sellise lähenemise korral on luuletuse käsitlemine alati pikemaajalisem protsess, mille puhul on olulisem sügavus, mõtestatus, luuletuse kui

sündmuse sisemiste seaduspärade avastamine. Ühest metsast teise jooksmine arendab õpilast alati vähem, kui üks rikkalik ja isiklikult läbitunnetatud kogemus.

Selleks, et jõuda tähenduslikkuseni, tuleb võtta aega. Kiirustamine on luuletuse käsitlemise kõige suurem vaenlane! Kui õppimine on aeglane protsess, siis poeetilisse aegruumi sukeldumine on suisa üliaeglane: kogemust ja arengut ei saa forsseerida, õpilasel ei saa nõuda kiiremat arengut, kui ta selleks on võimeline. Lõppeks on iga kirjandusõpetaja üheks eesmärgiks ju luulelugemise harjumuse kujundamine. Viimane on seotud omakorda pingutuse ja süvenemisega, sest huvi ja mõistmine on süvenemise tulemused. Nii ei ole mõtet käsitleda ühes tunnis pealiskaudselt paljusid luuletusi, sest õpilasel ei ole aega luua nendega läbitunnetatud ja tähenduslikke seoseid, eelistada tuleks ühe luuletuse põhjalikku ja sügavat, järk-järgult keerukamaks minevat käsitlust.

Tekstikeskse emakeeleõpetuse ja ka luuletuse käsitlemise aluseks võiks pidada sügava mõistmise kontseptsiooni, mis lähtub asjaolust, et mõistmine ja teadmine eeldavad kontseptuaalsete ja abstraktsete teadmiste kinnistamist ning laiendamist. Selle esimeseks astmeks on n-õ pealiskaudne õppimine, mille puhul suudab õpilane käsitletud teemasid, mõisteid õpikeskkonnas rakendada. Näiteks tõmmata luuletuses metafoorile joone alla või sõnastada ühe luuletuse teema. See on aga pelgalt esimene samm, sest enamasti on uus teadmine peagi ununenud, püsivat mälusisu ei teki. Nüüd peaks õpetaja, selle asemel et liikuda edasi järgmise teema juurde, aitama õpilasel luua seoseid varasemate teadmistega, teiste kontseptsioonidega, isikliku eluga. Tuua klassiruumi õpilase isiklikud suhted, varasemad luuletused, filmid, muusikapalad, mälestused, unistused ja pettumised, tülid ja rõõmuhetked, vestlused ja vaikimised. Seejärel võiks järgneda kolmas faas: õpilasel tuleks verbaliseerida, luua, kirjutada võimalikult palju isiklikke seoseid, visualiseerida, kujustada jne. Alles lõpuks võib liikuda faasi, kus üks luuletus on muutunud õpilasele omaks, ta mõistab selle sisemisi seaduspärasusi oma võimekuse ja kogemuse piires. See loob eelduse, et ühe luuletuse käsitlemine toetab kõikide järgnevate luuletuste lugemist, aitab õpilasel luuletuse kaudu sügavamalt näha ka ümbritsevat igapäeva ja iseend. Kõik algab arusaamast, et lähtuma peab õpilasest, liikuda tuleb samm-sammult, sügav mõistmine võtab kaua aega ja nõuab süvenemist ning pidevat pingutust.

Selleks, et aidata õpilasel jõuda oma hääleni, on tarvis kujundada toetav õpikeskkond, kus palju aega kulutatakse lugemisele, seatakse tegelikke, praktilisi eesmärke, aidatakse üksteisel luua seoseid varasemate teadmiste ja isikliku kogemusega, lugemisprotsessi vältel kirjutatakse eri liiki tekste, rakendatakse eri õpi- ja lugemisstrateegiaid, liigutakse poeetilises aegruumis ühiselt koos klassiga, tehakse pidevalt pause ja reflekteeritakse, meenutatakse tehtut.

Luuletuse aegruumi sukeldumiseks peab õpilane tundma, et ta on oodatud ja vajalik. Selleks tuleks luuletusele läheneda võimalikult palju õpilase vaatenurgast, arvestada tema isiksust, ta peaks julgema eksida, kartmata, et tuleb kohe jõuda õige või väärt vastuseni. Seetõttu võiks õpetajat huvitada iga õpilase mõtted – kõik õpilased on rikkaliku ja ainukordse kogemusega inimesed, kelle ideid ja mõtteid, käitumist (rääkimata õpilasest endast) ei tohiks halvustada. See loob pinnase, et õpilane on valmis luuletusega intiimselt tegutsema. Enamgi veel, just selle ainukordse kogemuse pinnalt võiks iga õpilane jõuda ainukordse arusaamani luuletusest.

Selleks, et õpilasel tekiks tunne, et ta saab hakkama, tuleks luuletuse käsitlemine jaotada etappideks, liikuda samm-sammult keerukamas, üha sügavamale. Õpilased võiksid teada, mida nad luuletusega tegema peavad, millele keskenduma: õpilaselt ei saa nõuda luuletuse tõlgendamist, vastust, kui ta ei peagi olema veel selleni jõudnud. Seega peaks õpetaja olema kogu protsessi vältel õpilase jaoks olemas, toetama teda, soovima teda aidata ja õpilane peaks seda ka tunnetama. Õpilasel peaksid olema konkreetsed tööriistad, võtted, mille abil luuletuse aegruumi sukelduda, teha see enda jaoks tähenduslikuks. Sageli juhtub, et õpilane peab luuletuse kohta midagi ütleva veel enne, kui tekst on muutunud tema jaoks nähtavaks. See tähendab aga juhuslikku vastust, mis omakorda üksnes põlistab vastumeelsust luule suhtes. Õpilast ei tohiks ähvardada ega üldiste ja sisutühjade kommentaaridega tagasisidestada. Iga tõlgendus või mõte luuletuse kohta on väärtuslik ning nõuab kaasõpilaste või õpetaja peegeldust. Tagasi- ning edasiside peaks olema asjakohane, täpne edasiviiv. See nõuab, et luuletuse käsitlemisel tehakse pause, reflekteeritakse. Nii on ka võimalus, et õpilane ei vaatle teksti ühe staatilise terviku, vaid sisemiselt paljuse organismina.

Niisiis tuleks luuletuse käsitlemisel väärtustada iga õpilase eripära ja olemust, sest kus mujal kui luules võiks viia see teksti enda rikastamiseni. Selleks võiks anda õpilasele aega, liikuda õpilasele sobivas tempos, et oleks võimalik katsetada, proovida, leiutada. Oluline on õpilast läbivalt toetada: lähtuda tema olemasolevatest teadmistest, oskustest, huvidest ja kogemustest; arvestada õpieelistusi, väärtustada loovat mõtlemist, julgustada katsetama. Õpetajal ei tasu suunata õppeprotsessi või arutelusid kindlas suunas, vaid lähtuda õpilaste avastustest, toetada neid ja suunata liikuma järk-järgult sügavamale. Ülioluline on seejuures, et õpitegevused oleksid õpilasele tähenduslikud, väärtuslikud. Kui õpilane näiteks kirjutab midagi luuletuse kohta, võiks sel olla ka tegelik väärtus. Õpilasel võiks luuletuse käsitlemise protsessi vältel olla võimalus langetada pidevalt ka valikuid, mis oleksid mõtestatud, läbikaalutud. Seega õpetaja peaks noorele pakkuma eriilmelist luulet, juhendama teda kogu lugemisprotsessi vältel, et oleks võimalik jõuda järk-järgult üha sügavamale poeetilisse aegruumi ja samm-sammult keerukamate tekstideni. See nõuab lugemisprotsessi vältel pidevat tagasi- ja edasisidestamist, suunamist, toetamist, et õpilane teaks, kuhu käimasoleva protsessiga tuleks jõuda ja mis on selleks järgmised sammud. Tarvilik on eri tööriistade pakkumine, mis võimaldaks liikuda sügavamale. Mõtestatud õppeprotsessi puhul peaks õpilane jõudma alati sügavamale, kui ta oleks selleks iseseisvalt suuteline. Seetõttu ei saa õpitegevused ja käsitletavat luuletused olla kunagi liiga keerulised ega liiga lihtsad. Kuivõrd luule on ühtaegu nii isiklik kui ka üldine, on tarvis õpilast alati ka individuaalselt toetada.

Luuleteksti valik

Kirjanduse kui õppeaine missioon võiks olla tekstitasandi nähtavaks tegemine ehk kirjanduse kirjaoskuse tekitamine ja toetamine. See saab avalduda vaid ilukirjanduskeeles, poeetika avastamise teel. Kirjanduses kui lugemiskeskses aines võiks õpilane omandada peamised lugemise tehnilised võtted, kuid mitte ainult, ta peab omandama ka selle aine tuuma, iseärasused – poeetika. Seega on eesmärk kahesugune: lugemine kui niisugune ja ilukirjandus(likkus) kui niisugune. Lugemisel ei saa mööda minna tekstitasandist, sest ilukirjanduslik tekst ja selles sisalduvad keelenähtused (poeetika) on eesti keele ja kirjanduse õpetuse ainesisu.

Suur osa viimasel paaril kümnendil ilmunud uurimusi luuleõpetusest väidab, et õpilastel on luule osas tekkinud õpitõrge: luulet peetakse keerukaks, ebahuvitavaks, ligipääsmatuks. Samuti selgub, et ka suur osa õpetajaid tunneb end luule käsitlemisel ebakindlalt, sest kogemust on vähe ja puuduvad tööriistad, mis aitaksid muuta poeesia õpilasele tähenduslikuks. Iseäranis jõuline hoiakumuutus leiab aset II kooliastmes, kui kirjandusest saab eraldi õppeaine: õpilasel tuleb ühelt poolt kohaneda uute õpistrateegiatega, teisalt ei vasta käsitletavat luuletust varasemale kogemusele, mille on kujundanud silprõhulises värsisüsteemis lõppriimiliste lasteluuletuste pealiskaudne käsitlemine. Kuivõrd alushariduses käsitletakse luulet enamasti teistel eesmärkidel ja tekstidki on erinevad, tuleks 5. ja 6. klassis alustuseks aidata avardada õpilase arusaama luulest/luuletusest. Näiteks vaba- ja blankvärsiline luuletus võib esialgu tunduda õpilasele arusaamatu, ta ei leia luulele omast, sest pole sellise teksti kui luulega sügavamalt kokku puutunud. Selles vanuses võiks põhieesmärgiks seada selle, et õpilane mõistaks, mida kujutab endast poeetiline keelekasutus ja et ta sukelduks eri (ala)žanrites luuletustesse. Metakontseptsioonide õpetamise asemel võiks keskmes olla just lüüriline aegruum, mis võimaldab iseäranis isiklikku kontakti tekstiga.

Õpitõrkele vaatamata on selge, et iha rütmiliselt korrastatud kujunditiheda teksti vastu on noortel jätkuvalt alal. Annab sest ju tunnistust kas või räppmuusika tohutu populaarsus, mitmekesised keelemängud ja meemid ühismeedias, teravmeelsed värsiread majaseintel või tualettruumides. Luule käsitlemisel ei ole mõistlik vaadata kõrvale õpilaste muutunud tekstikasutustavade. Praegusaja noor loeb ja kirjutab ilmselt rohkem kui kunagi varem. Tõsi, traditsioonilise paberile kirjutatud mustvalge teksti asemel viibib õpilane enamasti mitmekesises vähest pingutust nõudvas tekstiruumis, kus kirjaliku teksti kõrval on veelgi olulisemal kohal pildid, helid ja žestid. Seda kõike ei tasu peljata ega kõrvale heita, vaid pigem kaasata needki tekstid luuletuse käsitlemisprotsessi. Tugevama õpitõrke korral võiks alustada väikestest tuttavatest luuletegudest, olgu nendeks lemmikartisti laulusõnad või mõni lüüriline sisekaemus tänavakunsti vormis. Liiga kiire liikumine keeruka vabavärsilise ja metafooritiheda teksti suunas võib õpitõrget just süvendada.

Nüüdisaegne luuledidaktika kutsub igatahes õpetajaid üles käsitlema muu hulgas luule multimodaalsust, visuaalsust ja performatiivsust. Kanooniliste tekstide kõrval võiks alustada tehnoloogilise arengu ja võrgustamisega esile kerkinud luuležanridest, näiteks ühismeedia luulest ja videoluulest, või tekstidest, millega õpilased igapäevaselt kokku puutuvad, näiteks räppmuusika, kuigi viimase kasutamisse õppetöös võivad õpetajad suhtuda ettevaatlikult. Kasutada võiks teisi meediume ja kunstivaldkondi: kujutavat kunsti, tantsu, filmi, teatrit, arvutimänge jne.

Luuletuste ja luulekogude valiku põhikriteeriumideks on – nagu kirjandusõpetuses üldisemaltki – kunstiväärtus, humanistlik suunitlus ja positiivne mõju õpilasele. Samuti tuleb silmas pidada õpilase eakohaseid psühholoogilisi ja intellektuaalseid võimeid. Kui proosakirjanduse käsitlemisel võiks valitseda tasakaal eesti ja maailmakirjanduse vahel, siis luule puhul võiks vähemasti põhikoolis eelistada eesti kirjandust (mis ei välista ka tõlkeluule või välisautorite käsitlemist, rääkimata lõimingust võõrkeelega), kuivõrd luule seos keelega on sedavõrd olemuslik. Tasakaalus võiks olla ka vanema ja uuema luule käsitlemine, samuti võiks jälgida nais- ja meesautorite esindatust. Mis aga veel olulisem, õpetaja võiks julgelt

luuletööga pihta hakata: luule võiks olla kirjandustunnis niisama sage kui proosa. Kindlasti võiks tundi kaasata luuletusi või luulelisi tekste õpilastele tuttavates vormides, näiteks ühismeediaplatvormidel, muusikas, filmis, tänavapildis jne. Võimalik on kaasata luulekäsitlusse õpilase juba varem kirjutatud tekstid: näiteks Facebooki vestlustest on hõlpsasti võimalik luua vabavärsilisi luuletusi.

Juba põhikoolis võiks õpilane kokku puutuda erinevate poeetiliste lähenemisviisidega. Käsitleda võiks kindlasti eesti kanoonilisi luuletajaid, loodus- ja armastuslüürikat, meetrilisi ja vabavärsilisi tekste, aga ka eksperimentaalsemat keeleluulet (nt Valdur Mikita impampluule), ühiskonnakriitilist ja multimodaalset luulet. III kooliastmes võiks õpilasele läbivalt tutvustada ka uuemaid poeete/poetesse, sest luuleväli pole seotud üksnes minevikuga, tegu on pidevalt pulbitseva ja uueneva nähtusega. Õpetajale võiksid abiks olla näiteks erinevad luuleauhinnad (kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastaauhinna nominendid, Juhan Liivi preemia, Betti Alveri debüüdiauhind jne), samuti näiteks ajakirja Looming veergudel ilmuvad aastaülevaated ning nt arutelu 21. sajandi eesti kirjandusest. Kindlasti võiks õpetaja suunata õpilasi tutvuma ajakirjaga Värsked Rõhk, ning selles ilmuva luulega.

Luuletuse käsitlemine

Nagu öeldud, on luuletuse tõhus ja mõtestatud käsitlemine üliaeglane protsess. Seega tuleks erisuguste küsimuste esitamise asemel esmalt keskenduda sellele, mida õpilane tekstiga teeb?

Kuivõrd (ka vabavärsiline) luuletus on enamasti rütmiline tekst, mis suunatud väljahäälendamisele, võiks esmalt näiteks rahulikult ilma igasuguste keerulisemate küsimusteta lihtsalt lugeda. Lugeda valjusti ja vaikselt, kiiresti ja aeglaselt, valju sisehäälega ja pobisedes. Lugeda üksi ja kahekesi. Lugeda eri inimestele: juhuslikule möödujale kooli koridoris või supermarketis, kokale sööklas, sõbrale. Lugeda istudes ja seistes, joostes ja kõndides. Lugeda nagu purjus turist ja kaine imik. Lugeda nagu 23-aastane läbipõlenud dändi, kellel on möödukalt pikk habe. Lugeda rõõmsalt ja kurvalt, vihaselt ja malbelt. Luule käsitlemine ei pea tingimata aset leidma klassiruumis, vastavalt eesmärgile, tekstile ja õpilastele võib luuletust lugeda koridoris, aulas, linnavalitsuse ees, metsas jalutades, pargipingil istudes.

Kohe alguses võiks õpetaja üritada aidata õpilasel muuta luuletus enda jaoks tähenduslikuks, luua seoseid oma siseilmaga. Hea viis on igasugune visualiseerimine, kujustamine: õpilane võiks visandada näiteks luuletuse esimese stroofi aegruumi, mis põhineb näiteks õpilase kodul või mõnel tuttaval paigal. Õpetaja võiks suunata seda ruumi täiendama ja pidevalt muutma: õpilane piirdub sageli vaid esimese pähe tuleva pildiga, aga luuletuse paljutähenduslikkuseni jõudmiseks võiks hakata seda teisendama: muuta vaatepunkti (vaadata toimuvat läbi oma silmade, vaadata ennast ses ruumis ülevalt ja alt, lähedalt ja kaugelt), lisada ruumi lähedasi inimesi, panna ses ettekujutatud ruumis tuli põlema ja seejärel kujutada kõike ette pimeduses, lisada helisid ja lõhnu, muuta temperatuuri. Visualiseerimine ei tähenda tingimata joonistamist, kasutada võib ka (vanu) fotosid, võimalik on olemasolevatest esemetest luua kirjeldatud ruum jms. Eesmärk on võimalikult sügavalt tunnetada isiklikust kogemusest lähtuvalt lüürilist aegruumi.

Selleks et jõuda luuletuse kui sisu ja vormi ainuvõimaliku kooskõlani, võib õpilane hakata luuletuse keelepinda raputama. Võib otsida näiteks kõige silmatorkavama/olulisema või

hoopis mõttetuma sõna ja asendada see. Sõnu võib maha tõmmata ja lisada. Õpilane kirjutab nüüdisajal palju, miks mitte tuua luuletuse käsitlemisse ka tekste, mida õpilane on kirjutanud vestlusakendes või e-kirjades? Ja seejärel naasta luuletuse algversiooni juurde. Luuletuse keelepinda võiks võimalikult intensiivselt kompida, painutada: asendada eri sõnaliike (omadussõnad, verbid jne), lugeda uuesti, muuta stiili, ülesehitust, kirjavahemärke, ajavorme või lausuja isikut (nt ainsuse esimene isik vahetada ainsuse kolmanda isiku vastu), otsida sünonüüme ja antonüüme. Oluline on kogu luuletuse käsitlemise protsessi vältel suunata õpilast tegema märkmeid, oma tundeid/mõtteid kirja panema. Kirjutamine käib loomuldasena koos luuletuse lugemisega. Kui protsessi lõpptulemuseks on näiteks loovtöö, võiks sellega tegelemine alata juba kohe lugemise alguses. Kui tulemuseks on nt arutlus, võiks õpilane selles teadmises teha kogu protsessi vältel märkmeid, varasemate mõtete juurde naasta, neid võrrelda.

Järk-järgult võiks edasi liikuda järgmise stroofi või luuletuse järgmise osa suunas, korrata varasemaid tegevusi ka luuletuse teiste osadega, võrrelda. Iga luuletus on sisemiselt dünaamiline, õpilane võiks näha, missugused (nt ajalised, stiililised jm) muutused luuletuse vältel aset leiavad. Kuidas luuletus areneb? Sagedasti kasutatav võte on ennustamine: õpilane vaatab luuletuse välimust ja teeb sellest järeldusi, paneb need kirja; pärast esimest stroofi vaadatakse ennustusele tagasi, hinnatakse seda ning luuakse uus ennustus jne.

Iga luuletuse käsitlemise puhul võiks täieneda õpilase luuleeritelu tööriistakast. Kui II kooliastmes on soovitatav keskenduda laiemalt poetilisele keelekasutusele, vaadelda näiteks luuletuse aegruumi, kompositsiooni ning keskenduda lugeja vastuvõtule ning isiklikele seostele, siis III kooliastmes tuleks järk-järgult omandada, sügavalt mõtestada eri kõne-, kõla- ja lausekujundeid. Oluline on siingi sügava mõistmise kontseptsioon: näiteks metafoori käsitlemisel ei saa piirduda pealiskaudse õppimisega (õpilane tunneb õpikeskkonnas metafoori ära ja tõmbab nt joone alla). Õpilane peaks ka metafoori puhul looma kõikvõimalikke seoseid (ka teiste kontseptsioonidega), looma metafoori paljudes eri kontekstides jne. Lõppeks võiks jõuda õpilane olukorrani, kus ta mõistab metafoori olemust, tunneb selle igas situatsioonis ära ja oskab kasutada. III kooliastme lõpuks võiks õpilane jõuda äratundmiseni, et metafoor ei ole alati objektiivne nähtus, vaid sõltub sageli lugeja tõlgendusest, samuti tuleks teadvustada, et metafoorsed võivad olla ka pikemad tekstiosad või suisa kogu luuletus. Põhikooli lõpuks võiks õpilane mõista kõige sagedasemaid kõne- ja lausekujundeid, nt metafoor, võrdlus, isikustamine, kordus, siire. Kindlasti võiks õpilane mõista ka alg- ja lõppriimi, stroofika, värsi funktsioone. Mis vahest kõige olulisem, kirjandusmõisted ei ole eesmärk omaette, need on vahendid, et jõuda luuletuste sügavama kogemiseni.

Luuletuse käsitlemine võiks liikuda üksikult üldise suunas. Pärast luuleteksti esmaste sisemiste seaduspärade avastamist võiks liikuda tekstiruumist välja, võrrelda seda teiste luuletustega (või nt filmide, muusikapaladega), käsitleda autorit, seejärel juba kirjandusloolisi aspekte, miks mitte ka teisi kunstiliike ning laiemalt kogu kultuuriruumi.

Sagedasti kasutatakse näiteks alljärgnevaid meetodeid/metoodilisi nippe.

* Luule käsitlemise peamiseks meetodiks on lähilugemine (vt ptk „Lähilugemine“).

* Mõeldakse uus pealkiri või kirjutatakse käsitletud poeetilisi võtteid jälgendades näiteks lisastroof.

* Lüürilist lausujat võib käsitleda tegelasena ja lähtuda traditsioonilistest proosateksti analüüsivõtetest: panna tema välimus kokku mõnest tuttavast, teha talle Facebooki profiil, mõelda talle elulugu, kirjutada luuletuse põhjal näiteks tema sisekõne, kirjutada lausujaga mõnes vestlusaknas, anda talle hinnanguid ja pakkuda välja alternatiivseid tundeid, kutsuda ta enda kui psühholoogi juurde, võrrelda iseenda käitumist või tundeid mõnes hiljutises situatsioonis jne.

* Sage on žanri vahetamine. Vabavärsilise luuletuse võib ümber kirjutada näiteks mõnes kinnisvormis või meetriliseks luuletuseks, luuletust võib tõlgendada ümber esseeks, e-kirjaks, novelliks jne. Meeles võiks aga hoida, et see on aeganõudev protsess, mis koosneb mitmest etapist. Näiteks kui luuletusest tuleb teha muinasjutt, võiks (1) jõuda luuletuse sügava mõistmiseni, (2) paika panna elemendid, mis tuleb teise žanrisse üle kanda, (3) meelde tuletada muinasjutu tunnused ja otsustada, missuguseid neist tuleb järgida, (4) teha põhjaliku eeltöö žanrivahetuseks. Alles seejärel võiks alati mustandi kirjutamine.

* Lisaks žanrivahetusele on sageli tõhus ka eri meediumite ja kunstiliikide põimimine. Nii võib luuletusest teha lühifilmi, raadiosaate, meemi, koomiksi, graafilisi novelli, räpploot, skulptuuri, maali, tantsuetenduse jne. Seegi nõuab aga põhjalikku ettevalmistust, eri meediumide eripärade mõtestamist, tugevat suunamist ja toetust.

* Luuletuse käsitlemine lõpeb sageli omaloomingulise tööga, milles kirjutatakse oma luuletus, jälgides algteksti stiili, kompositsiooni ja poeetikat. Võiks meeles pidada, et mida enam õpilast suunata, seda sügavam ja isikupärasem on lõpptulemus. Kindlasti võiksid õpilased üksteise töid tagasi- ja edasisidestada, edasi arendada või koos kirjutada. Mõistagi võib iga luuletuse käsitlemise puhul teha traditsioonilisi loovtöid (erisugused mängud, plakatid, muusikapalad, viktoriinid, illustratsioonid jne).

* Kui õpilased kirjutavad alusteksti eeskujul (või sellest inspireeritult) luuletuse omaenese kogemusele tuginedes, võiks – eriti luulekogu käsitlemise puhul – need ka luulekoguks kokku koondada, komponeerida terviklik teos, see kujundada ja välja anda. See annab võimaluse luulekogu ka koolikaaslastele ja lapsevanematele müüa, koguda raha näiteks heategevuseks.

* Tekstianalüüsist ja isiklikust kogemusest johtuvalt esitatakse küsimusi autorile, helistatakse või kirjutatakse talle. Kui tegu on elava autoriga on soovitatav kirjad alati ka ära saata või autorile tegelikult helistada, sest igasugune tegelik väärtus muudab õpitegevuse tähenduslikumaks. Aga kirjutada võib ka autori kirja kultuuriministrile, armastatule, iseendale, lüüriline lausuja võib kirjutada ka etteheitva kirja autorile ja vastupidi.

* Autori või ajastu kohta lisainformatsiooni otsimine, Wikipedia lehekülje täiendamine, Instagrami lehekülje tegemine lüürilisele lausujale või tegelikule autorile.

* Sage on nt pressikonverentsi korraldamine või kohtumine kujuteldava autoriga.

* Pärast luuletuse tähenduslikuks muutumist võib seda lugeda üheskoos eri olukordades: teistes klassides, direktori kabinetis, sööklas, tänaval jne. Või kirjutada eri kohtadesse:

kleepida kogu linna bussipaviljonid täis plakateid, kus on tutvustatud autorit ja luuletust; poristele autodele, lumele, teha grafiti mõne mahajäetud hoone seinale.

* Kui õpilastele luuletus ei sümpatiseeri, võib ette valmistada luuletusevastase meeleavalduse näiteks kooli ees või mõnes avalikus kohas; koostada linnapeale, politseile või haridusministrile kaebekiri, milles põhjendatakse, miks ei tasu koolis selliseid tekste lugeda. Oluline on, et need oleksid põhjalikult ette valmistatud ja et neil oleks ka praktiline tulemus (meeleavaldus, kiri ministri laual või e-postkastis vms).

Kuivõrd luule käsitlemisel on iseäranis esil õpilase hääl, tema isiklik aegruum ja tajus, võiks kindlasti iga luuletuse käsitlemine hõlmata ka rühma- ja paaristoid, mis toetavad omavahelist suhtlemist. Usaldusliku õhkkonna loomine on kõige alus, et tekiks oskus sõna võtta, midagi arvata ja enda seisukohti põhjendada, samuti osata anda tagasisidet ja kuulata teisi. Kõik arvamused on aktsepteeritavad, kuni neid põhjendatakse. Luulega on seda hea harjutada, kuna loominguline tõlgendus lubab suuremat subjektiivsust ja see omakorda nõuab oma arvamuse argumenteerimist. Lisaks rühma- ja paaristöödele on igasuguse ilukirjandusteose – sh luuletuse – käsitlemise loomulik osa ühisarutelu. Arvestada võiks aga olulisemaid arutelu kui õppemeetodi põhimõtteid. Ühisaruteluni saab jõuda alles siis, kui luuletus on õpilase jaoks tähenduslik ja kujunenud on turvaline, õppimist motiveeriv õpikeskkond. Arutelu teema peaks olema õpilastele tähenduslik, mida abstraktsem ja kaugem on teema, seda primitiivsem ja vähem arendavam on kogu protsess. Et arutelu oleks õpilast arendav, tuleks selleks võtta aega (soovitavalt võiks arutelu kesta kogu tunni), sel peaks olema kindel struktuur ja kokkulepitud reeglid, küsimused peaksid olema suunatud kõigile ja igal õpilastel peab olema aega jõuda oma vastuseni (tuleks anda ooteaega), küsida võiks õpilasi, kes on selleks valmis, arutelujuht (kas õpetaja või mõni õpilane) peaks vältima arutelu suunamist kindla lahenduse suunas. Vältima peaks olukorda, kus arutelu meenutab ülekuulamist, kus õpetaja küsitleb eri õpilasi.

Lõiming

Arvestades lüürikale omaseid tunnuseid (nt subjektiivsus, lüüriline aegruum jne), võimaldab luule horisontaalset lõimingut kõikide ainetega. Kindlasti peaks kogu luuleõpetus käima käsikäes eesti keelega: iga luuletus sisaldab lõputult keelelist informatsiooni, ei leidu ühtegi keeleteemat, mida ei saaks luuletuste abil käsitleda. Luule võimaldab mõtestada, mida üks või teine keeletoiming endast kujutab, mis juhtub mõnd normi või normingut raputades. Näiteks Tõnis Vilu luulekogu „Libavere“, milles lakkamatult lõhutakse foneetilist ja grammatilist tasapinda, on väärt materjal eri keelevalikute eriteluks. Luule võib minna keelega kaugemale kui ükski teine žanr. Seega, luuleõpetus peaks läbivalt toetama eesti keelt ja vastupidi.

Mõistlik oleks lõimida luuleõpetust võõrkeeltega. Näiteks kui võõrkeeletunnis loetakse luuletust, tuleks seda põhjalikumalt käsitleda ka kirjandustunnis. Ja vastupidi, kui kirjandustunnis on vaatluse all mõni tõkeluuletus, võiks võõrkeeletunnis seda samuti käsitleda.

Luule käsitlemine võiks käia üheskoos kunstiõpetuse ja muusikaga. Luuletuse visualiseerimine, joonistamine, illustratsioonid, performatiivsed etteasted, fotod, skulptuurid on kõik osa luule käsitlemisest. Kunstiõpetus aitab avardada luulekujundi mõistmist, samuti aitab nt värviõpetus sügavamalt näha luuletuse aegruumi. Muusikaga on lüürikal ühine

algupära: õpilasi võiks suunata eritlema muusikatunnis käsitletavate palade tekste. Käsitletavate luuletuste ja ka õpilaste omaloominguliste tööde rütmika, musikaalsus võiks sügavamalt avaneda just muusikatunnis. Rääkimata sellest, et luuletustele helikujunduse tegemine või räppimine on sagedased võtted luuleõpetuses. Niisamuti võiksid käsitöö ja tööõpetus olla ained, kus töötatakse luuletusega materiaalselt ja mida luuleõpetus võiks omakorda toetada loodavate objektide olemuse avamisega.

Tõhus on luule ning ajaloo ja ühiskonnaõpetuse lõimimine. Lüüriline luuletus enamasti ei kirjelda minevikusündmusi, vaid üritab kehtestada need lugejas. Luuleklassika annab võimaluse sukelduda varasematesse ajalooperioodidesse, olla ise nendele tunnistajaks. Luule on nagu ajamasin, mis toob olnu olevikku. Sestap on soovitatav luulet ja ajalugu pidevalt lõimida: alustada võiks luuletusse sukeldumisest, et olnu isikliku kogemuse pinnalt läbi elada. See annab omakorda võimaluse ajalootunnis toetada luuletuse ajaloolis-kultuurilise taustsüsteemi mõistmist. Ühiskonnakriitiline luule annab võimaluse käsitleda olulisi ühiskondlikke probleemkohti, rääkimata sellest, et väärtus- ja kõlblusküsimused, inimese valikud on luule pärisosa.

Nagu öeldud, lõiminguvõimalusi on palju. Liikumisõpetuses saab kehaliselt luuletusse sisse elada (nt tantsimine või luuletuse piirsituatsiooni läbielamine, luuletuse füüsiline kogemine, tunnete ja mõju märkamine nt teatud luulet kuulates) ja luule annab võimaluse mõtestada vaimset tervist, vaimu ja füüsilise vahelist tasakaalu. Inimese- ja loodusõpetuses võiks luule anda võimaluse välisesse keskkonda isiklikult sisse elada, samastuda eri loodusnähtustega, tunnetada neid kehaliselt, samuti on neis ainetes esil küsimus inimesest kui niisugusest – eesmärk on, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, lähtub üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat.

Lõiming geograafiaga annab võimaluse luuletuste aegruumi füüsiliselt sisse astuda ja sügavamalt läbitunnetada näiteks kodukoha eripära või mõne kauge paiga iseärasusi. Kaartide tegemine, orienteerumismängud, eri loodusnähtuste mõtestamine võivad alati põhineda ka luuletraditsioonil või luuletajatel. Ajalooliselt on luule kui rütmiliselt korrastatud eneseväljendus olnud paljuskki seotud aga hoopis matemaatilise mõtlemisega, sest mõõdetus ja korrapära on olnud luuleloos poetide ülim taotlus: meetrilised kinnisvormid on matemaatilised kontseptsioonid, luules raputatakse sageli füüsikalisi ja matemaatilisi reegleid, luuakse paradokse.

Luule käsitlemise abil arendatakse ennekõike enesemääratluspädevust: luule eritlemisel on oluline lugeja mina, identiteet ja selle mõtestamine, iseenda käitumise, reflekteerimine. Kesksel kohal on ka kultuuri- ja väärtuspädevus: luule võimaldub isiklikult läbi tunnetada kultuurilooliselt olulisi perioode, kujundada üldinimlikke väärtusi, väärtushinnanguid kujundada ja põlistada, samuti rikastab luuleõpetus esteetilist meelt ning loodustaju. Kindlasti arendab luuleõpetus ka sotsiaalset ja kodanikupädevust: luule annab võimaluse sügavamalt mõista teist inimest, näha varjundeid eri arusaamades ja väärtushoiakutes, arvestada teistega, austada eri maailmavaateid, religioosseid ja rahvuslikke eripärasid.. Nüüdisaegse luulepilti on oluliselt mõjutanud tehnoloogiline areng, mistõttu võiks luuleõpetuses rõhutatult tähelepanu pöörata ka digipädevusele: luule käsitlemine aitab mõista eri digikeskkondade kasutamist

ning selle seoseid väärtuspõhimõtetega, eritleda ja luua eri digivahendite abil eri žanris tekste, omandada multimodaalsete ja -meedialiste tekstide eriteluks tarvilikku tööriistu.

Kirjandus- ja kultuuriloo käsitlemine põhikoolis

Joosep Susi

Õpitulemused (5.–6. klass). Õpilane

(6) väärtustab nii paikkondlikku kui ka kogu Eestit ühendavat eripärast paljutahulist kultuuri.

Õpitulemused (7.–9. klass). Õpilane

(4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust.

Nüüdisaegse kirjandusõpetuse keskmes on ilukirjandusteoste analüüsimine ja tõlgendamine, rõhuasetusega lugejakesksel käsitlusel. Poeetika tundmaõppimise ja kujundliku keelekasutuse mõtestamise kõrval on tähtsal kohal ka kirjandusõpetuse eesmärk põlistada rahvuslikku eneseteadvust ja seista hea kultuurilise järjepidevuse eest. Seetõttu on kirjandusõpetuse lahutamatu osa ka kirjandusloo õpetamine. Eesmärk ei ole tingimata mõista eesti kirjanduse tekke- ja arengulugu kogu selle lineaarses järgnevuses, mis hõlmab sageli ka autorite kanoniseerimist ja ajalooliste faktide pähetuupimist, vaid mõista eri teoste konteksti, kirjanduse kui niisuguse teisenemist ning mõtestada kirjanduse välise (nt tehnoloogilised ja poliitilised arengud) mõju kirjandusele. Üle ega ümber ei saa sellestki, et ka põhikooli kirjandusõpetuses võiks tundma õppida eesti kultuuri seisukohalt olulisi autoreid ja teoseid. Keda, mida ja mil määral – see peaks sõltuma juba õpetajast kui magistrikraadiga spetsialistist, eesmärkidest ja ennekõike muidugi õpilasest.

Ükski ilukirjandusteos ei seisa lahus laiematest kultuurilistest, ühiskondlikest ja poliitilistest protsessidest, mistõttu võiks iga kirjandusteose – olgu see tervikteos või katkend – käsitlemine hõlmata ka võrdlust teiste teostega, tutvumist autori ja loominguga ning teose kirjutamisaja ja/või teoses vahendatud aegruumiga. Soovitav on liikuda seest väljapoole, kõigepealt sukelduda teose aegruumi ning lasta sel kõneleda, et selle pinnalt jõuda ka seosteni teosevälise inimeste ja aegruumideni.

Kirjandusloo õpetamisel on lisaks sellele, et nõnda rikastub üksiku kirjandusteose käsitlemisprotsess, neli laiemat eesmärki.

Identiteet. Kirjandusloo käsitlemine on seotud rahvusliku eneseteadvusega, aidates mõtestada küsimusi, kes me oleme, kust me tuleme ning mida ja miks me väärtustame.

Oleviku mõtestamine. Kirjandusloo tundmine on tänapäeva mõistmise alus ja eeldus, millel põhinevad tulevikusuundumuste aimamise võimalikkus. Minevik ütleb alati midagi ka oleviku kohta. Seetõttu on ka kirjanduslooliste suurkujude käsitlemise puhul soovitatav lähtuda tekstianalüüsist ning võrrelda teose eri tasandeid (teemad, tegelased, kompositsioon, kirjeldused, poeetika) nüüdisaegsete tekstidega.

Mõtlemine ja suhtlemine. Kirjandusloo käsitlemine arendab võimet eraldada fakti arvamusest, põhjust ja tagajärge, kujundada isiklikku arvamust ning õppida langetama otsustusi.

Ajaloo- ja kultuuriteadvus. Õpilane õpib tõlgendama ja hindama kirjandusloolist informatsiooni, leidma tõendusmaterjali ajalooallikast ja otsustama selle usaldusväärsuse üle.

Kirjandusloo õpetamine nõuab tavaliselt kirjandusteose käsitlemisest pisut erinevat lähenemist ja sõnavara. Nii tuleb sageli kasutada pigem ajalooõpetusele omast metakeelt, näiteks aja määratlemisega seotud sõnavara: nüüd, kaua aega tagasi, varem, pärast; enne Kristust, pärast Kristust, sajand, aastakümme, põlvkond jms. Nagu ajalooõpetuseski paigutatakse daatumeid ajateljele, seostatakse eri kümnendeid ja sajandeid. Soovitav on ajatelje koostamise puhul alati ajaliselt kooskõlastada teemad ajalooõpetajaga, lisada näiteks ajaloosündmuste teljele kirjandussündmusi, autoreid, teoseid, aga sellele lisaks kindlasti ka isikliku perekonnalooga seotud tähiseid. Sageli teab põhikooliõpilane näiteks 20. sajandist vaid üksikuid fakte, mistõttu tuleb suunata teda looma nende vahel veel jõulisemalt seoseid. Meeles tuleb siiski pidada, et kirjandusloo õpetamine saab põhikooli kirjandusõpetuses fookusesse tõusta alles siis, kui tekst on muutunud õpilasele tähenduslikuks. Ent nii nagu teksti lähilugemine toetab ka kirjandusloo õpetamine kirjandusõpetuse kontekstis olulisi pädevusi: funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine.

Põhikooli vältel muutuvad kasutatavad mõisted järk-järgult keerukamaks. Kui esialgu on fookuses lihtsad mõisted nagu talupoeg või kangelane, siis järk-järgult tuleks liikuda abstraktsemate mõistete juurde (sõda, ideoloogia, tsensuur, demokraatia). Niisamuti muutuvad keerukamaks ka küsimused, mida kirjandusloo kohta esitatakse. Kui kirjandusõpetuse põhiküsimus on alati kuidas, siis kirjandusloo õpetamisel on keskmiselt kolm küsimust: (1) Mis leidis aset, kus ja millal? (2) Miks see juhtus? (3) Kuidas meie sellest teame? Need küsimused võiksid esile kerkida tekstianalüüsist. Küsimuste raskusaste aga suureneb, nii võiks III kooliastmes mõelda, mida üks või teine autor/teos kultuuriloole kaasa tõi, kuidas mõni sündmus kirjandust muutis, millised on erinevused tolle aja ja tänapäeva vahel, missugused olid toonased väärtussüsteemid, mis on ühe või teise kirjandusloolise sündmuse põhjused ja tagajärjed, kas esines pikemaajalisi mõjureid, poliitilisi, majanduslikke või religioosseid põhjusi? Sellele kõigele aitab kaasa kirjanduse käsitlemine koos teiste kunstiliikidega (missugune oli tolle aja muusika, kunst, teater?). Põhikooli lõpuks võiks jõuda välja küsimusteni minevikus aset leidnud sündmuste eri tõlgenduste kohta. Just ilukirjandus võiks olla see, mis aitab avada sündmuste eri varjundeid ja perspektiive.

Kirjandusloo õpetamist võiks võtta samamoodi kui ilukirjandusteose käsitlemist: õpilane võiks asetada end mõne teise inimese (kirjandustegelane, kirjanik) rolli ja/või teise ajastusse, sukelduda varasemasse aegruumi. Niisiis on kirjandusloo õpetamine tõhus empaatiakool! Ka kirjanduslugu käsitledes võiks esil olla lugejakeskne lähenemine, probleemipõhine käsitus, mis mõtestab eetilisi ja esteetilisi küsimusi, moraalseid väärtuseid.

Kirjandusloo õpetamisel tasuks muu hulgas kasutada – unustamata seejuures teose poeetikat – sagedasemaid võtteid ajalootunnist: kirja või kõne koostamine, biograafia koostamine, projektiivülesanne, ajaloolise paiga taasloomine, rekonstruktsioon, probleemülesanne,

kinnitamata väide, konfliktide tekitamine. Kindlasti tuleks iseäranis rõhku pöörata põhjus-tagajärg suhtele (nn detektiivitöö, põhjuse avastamine, põhjuse ja tagajärje sobitamine või kujutamine skeemidena, nn juhtumianalüüs, hierarhiad). Samuti võiks tegeleda ajamõistetega: ajaline järjestamine, ajajoone ja sünkroontabelite koostamine, sugupuude koostamine, kronoloogiline jutustus, muutuste kirjeldamine ja selgitamine.

Tõhusaks võivad osutada teisedki ajalootunnis sagedased meetodid ja metoodilised võtted: sõnaselg, teeviit, mõiste- ja mõttekaardi koostamine, loo kaardistamine, teadmiste püramiid, autoriteediga vaidlemine, intervjuu, isikuloo põhjal püramiiddiagrammi tegemine või CV, Instagrami lehekülje või Facebooki profiili koostamine, jaatus ja eitus, ämblik, RAFT, Venni diagramm, maailmakohvik, kuradi advokaat, akvaarium, lumepall, magnet- ja rollikaardid jne.

II kooliaste - kirjandus

Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliaste

Õpilane:

- 1) õpib tundma kirjandust ja pärimust rahvuskultuuri osana, tutvub eri rahvaste kirjanduse ja kultuuriga;
- 2) arendab oma loovvõimeid, jutustamis- ja esitamisoskust, kirjutab eakohasel tasemel ja keeleliselt korrektseid kirjeldavas, jutustavas ja arutlevas laadis ning eri žanrites tekste, väljendab oma arvamust nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 3) leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet;
- 4) õpib tundma ilukirjandusteose poeetikat, iseloomustab ja võrdleb teose tegelasi, kirjeldab süžeed ja olustikku ning sõnastab peamõtte, tõlgendab kujundlikku keelt ja rikastab oma sõnavara;
- 5) loeb, analüüsib ja mõistab jõukohase keerukusega eri žanris laste- ja noortekirjandust nii eesti kui ka maailmakirjandusest, loeb luule-, proosa- ja draamatekste, arendab oma lugemisoskusi;
- 6) rikastab lugedes oma mõtte- ja tundemaailma, täiendab enda kultuuri- ja kirjandusteadmisi, kujundab esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi.

Õpitulemused

II kooliaste (5.–6. klass)

Õpilane:

- 1) loeb laste- ja noortekirjandusteoseid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, sealhulgas vähemalt kaheksa tervikteost;
- 2) loeb ladusalt ja mõtestatult eri žanris luule-, proosa- ja draamatekste, kasutab õpetaja juhendamisel põhilisi lugemisvõtteid ja -viise, jälgib ja hindab oma lugemist;
- 3) tutvustab loetud raamatut ja selle autorit ning jagab oma lugemiskogemust;
- 4) loeb kirjandusvaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, kasutab teabe hankimiseks sobivaid allikaid ja keskkondi;
- 5) kasutab otstarbekalt eri allikatest ja keskkondadest hangitud teavet, eristab oma ja laenatud teksti, nimetab ja märgib kasutatud allikad;
- 6) väärtustab nii paikkondlikku kui ka kogu Eestit ühendavat eripärast paljutahulist kultuuri;
- 7) õpib tundma kultuuri eri ilminguid, sealhulgas teatri- ja filmikunsti, pärimus- ja muuseumikultuuri;
- 8) eristab ilukirjanduse ja rahvaluule põhiliike ning olulisemaid žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 9) nimetab luuletuse teema ja kirjeldab selle meeleolu, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust;
- 10) koostab proosa- või draamateksti kohta kava küsimuste, väidete või märksõnadena, kirjutab kokkuvõtte;
- 11) nimetab teose teema, arutleb tegelastega seotud probleemide ja väärtushoiakute üle, sõnastab teose peamõtte;
- 12) iseloomustab ja võrdleb tegelasi, kirjeldab nendevahelisi suhteid ja hindab tegelaste käitumist;
- 13) järjestab loo sündmused ning põhjendab toimumisaja ja -koha valikut;
- 14) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite kohta;
- 15) kirjutab eri žanris omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid ja jutustavaid tekste;
- 16) osaleb arutelus, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valib kirjandusteosest rääkides tekstist sobivaid näiteid, teeb koostööd;
- 17) esitab (peast) luuletuse, lühikese proosa- või rolliteksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust;
- 18) mõtestab lahti esitatud teksti tähendused, annab tagasisidet enda ja teiste esitusele;

- 19) jutustab mõttelt sidusa tervikliku ülesehitusega selgelt sõnastatud loo, tugineb kirjanduslikule tekstile, tõsielusündmusele või oma fantaasiale;
- 20) jutustab tekstilähedaselt või kokkuvõtvalt kavapunktide järgi, märksõnade abil või piltteksti põhjal;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid

Soovituslik õppesisu

Kirjandustekstide valik ja lugemine

Loeb vähemalt kaheksa laste- ja noortekirjanduse tervikteost nii eesti kui ka maailmakirjandusest ning tekstikatkendeid. Lugemine toetab õppekava läbivate teemade käsitlemist ning üld- ja valdkonnapädevuste kujundamist.

Huvipakkuva kirjandusteose leidmine ja iseseisev lugemine. Loetud raamatu autori, sisu ja tegelaste tutvustamine ning lugemissoovituste jagamine klassikaaslastele. Soovitatud tervikteoste iseseisev lugemine tunnis ja tunniväliselt.

Lugemise mõistmine. Aktiivne ja tõhus (üle)lugemine. Lugemise eesmärgistamine. Süvenenud ja ülelibisev lugemine. Lugemistehnika arendamine: häälega ja hääleta lugemine, pauside ja intonatsiooni jälgimine. Lugemiskiiruse valimine vastavalt võimetele ja tekstile. Oma lugemise jälgimine ja lugemisoskuse hindamine. Tundmatute sõnade ja väljendite tähenduse väljaselgitamine.

Raamatukogu külastamine ja selle võimalustega tutvumine. Raamatukogude infosüsteemide e-raamatukogu kasutamine. Autoriõiguse mõistmine.

Kultuuri- ja kirjandusteadmised

Eesti kirjanike muuseumidega tutvumine ja külastamine. Eesti Lastekirjanduse Keskuse tegevustega tutvumine.

Pärimuskultuur. Kooli- ja kodukandipärimus. Rahvaluule ja selle lühivormid. Kõnekäändude ja vanasõnade tähenduse seletamine. Mõistatuste lahendamine ja loomine. Muinasjutu tunnused ja tüüptegelased. Eri liiki muistendid.

Kirjandusteose dramatiseering. Lühilavastuse loomine. Dialoogi ja tegelaskuju loomine. Eesti teatritega tutvumine.

Kirjandusteose ekraniseering. Kirjandusteose põhjal valminud filmi vaatamine ja nende võrdlemine. Tutvumine filmi loomise protsessiga. Tutvumine eakohaste filmižanritega.

Mõisted: ajalooline jutustus, epiteet, ilukirjandus, kõnekäänd, luule, metafoor, muinasjutt, muistend, mõistatus, näidend, proosa, pärimus, seiklusjutt, valm, vanasõna, võrdlus.

Teksti analüüs ja tõlgendamine

Teksti kui terviku mõistmine. Teksti põhjal eri liiki küsimuste koostamine. Küsimustele vastamine oma sõnadega või näidetega tekstist. Teksti põhjal kokkuvõtte tegemine. Teksti kavastamine: kavapunktid küsi- ja väitlausete ning märksõnadena.

Teose teema ja kesksete mõtete leidmine ning sõnastamine. Arutlemine mõne teoses käsitletud teema või probleemi üle, järelduste tegemine. Näidete (nt tsitaadid, detailid) leidmine teosest. Koomika leidmine teosest. Loetu seostamine oma kogemuse ja tänapäeva maailmaga.

Tegelaste iseloomustamine ja nende käitumise põhjendamine. Pea- ja kõrvaltegelaste leidmine, tegelase muutumise ja tegelastevaheliste suhete jälgimine. Tegelastevaheline konflikt, selle põhjused ja lahendused. Sündmuste toimumise aja ja koha määramine. Sündmuste järjekord, põhjuse ja tagajärje seosed. Jutustaja kui loo edastaja.

Luuleteksti väljendusvahendite ehk poetika tundmaõppimine. Luule kujundlikkus ja mitmetähenduslikkus. Epiteedi, metafoori ja võrdluse tundmine ning kasutamine. Luuletuse teema määratlemine, aja ja koha kirjeldamine, meeleolu sõnastamine. Luuletuse vorm, riim, rütm ja kõla.

Seiklusjutu ja ajaloolise jutustuse tunnused. Päevikuvormis ilukirjandus. Valmi tunnused.

Tekstiloomine

Oma kogemuste ja mõtete väljendamine. Kirjeldavad ja jutustavad omaloomingulised tööd eri žanrites (muistend, muinasjutt, seiklusjutt, päevik vm). Tegelase ja olustiku kirjeldamine. Luuleteksti loomine. Loovkirjutamine loetu põhjal. Tekstiloomine paaris- ja rühmatööna. Loetu põhjal oma arvamuse sõnastamine ja põhjendamine.

Teksti esitamine ja kuulamine

Luuletuse ja lühikese proosateksti esitamine. Rolliteksti esitamine. Esituse eesmärgistamine. Esitamiseks kohase tempo, hääletugevuse ja intonatsiooni valimine. Diktsiooni jälgimine. Tekstilähedane sündmustest jutustamine. Iseenda või kellegi teisega toimunud sündmusest jutustamine. Aktiivne ja tõhus kuulamine.

6. klass

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) loeb laste- ja noortekirjandusteoseid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, sealhulgas vähemalt neli tervikteost;
- 2) loeb latusalt ja mõtestatult eri žanris luule-, proosa- ja draamatekste, kasutab õpetaja juhendamisel põhilisi lugemisvõtteid ja -viise, jälgib ja hindab oma lugemist;
- 3) tutvustab loetud raamatut ja selle autorit ning jagab oma lugemiskogemust;
- 4) loeb kirjandusvaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, kasutab teabe hankimiseks sobivaid allikaid ja keskkondi;
- 5) kasutab otstarbekalt eri allikatest ja keskkondadest hangitud teavet, eristab oma ja laenatud teksti, nimetab ja märgib kasutatud allikad;
- 6) väärtustab nii paikkondlikku kui ka kogu Eestit ühendavat eripärast paljutahulist kultuuri;
- 7) õpib tundma kultuuri eri ilminguid, sealhulgas teatri- ja filmikunsti, pärimus- ja muuseumikultuuri;
- 8) eristab ilukirjanduse ja rahvaluule põhiliike ning olulisemaid žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 9) nimetab luuletuse teema ja kirjeldab selle meeleolu, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust;
- 10) koostab proosa- või draamateksti kohta kava küsimuste, väidete või märksõnadena, kirjutab kokkuvõtte;
- 11) nimetab teose teema, arutleb tegelastega seotud probleemide ja väärtushoiakute üle, sõnastab teose peamõtte;
- 12) iseloomustab ja võrdleb tegelasi, kirjeldab nendevahelisi suhteid ja hindab tegelaste käitumist;
- 13) järjestab loo sündmused ning põhjendab toimumisaja ja -koha valikut;
- 14) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite kohta;
- 15) kirjutab eri žanris omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid ja jutustavaid tekste;
- 16) osaleb arutelus, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valib kirjandusteosest rääkides tekstist sobivaid näiteid, teeb koostööd;
- 17) esitab (peast) luuletuse, lühikese proosa- või rolliteksti, taotleb esituse latusust, selgust ja tekstitäpsust;
- 18) mõtestab lahti esitatud teksti tähendused, annab tagasisidet enda ja teiste esitusele;

- 19) jutustab mõttelt sidusa tervikliku ülesehitusega selgelt sõnastatud loo, tugineb kirjanduslikule tekstile, tõsielusündmusele või oma fantaasiale;
- 20) jutustab tekstilähedaselt või kokkuvõtvalt kavapunktide järgi, märksõnade abil või piltteksti põhjal;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid

III kooliaste - kirjandus

Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

III kooliaste

Õpilane:

- 1) süvendab oma arusaama kirjandusest kui kultuuri- ja kunstinähtusest, selle rollist identiteedi kujundamisel ja ühiskonna mõtestamisel, tunneb ning väärtustab rahvuskultuuri traditsioone ja pärimust;
- 2) arendab oma loovvõimeid, jutustamis- ja esitamisoskust, kirjutab eakohasel tasemel ja keeleliselt korrektseid kirjeldavas, jutustavas ja arutlevas laadis ning eri žanrites tekste, väljendab ja põhjendab oma arvamust nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 3) leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) õpib mitmekülgselt ja sügavamalt tundma ilukirjandusteose poeetikat, analüüsib teose süžeed, tegelasi ja olustikku, märkab kompositsiooni erijooni ning arutleb käsitletud probleemide ja väärtuste üle, tõlgendab kujundlikku keelt ja rikastab oma sõnavara;
- 5) loeb, analüüsib, tõlgendab ja mõistab nii eakohast noortekirjandust kui ka eri žanrites eesti ja maailmakirjanduse klassikat, loeb luule-, proosa- ja draamatekste, arendab oma lugemisoskusi;
- 6) rikastab lugedes oma mõtlemis- ja väljendusoskust, täiendab enda kultuuri- ja kirjandusteadmisi, kujundab esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi.

III kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt kahteteist loetud tervikteost;
- 2) loeb latusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ning juhib oma lugemisprotsessi;

- 3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) selgitab pärimuse olemust, toob näiteid mineviku ja tänapäeva pärimuskultuurist ning oma kodukohast;
- 6) kasutab rahvaluule elemente suulises ja kirjalikus tekstiloomes;
- 7) eristab ilukirjanduse põhilike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;
- 9) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust ja avab selle tähendusi;
- 10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 11) teeb kokkuvõtte teose süžest, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 14) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujudid, sh epiteet, isikustamine, võrdlus, metafoor, kordus ja siire, tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;
- 16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;
- 17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;
- 18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;
- 19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;
- 20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

Soovituslik õppesisu

Kirjandustekstide valik ja lugemine

Loeb vähemalt kaksteist tervikteost nii eesti kui ka maailmakirjandusest ning tekstikatkendeid. Lugemine toetab õppekava läbivate teemade käsitlemist ning üld- ja valdkonnapädevuste kujundamist.

Huvipakkuva kirjandusteose leidmine ja iseseisev lugemine. Loetud raamatu (proosa-, luule- või draamateose) autori, temaatika, narratiivi, probleemistiku ja poeetika tutvustamine ning võrdlemine teiste teostega. Lugemissoovituste jagamine klassikaaslastele. Soovitatud tervikteoste iseseisev lugemine tunnis ja tunniväliselt.

Lugemisstrateegiad ja lugemisprotsess. Ülelibisev ja süvenenud lugemine. Eesmärgistatud (üle)lugemine. Eri lugemistehnikate valdamine. Oma lugemise analüüs ja lugemisoskuse hindamine. Teksti eesmärgistatud jälgimine ja eri tüüpi lugemisülesannete täitmine. Kriitiline lugemine. Tundmatute sõnade ja väljendite tähenduse väljaselgitamine.

Raamatukogu. Eesti Rahvusraamatukogu. E-teavikute ja e-teenuste kasutamine (nt ESTER, MIRKO, DIGAR). Digiraamatud. Autoriõigused. Plagiaat. Kirjandusteadmiste täiendamine eri allikaid ja keskkondi kasutades. Eesti Kirjandusmuuseumi digikeskkonnad.

Kultuuri- ja kirjandusteadmised

Pärimuskultuur. Tavad ja kombed pärimuskultuuris, muutuv pärimus. Looduspärimus ja linnalegendid. Kohanimed folklooris. Eesti kirjanike muuseumid.

Rahvaluule tunnusjooni. Rahvaluule põhiliigid ja žanrid. Regilaul ja riimiline rahvalaul. Muinasjutu liigid ja tunnused. Kõnekäändude ja vanasõnade tähenduse seletamine. Naljandi ja anekdoodi tunnused. Tänapäeva folkloor, selle kogumine ja kogemine. Rahvaluule veebilehed.

Kirjandusteose dramatiseering. Lavastus ja selle valmimine. Näitleja ja tema roll. Monoloog, dialoog, vaatus, stseen, remark, repliik. Draamateksti temaatika, narratiivi ja poeetika eritlemine. Eesti teatri sünnilugu ja nüüdisteater. Eesti teatritega tutvumine.

Kirjandusteose ekraniseering. Mängu- ja dokumentaalfilmid. Filmikunsti väljendusvahendid: kaader ja plaan, valgus, värv ja heli. Stsenarium. Montaaž. Loo, tegelaste ja miljöö kujutamise võrdlus kirjandusteoses ja filmis. Kirjandusteose ja filmi kompositsioon. Kirjandusteosest filmilike episoodide leidmine. Kirjandus ja visuaalsed kunstid, nt koomiks, graafiline romaan, ühismeediale. Kirjandus ja fotograafia.

Ilukirjanduse põhiliigid ja žanrid. Eepika, lüürika ja dramaatika tunnused. Lüroepika. Eepose, romaani, jutustuse ja novelli tunnused. Ulme- ja krimiromaani tunnused. Reisikiri ja elulooraamat. Lüürlise luule põhitunnused. Ballaad, sonett, haiku ja ood luules. Vabavärsiline luule. Piltluule. Ühismeedia- ja räppluule. Nüüdisluule vormid ja žanrid. Komöödia, tragöödia ja draama tunnused.

Mõisted: algriim, arvustus, ballaad, biograafia, draama, dramaatika, eepika, eepos, haiku, isikustamine, jutustus, komöödia, kordus, kõnekäänd, lõppriim, lüürika, metafoor, muinasjutt,

muistend, mõistatus, müüt, novell, ood, parallelism, regivärss, reisikiri, romaan, siire, sonett, žanr, tragöödia, vabavärss, vanasõna.

Teksti analüüs ja tõlgendamine

Teksti mitmetähenduslikkuse mõistmine. Teksti põhjal eri tüüpi küsimuste koostamine. Küsimustele vastamine tsitaadiga, teksti toel oma sõnadega. Teksti kavastamine: kavapunktid väitlausetes ja märksõnadena. Teksti põhjal kokkuvõtte tegemine.

Teose teemade ja probleemide sõnastamine, nende üle arutlemine. Pöördeliste sündmuste leidmine. Sündmuste põhjuse ja tagajärje seoste leidmine. Näidete ja tsitaatide leidmine teosest, valiku põhjendamine. Loetu seostamine oma kogemuse ja tänapäeva maailmaga.

Kirjanduslik tegelane ja selle prototüüp. Kirjanduslikud tüüptegelased. Tegelase analüüs: välimus, iseloom, hoiakud ja käitumine, suhted teiste tegelastega. Tegelase sisekonflikti ja tegelastevahelise põhikonflikti määratlemine ja analüüsimine (põhjus, tagajärg, lahendus). Eri teoste peategelaste võrdlemine.

Sündmuste toimumise aja ja koha määramine. Miljöo kirjeldamine. Teose loomise kontekst. Ajastule iseloomuliku ainese leidmine teosest. Tegelikuse ja väljamõeldise suhted kirjandusteoses. Teksti kompositsioonelemendid: sissejuhatus, sõlmitus, teemaarendus, kulminatsioon, lõplahendus. Kirjelduse eesmärk teoses.

Ilukirjandusteksti väljendusvahendite tundmaõppimine. Kujundliku keelekasutuse mõistmine. Iseenda kujundliku väljendusoskuse ja sõnavara hindamine ning arendamine. Olulisemate kõla-, kõne- ja lausekujundite määratlemine ja seostamine teksti kui tervikuga. Sõna-, karakteri- ja situatsioonikoomika leidmine teosest. Teksti allegooria ja allteksti mõistmine.

Luuleteksti väljendusvahendite ehk poetika eritlemine. Luule kujundlikkus ja mitmetähenduslikkus. Luuletuse temaatika, aegruum, kompositsioon, riim, rütm ja kõla. Luule eri kogemisviisid. Luuletuse seostamine isikliku kogemusega.

Tekstiloomed

Omaloomingulised tööd kirjeldavas ja jutustavas laadis ning eri žanrites. Tekstiloomed paaris- ja rühmatööna. Alustekstile tuginev kirjutamine. Arutleva teksti loomine. Kirjandusteose, filmi või lavastuse arvustuse kirjutamine. Oma arvamuse sõnastamine, põhjendamine ja kaitsmine. Esitatud väidete tõestamine oma kogemuse ja tekstinäidete varal.

Suuline väljendusoskus

Luule-, proosa- või draamateksti esitamine. Esituse eesmärgistamine ja ettevalmistamine. Esitamiseks sobiva tempo, hääletugevuse ja intonatsiooni valimine. Diktsiooni jälgimine. Aktiivne ja tõhus kuulamine.

Autoreid ja teoseid

Kultuuri järjepidevust ja põlvkondlikku sidusust silmas pidades peab tervikteoste soovituslik valik sisaldama rohkesti eesti väärtkirjandust, mida käsitletakse ühiselt.

Tüvitekste: A. Kitzberg, „Libahunt“; A. Kivirähk, „Rehepapp“; F. R. Kreutzwald, „Kalevipoeg“ (katkendeid); O. Luts, „Kevade“; A. H. Tammsaare, „Kõrboja peremees“; E. Vilde, „Pisuhänd“.

Luule: A. Alliksaar, B. Alver, Contra, A. Ehin, K. Ehin, E. Enno, D. Kareva, L. Koidula, J. Kolk, M. Kompus, K. Lepik, Kivisildnik, Juhan Liiv, L. Ojamaa, K. J. Peterson, C. Pihelgas, A. Puškin, M. Pärtna, K. Riismaa, J. Rooste, P.-E. Rummo, H. Runnel, I. Severjanin, W. Shakespeare, G. Suits, T. Tasuja, A. Teede, L. Tungal, M. Under, J. Viiding, H. Visnapuu, T. Önnepalu, J. Vesselov jt; valik sonette, ballaade ja oode; ühismeedia- ja räppuulet; luule lauludes.

Näitekirjandus: K. Aareleid, „Linnade põletamine“; „J. Ashilevi, „Nagu poisid vihma käes“; A. Kitzberg, „Kauka jumal“; A. Kivirähk, „Kevadine Luts“, „Vombat“; L. Koidula, „Säärane mulk“; U. Lennuk, „Paunvere poiste igavene kevade“; S. Nurklik, „Kas ma olen nüüd elus“; M. Ulman, „Võluõunad ehk Naeru kätte võib surra“; vm.

Pärimus: valik eesti jt rahvaste muinasjutte; valik vanakreeka ja -rooma müüte; F. R. Faehlmanni müütilised muistendid; rahvalaule, mõistatusi, kõnekäände ja vanasõnu; tänapäeva folklooritekste vm.

7. klass

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt nelja loetud tervikteost;
- 2) loeb latusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ning juhib oma lugemisprotsessi;
- 3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) selgitab pärimuse olemust, toob näiteid mineviku ja tänapäeva pärimuskultuurist ning oma kodukohast;
- 6) kasutab rahvaluule elemente suulises ja kirjalikus tekstiloomes;
- 7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;
- 9) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust ja avab selle tähendusi;
- 10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 11) teeb kokkuvõtte teose süžest, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 14) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujundid, sh epiteet, isikustamine, võrdlus, metafoor, kordus ja siire, tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;

- 16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;
- 17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;
- 18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;
- 19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;
- 20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

8. klass

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt nelja loetud tervikteost;
- 2) loeb latusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ning juhib oma lugemisprotsessi;
- 3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) selgitab pärimuse olemust, toob näiteid mineviku ja tänapäeva pärimuskultuurist ning oma kodukohast;
- 6) kasutab rahvaluule elemente suulises ja kirjalikus tekstiloomes;
- 7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;
- 9) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust ja avab selle tähendusi;
- 10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 11) teeb kokkuvõtte teose süžest, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 14) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujundid, sh epiteet, isikustamine, võrdlus, metafoor, kordus ja siire, tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;

- 16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;
- 17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;
- 18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;
- 19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;
- 20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

9. klass

Õpitulemused

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt nelja loetud tervikteost;
- 2) loeb ladusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ning juhib oma lugemisprotsessi;
- 3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) selgitab pärimuse olemust, toob näiteid mineviku ja tänapäeva pärimuskultuurist ning oma kodukohast;
- 6) kasutab rahvaluule elemente suulises ja kirjalikus tekstiloomes;
- 7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;
- 9) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust ja avab selle tähendusi;
- 10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 11) teeb kokkuvõtte teose süžest, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 14) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujundid, sh epiteet, isikustamine, võrdlus, metafoor, kordus ja siire, tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;
- 16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;

17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistusnõudeid;

18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;

19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;

20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;

21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.